Translyčiai vaikai ir paaugliai:

vadovas šeimoms ir švietimo specialistams

Lucas Platero
Miguel Ángel López Sáez
Roma de las Heras
Konstantinos Argyriou
Dorottya Kutassy
Hella Zsirka
Jose Antonio Langarita
Eglė Kuktoraitė
Monika Antanaitytė

Translyčiai vaikai ir paaugliai:

vadovas šeimoms ir švietimo specialistams

Translyčiai vaikai ir paaugliai:

vadovas šeimoms ir švietimo specialistams

Translyčiai vaikai ir paaugliai:

vadovas šeimoms ir švietimo specialistams

Autoriai:

Lucas Platero, Miguel Ángel López Sáez, Roma de las Heras, Konstantinos Argyriou, Dorottya Kutassy, Hella Zsirka, Jose Antonio Langarita, Eglė Kuktoraitė ir Monika Antanaitytė.

Leidėjas: Nacionalinė LGBT teisių organizacija LGL

Odminių g. 11-4, 01122
Vilnius www.lgl.lt
office@gay.lt

ISBN: 978-609-420-891-1

Bendrai finansuoja Europos Sąjunga

Leidinys parengtas įgyvendinant projektą „CLICK – Connecting Families, Educators and Policymakers to Improve the Well-being of LGBTIQ Children through an Intersectional Approach“.

Finansuojama Europos Sąjungos lėšomis. Išreiškiamas požiūris ar nuomonė yra tik autorių ir nebūtinai atspindi Europos Sąjungos ar Europos švietimo ir kultūros vykdomosios įstaigos (EACEA) požiūrį ar nuomonę. Nei Europos Sąjunga, nei EACEA negali būti laikoma už juos atsakinga.

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt

Nemokamas leidinys.

Tiražas – 150 egz.

Spausdino: „Petro ofsetas“

Vilnius, 2026

TURINYS

Įvadas • **9**

1. Pagrindinės sąvokos • **17**

1.1. Įvairios nuo aplinkybių priklausančios ir susikertančių tapatybių veikiamos patirtys • 18

1.2. Gimus priskirta lytis, kūnas ir socialinės kategorijos • 20

1.3. Lytis kaip socialinė norma, patirtis ir santykis • 21

1.4. Lytinė tapatybė, lyties raiška ir seksualinė orientacija • 23

2. Translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės paauglių patirtys • **25**

3. Rekomendacijos • **35**

3.1. Translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikų palaikymas atsižvelgiant į vaiko poreikius • 37

3.2. Rekomendacijos šeimoms • 49

3.3. Rekomendacijos mokykloms • 59

4. Kaip reaguoti į dažnus klaidingus įsitikinimus • **77**

5. Žmogaus teisės ir teisinė sistema • **89**

5.1. Tarptautinė žmogaus teisių sistema • 93

5.2. Europinė sistema • 102

5.3. Nacionalinė teisinė sistema • 109

6. Ištekliai • **119**

6.1. Europiniai ištekliai • 120

6.2. Nacionaliniai ištekliai • 134

Literatūra ir šaltiniai • **143**

Įvadas

Leidinyje *„Translyčiai vaikai ir paaugliai: vadovas šeimoms ir švietimo specialistams“* aptariami įvairūs būdai, kaip palaikyti translyčius vaikus ir paauglius. Šios publikacijos objektas – translyčiai ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikai bei paaugliai, taip pat kiti jauni žmonės, kurių lytinė tapatybė yra už binarinės sistemos ribų. Šis vadovas yra praktinių priemonių rinkinys vaikus ir paauglius palaikantiems žmonėms, jų šeimoms ir visiems, norintiems geriau suprasti įvairius būdus patirti lytį, kūną, tapatybę ir lyties raišką. Jame pateikiamos pagrindinės įžvalgos, galinčios padėti šeimoms, mokykloms ir su vaikais bei paaugliais dirbantiems specialistams geriau suprasti translytiškumo patirtis vaikystėje ir paauglystėje. Translyčių vaikų ir paauglių gyvenimo tikrovė vis dar menkai suprantama, dėl jos kyla daug ginčų, o jų pačių pernelyg retai atidžiai klausomasi. Šeimos, mokyklos ir specialistai gali tapti svarbiais paramos šaltiniais jų gyvenime.

Šis vadovas grindžiamas paprastu, bet esminiu įsitikinimu: translyčiai vaikai ir paaugliai nėra problema, kurią reikėtų išspręsti,

ir vien dėl to, kad yra translyčiai, jie neturi jokios problemos. Jie yra teises turintys vaikai ir paaugliai, kuriuos būtina išklausyti, saugoti ir pripažinti. Išklausyti ir palaikyti juos nereiškia už juos priimti sprendimus. Tai reiškia kurti aplinką, kurioje jie galėtų augti oriai, turėdami patikimos informacijos, prasmingų santykių, privatumo ir paramos.

Apie translyčių vaikų ir paauglių gyvenimą dažnai kalbama iš suaugusiųjų įtarumo, diagnozavimo ar visuomenės nerimo perspektyvos (Argyriou, 2025; Gill-Peterson, 2018). Translytiškumas kartais pristatomas kaip etapas, mada, šeimos problema arba pernelyg anksti priimtas sprendimas. Kitais atvejais translyčių žmonių patirtys susiaurinamos iki medicininių, administracinių ar švietimo srities procedūrų, pamirštant, kad kiekvieno proceso centre yra žmogus, kuriam reikia palaikymo. Šis nerimas sustiprėjo translyčių vaikų ir paauglių gyvenimui tapus politinių, žiniasklaidos ir visuomenės ginčų objektu (Amery, 2023; Kuhar & Paternotte, 2017; Tortajada et al., 2021). Skleidžiama neišsami, pernelyg supaprastinta ar tiesiog klaidinga informacija, kelianti šeimoms, mokytojams ir kitiems specialistams baimę, abejones bei sumaištį (Cruz, 2026a). Šiuo vadovu siekiama pateikti aiškią, rūpestingai parengtą ir žmogaus teisėmis grįstą informaciją, kad palaikymas remtųsi įsiklausymu, moksliniais įrodymais ir atsakingu požiūriu į vaikystę bei paauglystę, o ne moraline panika (Human Rights Campaign Foundation, 2024; The Trevor Project, 2024).

Viešose diskusijose apie translyčius vaikus ir paauglius taip pat dažnai negirdėti jų pačių balsų. Svarstoma, ką turėtų daryti šeimos, mokyklos, sveikatos priežiūros įstaigos ar valdžios institucijos, tačiau neretai nepateikiamas esminis klausimas: ko

reikia šiam konkrečiam vaikui ar paaugliui, kad jis galėtų augti saugus, pripažįstamas, turėtų reikalingą informaciją, privatumą ir paramą?

Kai vaikų ir paauglių nesiklausoma, jų poreikiai lieka nepastebėti arba atmetami. Dėl to patiriama žala, kurią būtina pripažinti ir atitaisyti. Jos pasekmės gali būti tiek trumpalaikės, tiek ilgalaikės. Tai gali būti šeimos atstūmimas, translyčių žmonių patirčių nebuvimas mokyklos gyvenime ir ugdymo turinyje, priekabiavimas, sąmoningas žmogaus tapatybės neatitinkančio vardo ar įvardžių vartojimas, privačios informacijos atskleidimas, translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės žmonių patirčių laikymas liga, teigiamų pavyzdžių trūkumas, vienatvė ar nuolatinis reikalavimas teisinti savo tapatybę, kad būtum gerbiamas. Pripažinti šią žalą ir atliepti vaikų bei paauglių poreikius nereiškia kalbėti translyčių žmonių vardu. Tai reiškia suteikti erdvės jų balsams, padėti jiems stiprinti gebėjimą veikti savarankiškai, pripažinti jų teisę patiems įvardyti savo tapatybę ir jos vietą savo gyvenime.

Atitaisyti žalą taip pat reiškia aiškiai patvirtinti, kad translytiškumas, nebinarinė ar kita lytinė tapatybė nėra sutrikimas, raidos atsilikimas ar elgesio problema, kurią reikėtų keisti. Pasaulio sveikatos organizacija 11-ojoje Tarptautinės ligų klasifikacijos redakcijoje lyties neatitikimą išbraukė iš psichikos sutrikimų skyriaus. Taip siekta mažinti stigmą ir pripažinti, kad translyčiams žmonėms gali reikėti sveikatos priežiūros ir paramos nelaikant jų tapatybės psichikos liga (World Health Organization, 2022). Translyčių vaikų ir paauglių psichikos sveikatai bei gerovei kenkia ne pats translytiškumas, o brendimas aplinkoje, kurioje jie atstumiami, išjuokiami, nutildomi arba nesulaukia pakankamo

saugumo ir palaikymo (American Psychological Association, 2015; Rafferty et al., 2018).

Norint pripažinti ir atitaisyti šią žalą, būtinas socialiniu teisingumu, žmogaus teisėmis ir tapatybę pripažįstančiu palaikymu grįstas požiūris. Jis reiškia pagarbą pačių translyčių žmonių, jų šeimų, socialinių judėjimų ir organizacijų žinioms bei patirčiai. Šie žmonės ir organizacijos dešimtmečius kūrė žinias, savitarpio pagalbos tinklus ir priemones, padedančias gyventi oriau. Toks požiūris taip pat padeda suprasti, kad daugelis sunkumų, su kuriais susiduria translyčiai vaikai ir paaugliai, kyla ne dėl jų tapatybės, o dėl aplinkinių žmonių ir institucijų reakcijos į ją.

Palaikyti translytį vaiką ar paauglį nereiškia, kad reikia skubinti sprendimus. Tai taip pat nereiškia jo palikimo vieno sudėtingose situacijose. Reikia suaugusiųjų, pasirengusių klausytis, stebėti, dėmesingai klausti, gerbti kiekvieno žmogaus tempą, saugoti privatumą ir kurti aplinką, kurioje vaikas ar paauglys galėtų be baimės tyrinėti ir reikšti savo tapatybę. Palaikymas taip pat reiškia pripažinti, kad vaikų ir paauglių balsas turi būti girdimas sprendžiant klausimus, susijusius su jų kasdieniu gyvenimu, kūnu, tapatybe, privatumu, santykiais ir gerove. Dalyvavimas nereiškia, kad jie paliekami vieni priimti sprendimus, kuriuos turi padėti priimti suaugusieji ir institucijos. Tai – rimtas jų patirties vertinimas ir užtikrinimas, kad sprendimai būtų priimami kartu su jais, o ne vien už juos. Prasmingas dalyvavimas taip pat reiškia, kad į vaikų ir paauglių balsus, patirtis bei požiūrį atsižvelgiama rengiant jiems poveikį darančius įstatymus, viešąją politiką ir paslaugas.

Toliau vadove išsamiau aptariamos sąvokos, būtinos translyčių, nebinarinės lytinės tapatybės ir kitų lyčių įvairovę patiriančių

žmonių patirtims suprasti. Tarp jų – lytinė tapatybė, lyties raiška, gimus priskirta lytis, seksualinė orientacija, socialinė tranzicija, privatumas, vardas, įvardžiai ir tapatybę pripažįstantis palaikymas. Šio įvado tikslas nėra išsamiai apibrėžti visas sąvokas. Juo siekiama paaiškinti, kodėl jos svarbios ir kodėl jas aptariant būtina pasitelkti rūpestį, pagarbą žmogaus teisėms ir įsiklausymą.

Šis vadovas parengtas įgyvendinant Europos Sąjungos finansuojamą projektą „CLICK – šeimų, edukatorių ir politikos formuotojų bendradarbiavimas siekiant kovoti su smurtu ir padidinti LGBTIQ vaikų gerovę, pasitelkiant intersekcionalią prieigą“ (*Connecting families, educators and policymakers to combat violence and improve the wellbeing of LGBTIQ children through an intersectional approach*). Vadovas skirtas šeimoms, specialistams, mokyklų darbuotojams ir politikos formuotojams. Jame pateikiama suprantama informacija ir praktinės gairės, naudingos teikiant pagalbą translyčiams vaikams, paaugliams ir jų šeimoms. Leidiniu taip pat siekiama prisidėti prie platesnių pokyčių visuomenėje, kad šie vaikai ir paaugliai galėtų gyventi bendruomenėse, kurios supranta ir gerbia jų poreikius.

Švietimo sistemoje translyčių žmonių patirtys vis dar išlieka beveik nematomos ugdymo ir mokytojų rengimo programose. Jei jos paminimos, dažnai pristatomos kaip išimtis ar problema arba siejamos beveik vien su patyčiomis ir poreikiu sukurti specialų reagavimo į jas protokolą. Tačiau translyčiai vaikai ir paaugliai nėra mokyklos bendruomenės išorėje. Jie yra jos dalis, nepriklausomai nuo to, ar atskleidė savo tapatybę ir ar mokykla apie juos žino. Šioms bendruomenėms taip pat priklauso translyčiai šeimos nariai, mokytojai ir kiti mokyklos gyvenime dalyvaujantys translyčiai žmonės.

Mokykla užima svarbią vietą vaikų ir paauglių gyvenime. Ji gali būti erdve, kurioje translytis žmogus vadinamas savo vardu, jaučiasi saugus, pripažįstamas ir gali visavertiškai dalyvauti. Tačiau mokykla taip pat gali tapti vieta, kurioje pažeidžiamas jo privatumas, jis nutildomas, atstumiamas ar patiria kančią. Kasdieniai dalykai gali palengvinti mokyklos gyvenimą arba sukurti didelių kliūčių. Tarp jų – vardo ir įvardžių vartojimas, galimybė naudotis tualetais ir persirengimo kambariais pagal savo lytinę tapatybę, mokyklinės uniformos, formuluotės anketose ir dokumentuose, dalyvavimas sporto veiklose, individualūs pokalbiai, santykiai su šeimomis ir mokyklos atsakas į diskriminaciją bei patyčias. Mokyklai nereikia laukti, kol translytis žmogus atskleis savo tapatybę arba patirs patyčias, kad pradėtų veikti. Įtraukios aplinkos kūrimas yra kasdienio ugdymo dalis. Tam reikia peržiūrėti vartojamą kalbą, mokymo medžiagą, tvarkas, dokumentus, mokyklos atmosferą, erdves ir mokytojų rengimą. Taip pat svarbu vengti įkyrių klausimų ir prielaidų apie žmogaus kūną ar praeitį, gerbti jo vartojamą vardą bei įvardžius ir aiškiai reaguoti į bet kokią diskriminaciją, priekabiavimą, patyčias ar pašaipas (Leeds City Council, 2025; Stonewall, 2015).

Vadovas sudarytas iš kelių skyrių. Pirmiausia pristatomos pagrindinės sąvokos, padedančios suprasti translyčių žmonių tapatybes, lyčių įvairovę, lyties raišką, socialinę tranziciją, privatumą ir tapatybę pripažįstantį palaikymą. Toliau aptariami dažni klaidingi įsitikinimai ir pateikiama priemonių pokalbiams su vaikais, paaugliais, šeimomis bei specialistais. Kituose skyriuose pateikiamos praktinės rekomendacijos dėl gerovės, informuoto sutikimo, savarankiškumo, vaikų dalyvavimo, konfidencialumo, rūpesčio tranzicijos metu, suaugusiųjų požiūrio primetimo

prevencijos, nediskriminavimo ir bendruomenės paramos. Atskiruose skyriuose dėmesys skiriamas šeimoms ir mokykloms, pateikiant konkrečias gaires, kaip palaikyti translyčius vaikus ir paauglius. Vadovo pabaigoje apžvelgiamas Europos, nacionalinis ir vietos lygmens teisių užtikrinimo pagrindas bei pateikiami papildomi šaltiniai tolesniam susipažinimui su tema.

1 Pagrindinės sąvokos

Kiekvienas žmogus, nepriklausomai nuo amžiaus, turi teisę pats apibrėžti savo tapatybę, pasirinkti, kaip nori būti vadinamas, pakeisti šį pasirinkimą ir sulaukti pagarbaus elgesio. Kalba, kuria apibūdinama lyčių įvairovė, dažnai atspindi vaikų ir jaunų žmonių poreikį rasti savo patirtį nusakančius žodžius. Ji taip pat kinta kartu su visuomenės vartosena ir translyčių bei įvairių lytinių tapatybių bendruomenių ir socialinių judėjimų vartojamomis sąvokomis (Platero et al., 2025; Stryker, 2017; The Trevor Project, 2024).

Šiame skyriuje pristatomos sąvokos, padedančios suprasti translyčių vaikų ir paauglių patirtis. Terminai svarbūs, tačiau jie neturėtų tapti bendravimo kliūtimi ar žinių patikrinimu, kurį žmogus privalo išlaikyti, kad galėtų suteikti pagalbą. Žodžiai padeda įvardyti savo patirtį, prašyti pagalbos, kurti bendruomenę ir ginti teises. Kartu nė vienas žodis neturėtų būti primetamas žmogui kaip tapatybė, kurios jis nelaiko sava.

1.1. Įvairios nuo aplinkybių priklausančios ir susikertančių tapatybių veikiamos patirtys

Translyčių žmonių tapatybės ir patirtys nėra vienodos. Vaikystėje, paauglystėje ir suaugus translytiškumas taip pat nebūtinai išgyvenamas vienodai. Šiame leidinyje sąvoką „translytis“ vartojame plačiąja prasme. Ji gali apimti translytes mergaites ir berniukus, nebinarinės lytinės tapatybės paauglius, kintančios lytinės tapatybės jaunus žmones, *genderqueer* ir kitus lyčių įvairovę patiriančius žmones. Žodžiai, kuriais žmonės save įvardija, gali skirtis priklausomai nuo aplinkos, kalbos, kultūros, amžiaus ir asmeninės istorijos. Vieniems žodis „translytis“ yra svarbi jų tapatybės dalis. Kiti savo patirčiai apibūdinti renkasi konkretesnes sąvokas, o kai kurie nenori jokios pastovios etiketės. Visus šiuos pasirinkimus reikia išgirsti ir gerbti. Šia prasme „translytis“ gali būti suprantamas kaip plati istorinė ir politinė kategorija, leidžianti įvardyti patirtis, kurios neatitinka gimus priskirtos lyties pagrindu keliamų lūkesčių ir kvestionuoja visuomenės sukurtas ribas, apibrėžiančias, kurie kūnai, tapatybės ir raiškos būdai laikomi atpažįstamais (Stryker, 2017).

Svarbu **nepainioti translytiškumo su lyčių stereotipų neatitinkančia raiška**. Mergaitė gali rengtis taip, kaip visuomenėje laikoma vyriška, ir vis tiek būti cislyte mergaite. Berniukui gali patikti žaidimai, spalvos ar saviraiškos būdai, visuomenėje siejami su mergaitėmis, ir jis vis tiek gali būti cislytis berniukas. Taip pat vaikas ar paauglys gali aiškiai ir nuosekliai sakyti, kad gimus jam priskirta lytis neatitinka to, kas jis yra. Tikslas nėra kontroliuoti lyties raišką ar vertinti, kiek žmogus „atrodo“ translytis. Svarbu išklausyti ir palaikyti kiekvieną vaiką ar paauglį, iš šalies neprimetant kategoriško sprendimo, kas yra ar nėra translytis

asmuo (Meadow, 2018; Platero, 2014).

Lyties tyrinėjimas yra įprasta vaikystės ir paauglystės dalis. Taip vaikai ir jauni žmonės pažįsta lyčių normas ir aiškinasi savo santykį su jomis. Šis tyrinėjimas gali būti labai įvairus. Jam ne visada reikia suteikti pavadinimą ar iš karto rasti galutinį atsakymą (Green & Friedman, 2013). Suaugusiesiems nereikia skubėti įvardyti, taisyti ar aiškinti kiekvieno vaiko poelgio, net jei jis neatitinka jų lūkesčių. Jų pareiga – kurti aplinką, kurioje vaikai ir paaugliai galėtų saugiai reikšti save, nepatirdami spaudimo, bausmių ar baimės (American Psychological Association, 2015; Human Rights Campaign Foundation, 2024).

Translyčių žmonių gyvenimus taip pat veikia įvairių tapatybės ir socialinės padėties aspektų sankirta. Translytės mergaitės, berniuko ar paauglio patirtį formuoja ne vien lytinė tapatybė. Jai įtakos turi ir amžius, socialinė padėtis, etninė ar tautinė kilmė, rasizmo patirtys, kalba, negalia, religija, gyvenimas kaime ar mieste, teisinis statusas, šeimos sudėtis, psichikos sveikata, galimybė naudotis ištekliais bei kitos aplinkybės, kurios gali palengvinti arba apsunkinti pagalbos gavimą. Norint palaikyti vaiką ar paauglį, reikia matyti visą jo gyvenimo kontekstą, o ne susiaurinti jo patirtį iki lytinės tapatybės (Platero, 2014).

Ne mažiau svarbu **nepainioti translyčių ir interlyčių žmonių patirčių.** Tai skirtingos patirtys, susijusios su skirtingomis aplinkybėmis ir poreikiais, nors abi gali kelti klausimų dėl griežto lyties skirstymo į dvi kategorijas. Translytiškumas susijęs su tuo, kad žmogaus tapatybė neatitinka jam gimus priskirtos lyties, nepriklausomai nuo jo kūno ypatybių. Interlytiškumas susijęs su kūnų įvairove: interlyčiais vadinami žmonės, gimę su lytinėmis ypatybėmis, pavyzdžiui, genitalijomis, lytinėmis

liaukomis, chromosomomis ar hormonų veiklos ypatumais, kurie neatitinka įprastų vyriško arba moteriško kūno apibrėžimų (Human Rights Campaign Foundation, 2024). Interlytis žmogus gali save laikyti moterimi, vyru, nebinarinės lytinės tapatybės ar translyčiu žmogumi. Taip pat translytis žmogus gali būti arba nebūti interlytis. Painiojant šias patirtis, konkretaus žmogaus poreikiai gali likti nepastebėti. Šeimoms ir švietimo specialistams šio skirtumo supratimas padeda vengti netinkamų klausimų, prielaidų ir lūkesčių.

1.2. Gimus priskirta lytis, kūnas ir socialinės kategorijos

Gimus kūdikiui, lytis paprastai priskiriama pagal tam tikrus matomus kūno požymius, ypač genitalijas, ir pagal tai dažniausiai numanoma jo lytinė tapatybė. Nuo tos akimirkos visuomenė ima kelti konkrečius lūkesčius dėl žmogaus vardo, aprangos, žaidimų, elgesio, erdvių, sporto, naudojimosi tualetais, oficialių dokumentų ir santykių su kitais žmonėmis. Ši pirminė klasifikacija taip pat lemia įrašus oficialiuose dokumentuose, vaikui parenkamą vardą ir, svarbiausia, socialinius lūkesčius dėl jo gyvenimo. Tačiau gimus priskirta ar numanoma lytis ne visada atitinka žmogaus lytinę tapatybę.

Kategorijas, kuriomis apibūdiname kūnus, formuoja mokslo, medicinos, institucijų ir kultūros sprendimai. Mūsų visuomenėje biologinė lytis dažnai buvo suprantama kaip biologinis konstruktas, o socialinė lytis – kaip moterims ir vyrams taikomų socialinių normų visuma. Toks griežtas biologinės ir socialinės

lyties atskyrimas sulaukė kritikos. Anne Fausto-Sterling pabrėžė, kad būtina atsižvelgti ir į kūnų įvairovę bei biologinių ypatybių nevienodumą, ir į tai, kaip visuomenės šią įvairovę aiškina (Fausto-Sterling, 2000, 2012). Judith Butler (1999) taip pat pabrėžė, kad biologinė ir socialinė lytis yra kategorijos, formuojamos socialinių normų. Šios normos pateikiamos kaip „natūralios“ pagal dvinarę vyro ir moters logiką, siejamos su konkrečiomis genitalijomis (varpa arba makštimi) ir kartu su heteroseksualumu pristatomos kaip neginčijami biologiniai faktai. Dėl tokių normų vieni kūnai ir gyvenimo būdai laikomi priimtinesniais, suprantamesniais ar lengviau atpažįstamais nei kiti. Kalbant apie socialinę ir kultūrinę kūnų klasifikavimo pusę, biologijos reikšmė nėra menkinama. Siekiama suprasti, kad biologinė įvairovė aiškinama per kategorijas, turinčias savo istoriją, prielaidas ir socialines pasekmes.

1.3. Lytis kaip socialinė norma, patirtis ir santykis

Kalbant apie translyčių vaikų ir paauglių patirtis, būtina aptarti ir lyčių normas. Vaikai ir paaugliai jas patiria ne kaip abstrakčias ar vien teorines idėjas. **Su lytimi susiję lūkesčiai** ima veikti dar iki gimimo, pavyzdžiui, tėvams sužinojus būsimo vaiko lytį, o vėliau perduodami šeimoje, mokykloje, bendraamžių grupėse, žiniasklaidoje, socialiniuose tinkluose. Lyčių normos formuoja kasdienį gyvenimą. Jos veikia norus, lūkesčius, santykius ir ateities planus, kartu suteikdamos rėmus, kuriuose žmonės ieško pripažinimo ir mėgina suprasti save. Kaip pažymi Miquelis Missé ir Noemí Parra (2023), lyties nereikėtų suprasti vien kaip elgesį ribojančių normų rinkinio. Ji taip pat formuoja žmogaus savivoką.

Toks kritinis lyties supratimas gali padėti suaugusiesiems išklausyti ir palaikyti vaikus bei paauglius, nepateikiant pernelyg paprastų atsakymų į dažnai sudėtingas jų patirtis.

Per pastaruosius dešimtmečius lyčių normos **smarkiai pasikeitė**. Moterys įsitraukė į daugelį visuomenės gyvenimo sričių, iš kurių anksčiau buvo išstumtos. Kai kuriose Europos šalyse daugiau pripažinimo sulaukė moterų, LGBTIQ+ žmonių, žmonių su negalia ir kitų marginalizuojamų grupių teisės. Taip pat atsirado daugiau atvirumo įvairiems būdams būti moterimi, vyru ar gyventi nepriskiriant savęs nė vienai iš šių kategorijų, nors skirtingose aplinkose padėtis labai skiriasi. Feministiniai, LGBTIQ+ ir translyčių žmonių, antirasistiniai bei žmonių su negalia teisių judėjimai išplėtė socialinės laisvės erdvę, kvestionavo vyriškumo iškėlimą virš moteriškumo ir padėjo daugeliui žmonių rasti žodžius anksčiau nutylėtoms patirtims. Šie pokyčiai gali kelti ir neapibrėžtumo ar nerimo, ypač paauglystėje, kai kūnas, tapatybė, priklausymas grupei ir visuomenės pripažinimas dažnai tampa dar svarbesni (Missé & Parra, 2023).

Toks požiūris nelaiko translyčių žmonių tapatybių šių laikų požymiu ar tam tikro šiuolaikinio nepasitenkinimo padariniu. Translyčių žmonių gyvenimų ir patirčių pėdsakų randama įvairiais istorijos laikotarpiais (Gill-Peterson, 2018; Heyam, 2022). Jos nėra socialinio „užkrato“, trumpalaikės mados ar vien dėl internete prieinamos informacijos atsiradęs reiškinys (Faye, 2021). Šiame leidinyje translyčių žmonių gyvenimai suprantami kaip įvairios patirtys, priklausančios nuo konkrečių aplinkybių ir skirtingų tapatybės bei socialinės padėties aspektų sankirtos (Malatino, 2020; Platero, 2014; Stryker, 2017). Jos išgyvenamos konkrečiu istoriniu laikotarpiu, sąveikaujant su lyčių normomis, galimybėmis save

įvardyti, prieinama pagalba ir sunkumais, su kuriais paaugliai susiduria.

1.4. Lytinė tapatybė, lyties raiška ir seksualinė orientacija

Norint aiškiau suprasti šiame leidinyje vartojamas sąvokas ir jų sudėtingumą, verta apibrėžti tris terminus, dažnai vartojamus lyties ir seksualumo tyrimuose. **Lytinė tapatybė** – tai vidinis, asmeninis žmogaus savo lyties patyrimas. Ji gali atitikti gimus priskirtą lytį, kaip yra cislyčių žmonių atveju, arba jos neatitikti, kaip yra daugelio translyčių žmonių atveju. Kai kurie žmonės savęs nepriskiria nei moterų, nei vyrų kategorijai, jungia su skirtingomis lytimis siejamus bruožus arba patiria savo tapatybę kaip laikui bėgant kintančią. Vien pažvelgę į žmogų negalime tiksliai žinoti jo lytinės tapatybės. Tik pats žmogus, nepriklausomai nuo amžiaus, gali pasakyti, kas jis yra. Tikėti žmogumi, kai jis įvardija savo lytinę tapatybę, yra pagrindinis pagarbos ir palaikymo veiksmas (Leeds City Council, 2025; Stonewall, 2015; The Trevor Project, 2024).

Lyties raiška – tai būdai, kuriais žmogus socialiniame gyvenime išreiškia ar perteikia savo santykį su lytimi, pasitelkdamas savo kultūrinėje aplinkoje suprantamas reikšmes, simbolius ir saviraiškos formas. Ji gali apimti aprangą, šukuoseną, gestus, balsą, pomėgius, žaidimus, judėjimo būdą ar elgesį. Lyties raiška gali kisti priklausomai nuo aplinkos, jos saugumo, amžiaus, kultūros ar turimų išteklių. Kad translyčio žmogaus tapatybė būtų pripažinta ir gerbiama, jam nebūtina reikšti savo lyties stereotipiškai vyriškai, moteriškai ar androginiškai (Barker & Iantaffi, 2019).

Seksualinė orientacija – tai emocinis, romantinis ar seksualinis potraukis kitiems žmonėms. Translytis žmogus gali būti heteroseksualus, biseksualus, lesbietė, gėjus, panseksualus, aseksualus, *queer* arba savo troškimams ir santykiams įvardyti vartoti kitus žodžius. Vien tai, kad žmogus yra translytis, nieko nepasako apie tai, kam jis jaučia potraukį ar kaip patiria santykius (Nicholas, 2023).

Atskirdami šias sąvokas galime išvengti dar dviejų klaidų. Pirmoji – reikalauti, kad translyčiai žmonės atitiktų griežtus moteriškumo ar vyriškumo stereotipus, kad jų tapatybė būtų pripažinta. Antroji – kiekvieną su lytimi susijusį sunkumą aiškinti vien translytiškumu, neatsižvelgiant į tai, kaip žmogaus patirtį gali veikti seksizmas, homofobija, spaudimas atitikti vyriškumo ar įprastinio moteriškumo normas arba su kūnu siejami lūkesčiai (Missé & Parra, 2023). Šių sąvokų paskirtis nėra suskirstyti žmones į griežtas kategorijas. Jos padeda atidžiau klausytis, vengti prielaidų ir suprasti skirtingas kiekvieno žmogaus patirties puses.

2 Translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės paauglių patirtys

Nemažai vaikų tranziciją patiria dar vaikystėje, tačiau vis daugiau paauglių taip pat ima domėtis translyte ar nebinarine lytine tapatybe (Missé & Parra, 2023). Nors **dauguma tranzicijų vyksta tarp dviejų lyčių kategorijų** – „iš mergaitės į berniuką“ arba atvirkščiai, – **nebinarinės lytinės tapatybės paauglių patirtims iki šiol skirta per mažai dėmesio**, nors jie susiduria su savitais iššūkiais (Langarita et al., 2025; Platero, 2024). Todėl šiame skyriuje aptariami translyčiams ir nebinarinės lytinės tapatybės paaugliams svarbūs aspektai bei kasdieniai iššūkiai.

Prasidėjus paauglystei vyksta du svarbūs fiziniai pokyčiai: augimo šuolis, keičiantis kūno dydį ir formas, ir lytinis brendimas, kurio metu kūnas pasiekia lytinę brandą (Shaffer & Kipp, 2010). Šiuo laikotarpiu paaugliai taip pat kuria savo **tapatybę** ir mėgina suprasti, kas jie yra bendraamžių bei šeimos narių atžvilgiu. Kartu

jie pamažu įgyja daugiau **savarankiškumo**: jų vaidmuo artėja prie suaugusiojo, stiprėja gebėjimas patiems priimti sprendimus ir tvarkyti kasdienį gyvenimą pernelyg nepriklausant nuo kitų. Translyčiams paaugliams šie pokyčiai ypač reikšmingi. Būtent lytinio brendimo metu kūno raida ir jauno žmogaus lytinė tapatybė gali būti išgyvenamos kaip nesuderinamos, todėl šiuo laikotarpiu ypač svarbus supratimas ir palaikymas (Platero, 2014). Kūno pokyčiai pamažu suteikia jam vis daugiau suaugusio žmogaus bruožų, įskaitant lytines ypatybes, paprastai siejamas su „vyrišku“ ar „moterišku“ kūnu. Šie pokyčiai gali kelti skausmą ir stiprų nerimą (Iantaffi, 2020).

Kitas iššūkis susijęs su tuo, kad paaugliai, prieš įvardydami save kaip translyčius ar nebinarinės lytinės tapatybės žmones ir pranešdami apie tai šeimai, dažnai jau būna ilgai svarstę ir apmąstę savo patirtį. Priešingai nei teigiama kai kuriose prieš translyčius žmones nukreiptose interneto erdvėse plintančiuose melaginguose pasakojimuose apie „socialinį užkratą“, dėl su šiomis tapatybėmis susijusios stigmos toks savęs įvardijimas paaugliams nėra lengvas ar savaime patrauklus pasirinkimas (Hildebrand-Chupp, 2020). Suaugusieji gali nežinoti apie šį vidinį procesą, todėl paauglio prisipažinimas kartais juos nustebina ir jiems prireikia laiko naujai informacijai suvokti (Cruz, 2026b). Tuo metu paauglys gali prašyti su socialine tranzicija susijusių pokyčių, kurie suaugusiesiems atrodo per ankstyvi ar vykstantys per greitai.

Paaugliams tampant vis mažiau priklausomiems nuo šeimos, **bendraamžių grupės** įgyja svarbų vaidmenį formuojantis tapatybei ir priklausymo jausmui. Paauglystėje draugystės ir bendraamžių grupės dažnai labiau skirstosi pagal lytį: dauguma mergaičių ir berniukų daugiau laiko leidžia atskirose grupėse ir

mokosi suprasti su jomis siejamus lūkesčius. Todėl lytis tampa svarbiu **priklausymo grupei** ženklu, o paaugliai vis dažniau vertina savo ir bendraamžių elgesį pagal lyčių normas. Tai, ar žmogus laikomas „normaliu“, patraukliu ar socialiai sėkmingu, dažnai priklauso nuo šių lūkesčių atitikimo. Jų neatitinkantys paaugliai gali būti išjuokiami ar atstumiami grupės. Daugeliui paauglių saugiau ir labiau pritapusiems padeda jaustis tai, kad jie neišsiskiria ir netampa dėmesio centru, nors jų supratimą apie tai, ką reiškia priklausyti grupei, nebūtinai palaiko visi jos nariai.

Kadangi priklausymas bendraamžių grupei vis labiau siejamas su lyčių normų laikymusi, **spaudimas jas atitikti stipriai išauga** (Shaffer & Kipp, 2010). Jis pasireiškia įvairiose srityse. Iš berniukų gali būti tikimasi **raumeningo kūno** ir matomų „vyriško“ brendimo požymių, o mergaitės spaudžiamos būti lieknos ir rūpintis patrauklia išvaizda. Berniukai gali būti atgrasomi nuo pažeidžiamumo rodymo, o iš mergaičių tikimasi **emocingumo**, tačiau tik tiek, kiek jis laikomas priimtinu. Iš berniukų taip pat reikalaujama tvirtumo ir polinkio rizikuoti, iš mergaičių – paklusnumo ir rūpinimosi kitais. **Romantinių ir seksualinių santykių normose** paprastai daroma prielaida, kad visi yra heteroseksualūs, o mergaitėms keliami prieštaringi reikalavimai: jos turi būti geidžiamos, bet negali atrodyti „pernelyg seksualios“. Bendraamžių grupės atlieka svarbų vaidmenį įtvirtinant šias normas – ypač per homofobišką ir transfobišką elgesio kontrolę tarp berniukų ir išvaizdos bei reputacijos vertinimą tarp mergaičių (Shaffer & Kipp, 2010). Kadangi lytinis brendimas suvokiamas kaip šių lyties lūkesčių patvirtinimas arba jų neatitikimas, šis raidos etapas tampa ypač sudėtingas paaugliams, kurių lytinė tapatybė neatitinka gimus priskirtos lyties. Bet koks pastebėtas neatitikimas

gali būti aiškinamas kaip nesugebėjimas „teisingai“ subręsti.

Tačiau **bendraamžių grupių** reikšmė neapsiriboja lyčių normų palaikymu. Jos taip pat svarbios **tapatybės raidai, emocinei gerovei** ir **savitarpio paramai**. Cislyčiai paaugliai į tokias grupes dažnai įsilieja savaime, o translyčiams paaugliams ši galimybė retai atsiranda automatiškai. Todėl bendraamžių, su kuriais būtų galima dalytis patirtimi ir sulaukti abipusio pripažinimo, kartais tenka aktyviai ieškoti LGBTQI+ grupėse, interneto bendruomenėse ar popamokinėje veikloje (Platero, 2014). Šis skirtumas nėra menkas: jis gali prisidėti prie didesnės translyčių paauglių izoliacijos ir vienišumo. Be to, didesnis matomumas šiuo laikotarpiu gali apsunkinti paauglio pritapimą ir padaryti jį lengviau pastebimu patyčių ar priešiškumo taikiniu. Norint atvirai būti translyčiu žmogumi, reikia daug drąsos, todėl kai kuriems paaugliams tai gali pasirodyti itin sunku.

Intymumas, santykiai ir seksualumas translyčių bei nebinarinės lytinės tapatybės paauglių gyvenime

Paauglystėje daugelis jaunų žmonių pradeda tyrinėti savo kūną, potraukį, emocinius santykius ir seksualumą. Net jei patiems paaugliams šios temos nėra įdomios, bendraamžių grupėse apie jas dažnai kalbama vis daugiau. Daugeliui translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės paauglių šiuo laikotarpiu taip pat kyla naujų klausimų: kaip juos matys kiti, ar jie bus laikomi patraukliais ir ar bus priimti artimuose santykiuose (Martínez & Missé, 2024).

Romantiniams ir seksualiniams santykiams tampant svarbesne paauglystės dalimi, daugelis translyčių jaunų žmonių ima svarstyti, ar jiems patinkantis žmogus taip pat galėtų jais susidomėti, kaip jis reaguotų sužinojęs apie jų translytiškumą ir ar apie tai reikėtų pasakyti prieš užmezgant emocinį ar fizinį artumą. Kai kurie paaugliai bijo atstūmimo, pašaipų, pasišlykštėjimo ar net smurto, jei kitas žmogus sužinotų, kad jie yra translyčiai. Šios baimės nėra nepagrįstos – jos atspindi stigmą ir diskriminaciją, kurią daugelis translyčių žmonių vis dar patiria.

Būtent tada, kai daugeliui translyčių paauglių ima kilti klausimų apie potraukį, intymumą ir santykius, juos supantiems suaugusiesiems – tėvams, pedagogams ir kitiems specialistams – gali būti sunku atvirai kalbėti apie seksualumą. Kaip teigia Damienas Riggsas ir Clare Bartholomaeus (2018), dalį šio nenoro lemia netinkamai nukreiptas siekis apsaugoti. Gerų ketinimų vedamiems suaugusiesiems gali atrodyti, kad kalbėdami apie seksualumą jie dar labiau seksualizuos jauną žmogų, kuris ir taip sulaukia daug dėmesio bei vertinimo. Kadangi translyčiai žmonės, ypač translytės moterys, istoriškai buvo vaizduojami kaip

seksualiai „nenormalūs“ arba fetišizuojami, šeimos, pedagogai ir specialistai gali vengti šios temos nuoširdžiai norėdami apsaugoti jaunus žmones nuo žalingų stereotipų. Vis dėlto vengiant tokių pokalbių translyčiai paaugliai gali netekti galimybės suprasti savo seksualumą, įsivaizduoti teigiamą artimų santykių ateitį ir gauti jų gyvenimui svarbios informacijos.

Sunkumai kalbantis apie seksualumą palaikančioje ir tapatybę pripažįstančioje aplinkoje tėra viena platesnės problemos dalis. Daugelis translyčių paauglių turi labai ribotas galimybes gauti visapusišką lytiškumo ugdymą, kuriame būtų aptariami translyčių žmonių kūnai, tapatybės, santykiai ir patirtys (Haley et al., 2019). Net kai lytiškumo ugdymas prieinamas, jis dažnai grindžiamas cisheteronormatyviomis prielaidomis: daugiausia kalbama apie cislyčių žmonių kūnus, varpos ir makšties sueitis pateikiama kaip vienintelis sekso modelis, su troškimu ir seksualinėmis praktikomis siejami griežti lyčių vaidmenys (Haley et al., 2019; Riggs & Bartholomaeus, 2018). Dėl to kai kurie jauni translyčiai žmonės gali abejoti, ar apskritai gali turėti visaverčių seksualinių santykių ir ar jų kūnas gali būti geidžiamas bei patirti intymumą (Spade, 2025).

Visapusiškas lytiškumo ugdymas čia ypač svarbus. Nepakanka vien įtraukti translyčius žmones į mokymo medžiagą. Taip pat reikia atsisakyti seksualumo supratimo, sutelkto vien į lytinę sueitį ir reprodukciją, bei griežtų prielaidų apie tai, kaip kūnai turėtų veikti intymių santykių metu. Seksualumas apima kur kas daugiau nei sueitį: prieraišumą, troškimą, malonumą, bendravimą, sutikimą, artumą ir įvairius būdus patirti bei reikšti seksualumą. Visapusiškame lytiškumo ugdyme turi atsispindėti šis platesnis supratimas ir būti aptariami visi šie aspektai (Haley

et al., 2019). Suaugusieji taip pat turėtų apie seksualumą kalbėtis atvirai ir smalsiai, nedarydami prielaidų apie tai, kaip translytis jaunas žmogus patiria savo kūną. Vieni translyčiai jauni žmonės intymumo metu gali jaustis nejaukiai dėl tam tikrų savo kūno dalių, kiti – ne; kiekvieno žmogaus patirtis skiriasi (Chen, 2020; Riggs & Bartholomaeus, 2018). Kūnų įvairovės ir skirtingų intymumo bei seksualumo patirčių supratimas padeda mažinti nerimą. Jis taip pat leidžia translyčiams paaugliams įsivaizduoti visaverčius emocinius ir seksualinius santykius, kuriems nereikia atitikti vienintelio kūno ar seksualumo modelio.

Platesnis, ne vien į sueitį ir genitalijas sutelktas seksualumo supratimas naudingas tiek translyčiams, tiek cislyčiams žmonėms. Jis atveria erdvę lankstesniam ir įtraukesniam požiūriui į intymumą, malonumą ir santykius (Haley et al., 2019; Riggs & Bartholomaeus, 2018). Įvairių lytinių tapatybių žmonės ilgainiui gali pastebėti, kad daugelis įprastų lūkesčių dėl seksualumo sunkiai įgyvendinami ir remiasi pasenusiais įsitikinimais. Lytiškumo ugdymas taip pat turi suteikti tikslios, translyčius žmones įtraukiančios informacijos apie seksualinę ir reprodukcinę sveikatą. Kai tai aktualu, svarbu paaiškinti, kad lytinę tapatybę patvirtinantis gydymas hormonais nėra kontracepcijos būdas. Informacija apie seksualinę sveikatą, kontracepciją ir nėštumo prevenciją turi būti siejama su žmogaus anatomija ir seksualinėmis praktikomis, o ne grindžiama jo lytine tapatybe (Haley et al., 2019). Visapusiškas lytiškumo ugdymas taip pat turėtų apimti amžių atitinkančią informaciją apie vaisingumą ir įvairius būdus tapti tėvais, įskaitant pagalbinį apvaisinimą. Galimybė gauti šių žinių yra translyčių, kaip ir visų kitų žmonių, seksualinių ir reprodukcinių teisių dalis.

Visapusiškas lytiškumo ugdymas turi vaizduoti translyčius

žmones ne vien diskriminacijos ar sveikatos priežiūros kontekste. Jie taip pat įsimyli, patiria ir kelia potraukį, kuria santykius, mėgaujasi seksualumu ir, jei nori, tampa tėvais bei kuria šeimas. Teigiami ir tikroviški translyčių žmonių gyvenimo vaizdiniai padeda jauniems žmonėms su viltimi žvelgti į savo ateitį ir suprasti, kad jie nusipelno pagarba, abipusiu potraukiu ir rūpesčiu grįstų santykių. Paaugliai taip pat gyvena skaitmeninėje aplinkoje: joje jie gali rasti aktualios informacijos, užmegzti ryšius su bendraamžiais ir išmėginti, kaip išreikšti savo tapatybę internete prieš žengdami žingsnius už jo ribų. Tačiau šioje aplinkoje jie taip pat gali susidurti su rizika ir transfobišku smurtu (Tortajada et al., 2021).

Translyčiams ir nebinarinės lytinės tapatybės paaugliams gali būti labai vertinga susipažinti su įvairiais teigiamais kitų translyčių žmonių – tiek jaunų, tiek suaugusių – gyvenimo pavyzdžiais. Jie padeda įsivaizduoti savo pačių ateitį. Skaitydami ar girdėdami apie kitų translyčių žmonių potraukio, intymumo, santykių ir seksualumo patirtis, paaugliai gali suprasti, kad su šiais klausimais susiduria ne vieni (Raun, 2018; Spade, 2025). Tokie pasakojimai stiprina priklausymo jausmą ir parodo, kad translyčiai žmonės gali kurti visaverčius artimus santykius bei tyrinėti savo seksualumą jiems priimtinais būdais. Jie taip pat padeda jauniems žmonėms suprasti, kad šie nusipelno pagarba, abipusiu rūpesčiu ir sutikimu grįstų santykių. Tai gali palengvinti žalingo ar smurtinio elgesio atpažinimą, pagalbos paiešką ir pasitraukimą iš santykių, kuriuose nėra jiems būtino saugumo, orumo ir rūpesčio.

Kartu svarbu prisiminti, kad ne kiekvienam jaunam žmogui rūpi romantiniai santykiai ar seksualumas, ir tai nėra problema (Chen, 2020). Toks nesidomėjimas būdingas kai kuriems translyčiams ir nebinarinės lytinės tapatybės paaugliams, kaip ir kai kuriems cislyčiams jų bendraamžiams. Svarbiausia, kad kiekvienas žmogus

turėtų laisvę, palaikymą ir informaciją, reikalingą suprasti, ką jam reiškia intymumas, santykiai ir seksualumas, nepatirdamas gėdos, spaudimo ar stigmos. Šios temos gali užimti svarbią vietą jauno žmogaus gyvenime, būti jam menkai aktualios arba patekti kažkur tarp šių kraštutinumų – visos šios patirtys yra vienodai priimtinos.

3 Rekomendacijos

Translyčių žmonių gyvenimai kvestionuoja dažnai natūraliu laikomą įsitikinimą, kad žmogaus lytinė tapatybė ar lyties raiška būtinai turi atitikti jam gimus priskirtą lytį. Tikrovė yra kur kas įvairesnė. Kaip jau minėta, visose visuomenėse ir įvairiais istorijos laikotarpiais gyveno žmonių, kurie peržengė su vyriškumu ar moteriškumu siejamas ribas, patyrė lyties tranziciją arba tiesiog nepripažino jiems gimus priskirtos lyties (Snorton, 2017; Stryker, 2017).

Palaikyti translyčius ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikus bei paauglius reiškia sudaryti sąlygas jiems augti žinant, kad yra daug vienodai vertingų būdų patirti ir reikšti lytį, o jų pačių **tapatybės bei patirtys yra svarbios. Visi vaikai ir paaugliai nusipelno augti žinodami, kad šeimoje, mokykloje ir kitose aplinkose jie yra mylimi bei vertinami**. Vis dėlto visuomenė translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės žmonių patirtis vis dar ne visuomet pripažįsta žmogaus įvairovės dalimi. Šie žmonės neretai laikomi grupe, kurios tapatybė siejama su sutrikimu. Daugelis jaunų translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės žmonių

girdi, kad jų tapatybę ar lyties raišką reikėtų „pataisyti“. Kaip ir jų bendraamžiams, šiems vaikams bei paaugliams reikia suaugusiųjų palaikymo. Tačiau suaugusieji turėtų padėti jiems suprasti savo patirtį ir susigaudyti kylančiose situacijose bei sprendimuose, o ne spręsti už juos ar versti atitikti kitų žmonių lūkesčius.

Translyčiams paaugliams reikia palaikymo tyrinėjant savo lytį, atvirai išsakant poreikius, o kai kuriais atvejais – patiriant tranziciją. Už tai atsakingi ne vien šeimos nariai ar mokytojai. Tai bendra atsakomybė, apimanti visuomenę, švietimo ir sveikatos priežiūros sistemas, bendruomenes bei politikos formuotojus. Taigi grįžtame prie įvade iškelto klausimo: **ko reikia vaikui ar paaugliui, kad jis augtų jausdamasis saugus, turėtų patikimos informacijos ir sulauktų palaikymo dėl savo lytinės tapatybės?**

Šiame skyriuje pateikiamos praktinės rekomendacijos pirmiausia skirtos šeimoms, švietimo specialistams ir politikos formuotojams. Daugelis jų taip pat aktualios kiekvienam suaugusiajam, palaikančiam vaikus ir paauglius ar norinčiam daugiau sužinoti apie translyčius ir nebinarinės lytinės tapatybės jaunus žmones. Rekomendacijos grindžiamos žmogaus teisėmis, gerove, sutikimu, konfidencialumu, jaunų žmonių dalyvavimu, pagalbos tęstinumu ir į vaiko poreikius orientuotu požiūriu, kuriame nėra vietos suaugusiųjų požiūrio primetimui ar diskriminacijai.

3.1. Translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikų palaikymas atsižvelgiant į vaiko poreikius

„CLICK“ projekte plėtojamas į vaiko poreikius orientuotas požiūris skatina pakeisti dėmesio kryptį. Daugelis sunkumų, su kuriais įvairaus amžiaus translyčiai žmonės susiduria, kyla ne dėl jų lytinės tapatybės, neatitinkančios vyraujančių normų. Juos lemia **visuomenės kuriamos kliūtys** ir tai, kaip žmonės buvo klasifikuojami, taisomi ar niekinami dėl to, kad jų tapatybė neatitinka gimus priskirtos lyties (Fernández Garrido, 2018; Malatino, 2020; Stryker, 2017). Palaikyti translyčius ir nebinarinės lytinės tapatybės jaunus žmones reiškia prisidėti prie aplinkos, kurioje jų tapatybė būtų priimama kaip kasdienio gyvenimo ir lyčių įvairovės dalis, kūrimo (Meadow, 2018).

Palaikyti vaikus taip pat reiškia **rūpintis dabartiniais jų poreikiais**, užuot nuolat nerimavus, kuo jie taps ateityje. Į vaiko poreikius orientuotas požiūris pripažįsta, kad suaugusieji ne visada teisingai supranta, ko vaikui ar paaugliui reikia (Platero & López, 2023). Jis taip pat remiasi nuostata, kad vaikai ir jauni žmonės geba susidaryti savo nuomonę ir turi teisę ją reikšti, kaip nustatyta Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje (1989). Vis dėlto mokyklose ir sveikatos priežiūros įstaigose vaikams bei jauniems žmonėms vis dar sunku pasiekti, kad jų nuomonė būtų išgirsta ir vertinama rimtai (Davies et al., 2023). Kartais net geriausių ketinimų vedamos šeimos, mokyklos, pedagogai ar politikos formuotojai savo baimes ir lūkesčius paverčia sprendimais dėl vaiko gyvenimo. Todėl būtina įvertinti, kaip priimami sprendimai, kas kalba ir kieno klausomasi, kokia vieta vaikų bei paauglių balsui skiriama visais klausimais, susijusiais su jų lytimi, kūnu, tapatybe

ir kasdieniu gyvenimu.

Toliau aptariami keli į vaiko poreikius orientuoto palaikymo aspektai: gerovė; žinios apie lyčių įvairovę; gebėjimas priimti neapibrėžtumą; konfidencialumas ir privatumas; vaikų dalyvavimas; socialinė tranzicija; suaugusiųjų požiūrio primetimo vengimas; nediskriminavimas; bendruomeninis rūpinimasis ir šeimų bei mokyklų bendradarbiavimas.

Gerovė

Gerovė reiškia ne vien galimybę augti nejaučiant, kad tavo lyties raiška ar tapatybė kitiems yra problema. Ji taip pat apima priklausymo ir priėmimo jausmą artimuose santykiuose. Translyčiams ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikams bei paaugliams reikia meilės, palaikymo ir pripažinimo. Jiems taip pat reikia aplinkinių, kurie aktyviai kvestionuotų kančią keliančias dvinares nuostatas apie biologinę ir socialinę lytį.

Rūpinantis šių vaikų, paauglių ir jų šeimos narių gerove, verta užduoti klausimus, padedančius pasirinkti veiksmus:

- Ko translyčiams ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikams bei paaugliams reikia, kad jie jaustųsi saugūs?
- Kokią informaciją ir žinutes vaikai bei paaugliai gauna apie seksualumą, lytinę tapatybę, LGBTQI+ žmones ir kūnų įvairovę?
- Kaip pagal lytį atskirtos erdvės, pavyzdžiui, tualetai ar persirengimo kambariai, riboja jų dalyvavimą mokyklos gyvenime, išvykose ar sporto veikloje? Kaip šias kliūtis būtų galima pašalinti?

- Ar mes, suaugusieji, rodome pavyzdį atmesdami transfobiškas nuostatas ir elgesį?
- Ar teigiamai kalbame apie LGBTQI+ žmones ir jų indėlį į visuomenę?

Toks požiūris į gerovę reikalauja stabtelėti, išklausyti ir ieškoti informacijos, kuri padėtų apsaugoti vaikų galimybę tyrinėti savo lytį. Jis taip pat skatina kvestionuoti dvinares prielaidas apie žmonių tapatybę. Translyčiam ar nebinarinės lytinės tapatybės vaikui arba paaugliui svarbu žinoti, kad jis nėra vienas: yra kitų panašią patirtį turinčių vaikų ir paauglių, taip pat suaugusiųjų, organizacijų bei grupių, kuriose šiomis patirtimis dalijamasi. Šeimoms gali būti labai naudinga rasti kitų panašių iššūkių patiriančių tėvų ar artimųjų grupes. Jose šeimos gali kalbėtis apie savo baimes, jausmus ir rūpesčius, neužkraudamos šios naštos vaikams.

Žinios apie lyčių ir seksualumo įvairovę

Žinios apie lyčių ir seksualumo įvairovę kyla ir iš translyčių vaikų, paauglių bei jų šeimų **gyvenimiškos patirties**, kuri daugiausia grindžiama dvinares lyčių kategorijas numatančiomis taisyklėmis. Šios žinios suteikia vaikams ir paaugliams sąvokų, žodžių ir supratimo pagrindą, padedantį suvokti savo patirtį, užuot dėl jos jautus sumaištį ar vienatvę. Labai svarbu, kad kalba translyčių žmonių patirtims nusakyti neapsiribotų medicininiais terminais, paprastai siejamais su lyties disforija ar lytinės tapatybės laikymu sutrikimu. Tokia kalba translytiškumą pirmiausia pateikia kaip

patologiją, o ne kaip vieną iš žmogaus egzistavimo pasaulyje būdų. Turėti žodžių nusakyti, kas esi, o geriausiu atveju – ir artimųjų, suprantančių šiuos žodžius, reiškia galėti aiškiau suprasti lytį. Tai, kas iš pradžių gali atrodyti painu, tampa suprantama ir mažiau vieniša patirtimi.

Šios iš patirties kylančios žinios padeda ne tik vaikams suprasti save. Jos taip pat suteikia jiems ir jų šeimoms **platesnį bei tikslesnį pasaulio supratimą**: lytis ir seksualumas visada buvo įvairūs, o ne nekintantys ir apsiribojantys dviem kategorijomis. Translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikų gyvenime žinios apie šią įvairovę tampa ankstyvu kritinio mąstymo pagrindu. Jos padeda vaikams ir šeimoms užtikrinčiau suprasti lytį, taip pat atpažinti bei kvestionuoti siauras prielaidas, paplitusias mokyklose, žiniasklaidoje ir kasdieniame gyvenime.

Vis dėlto kai kuriuose pasakojimuose translytiškumą apibūdinantys terminai vaizduojami kaip šiuolaikinis socialiniuose tinkluose skleidžiamas žargonas arba tam tikrų interesų turinčių grupių ir organizacijų primetama kalba. Pavyzdžiui, translytiškumas pristatomas kaip pavojingas pasaulinis reiškinys, dėl kurio jauni *queer* žmonės, antraip tiesiog besiskiriantys nuo bendraamžių, tariamai siekia žalingų hormoninių ir kūno pokyčių. Toks požiūris klaidingas. Jis ignoruoja tai, kad atitinkamus terminus sukūrė pati translyčių žmonių bendruomenė arba kad jie glaudžiai susiję su jos patirtimi. Jis taip pat nepripažįsta jaunų žmonių savarankiškumo ir teisės patiems įvardyti savo patirtis (Abraham, 2019).

Aptariant žinias apie lyčių įvairovę verta klausti:

- Kodėl translyčiai ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikai bei jauni žmonės kuria savo patirtį įvardijančius terminus?

- Kokius žodžius vaikai ir paaugliai vartoja kitaip nei suaugusieji?
- Ką šie nauji ar kitokie žodžiai atskleidžia apie tai, kaip jaunoji karta patiria ir supranta lytį, ko neaprėpia įprastas suaugusiųjų žodynas?

Neapibrėžtumo priėmimas

Paauglystėje translytiškumo patirtis gali būti susijusi su kūno pokyčiais, naujomis santykių formomis ir aiškesniu lyčių normų svarbos suvokimu. Šiuo laikotarpiu stiprėja bendraamžių santykių reikšmė, atsiranda grupės spaudimas ir dažniau patiriamas priekabiavimas. Kaip teigia Miquelis Missé ir Noemí Parra (2023), paauglių tranziciją svarbu vertinti platesniame lyčių normų kaitos kontekste. Vis daugiau vaikų ir paauglių ieško informacijos apie lytį bei svarsto tranzicijos galimybę. Šią tendenciją būtina suprasti atsižvelgiant į platesnes visuomenės nuostatas ir kai kuriose pasaulio vietose pagerėjusią socialinių teisių padėtį. Kritinis požiūris skatina nesusiaurinti translyčių žmonių patirčių iki individualių procesų, o matyti jas visuomeniniame kontekste, kuriam būdingos įvairios įtampos ir sunkumai. Vien į individą sutelktas požiūris gali atitolinti translyčius žmones nuo bendruomenės išteklių ir skatinti jaustis lyties normų išimtimi. Bendruomeninis požiūris išryškina socialinį ir struktūrinį spaudimą tas normas atitikti. Taigi kiekvieno translyčio paauglio būtina klausytis kaip savito žmogaus, kartu suprantant visuomenę, kurioje jis mėgina įvardyti savo tapatybę (Missé & Parra, 2023).

Užuot laikęsi autoritariško požiūrio, suaugusieji gali mokytis

kartu su translyčiais vaikais ir paaugliais. Darrylas Hillas ir Edgardo Menville (2009) tai vadina dinamika, kai vaikas moko tėvus. Kasdienis palaikymas – pagarba pasirinktam vardui, įvardžiams ir aprangai bei saugios erdvės suteikimas – gali pagerinti vaiko gerovę. Svarbu sudaryti sąlygas iššūkius spręsti turint laiko, informacijos, rūpesčio ir palaikymo (Platero, 2014; Rafferty et al., 2018).

Susidūrę su neapibrėžtumu, suaugusieji galėtų savęs paklausti:

- Kuo aplinka, kurioje užaugome mes, skyrėsi nuo šiandieninių vaikų ir paauglių aplinkos? Kaip šie skirtumai veikia jų vaikystę?
- Ar nereikalaujame, kad vaikų lyties raiška ir lytinė tapatybė sutaptų taip, kaip patogu suprasti suaugusiesiems?
- Ką mes iš tiesų žinome apie translyčių vaikų patirtis? Ar tikrai žinome geriau už juos pačius?
- Ar leidžiame vaikams patirti tokį patį neapibrėžtumą, kokį priimame suaugusiųjų gyvenime?

Konfidencialumas ir privatumas

Informacija apie jauno žmogaus lytinę tapatybę, sveikatos istoriją ar asmeninį gyvenimą yra privati. Sprendimą, kam ją atskleisti, turi priimti pats jaunas žmogus ir jo šeima. Ši informacija neturėtų būti perduodama vien suaugusiųjų smalsumui patenkinti ar todėl, kad kiti suaugusieji norėtų ją žinoti. **Privatumas nėra tas pats, kas slaptumas**. Slaptumą dažnai lydi gėda, o privatumas saugo žmogaus orumą. Translytis ar nebinarinės lytinės tapatybės vaikas arba paauglys gali pats pasirinkti, kokią informaciją ir kada atskleisti. Jis neprivalo atsakinėti į įkyrius klausimus tam, kad jo

lytinė tapatybė būtų gerbiama.

Kalbant apie konfidencialumą nepakanka klausti, su kuo dalijamės informacija. Taip pat reikia įvertinti, kam jos iš tiesų reikia, kad galėtų geriau pasirūpinti vaiku; kaip informacija bus paaiškinta ir ar vaikas arba paauglys dalyvavo priimant šį sprendimą. Tokie klausimai padeda atskirti privatumo saugojimą nuo bandymo sumažinti pačių suaugusiųjų jautimąsi nepatogiai.

Verta savęs paklausti:

- Prieš pasakodamas kitam suaugusiajam apie vaiko lytinę tapatybę, vardą ar tranziciją, ar paklausiau paties vaiko, ką, kam ir kada jis nori atskleisti? Ar nepriimu šio sprendimo už jį?
- Kai noriu kam nors pasakyti „kad tiesiog žinotų“ arba „dėl visa ko“, ar tam žmogui ši informacija iš tiesų būtina geresnei pagalbai suteikti? O gal taip mėginu susitvarkyti su savo nerimu, nepatogumu ar smalsumu?
- Jei kolega, šeimos narys ar kitas suaugęs žmogus spaudžia atskleisti vaiko tapatybės, kūno ar sveikatos duomenis, ar žinau, kaip atsisakyti juos pateikti, išsaugodamas vaiko privatumą ir kartu nelaikydamas jo tapatybės gėdinga paslaptimi?

Vaikų dalyvavimas

Translyčiams ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikams bei paaugliams reikia ne tik apsaugos. Jie turi **savo balsą, norus ir abejones, o jų gebėjimas dalyvauti priimant su jais susijusius sprendimus auga**. Todėl jų įtraukimas neturi prasidėti tik paauglystėje: jis turi būti užtikrinamas kiekviename amžiuje, atsižvelgiant į vaiko gebėjimus. Tikras dalyvavimas prasideda tada, kai suaugusieji nustoja kalbėti apie vaiką jo neįtraukdami. Translyčiams ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikams tai ypač svarbu, nes dėl jų vardo, įvardžių, galimybės naudotis pagal lytį suskirstytomis erdvėmis, socialinės tranzicijos ar medicininės pagalbos gali būti priimama daug sprendimų.

Dalyvavimas taip pat reiškia galimybę pačiam įvardyti savo tapatybę. Vieni translyčiai vaikai save laiko mergaitėmis ar berniukais, kiti – nebinarinės ar kintančios lytinės tapatybės žmonėmis. Palaikant juos būtina gerbti šį procesą: neprimetinėti etikečių, neskubinti išvadų ir nereikalauti suaugusiesiems įprasto nuoseklumo aiškinant savo lytį ar tapatybę.

Apie vaikų dalyvavimą verta pagalvoti užduodant šiuos klausimus:

- Kai sprendžiama dėl vaiko ar paauglio vardo, įvardžių, naudojimosi pagal lytį suskirstytomis erdvėmis ar gaunamos pagalbos, ar iš tiesų klausiu jo nuomonės ir suteikiu jai reikšmės? O gal sprendžiu už jį?
- Jei vaiko ar paauglio pasakojimas apie savo lytį keičiasi, yra neapibrėžtas arba netelpa į vieną kategoriją, ar leidžiu jam tyrinėti savo patirtį savu tempu? O gal subtiliai spaudžiu pateikti vienareikšmišką atsakymą, nes man taip būtų

lengviau jį suprasti ar paaiškinti kitiems?
- Ar reguliariai suteikiu vaikui galimybę be spaudimo pasidalyti abejonėmis, pokyčiais ar naujais žodžiais savo tapatybei įvardyti? O gal jo nuomonės teiraujuosi tik tada, kai suaugusieji nusprendžia, jog iškilo „pakankamai svarbus“ klausimas?

Suaugusiųjų požiūrio primetimo vengimas

Vengti suaugusiųjų požiūrio primetimo nereiškia, kad suaugusieji turi atsitraukti nuo savo pareigos palaikyti. Tai reiškia, kad jų balsas neturi užgožti visų kitų. Šeimos, mokyklos ir su vaikais dirbantys specialistai turi svarbių pareigų: saugoti, rūpintis, informuoti ir padėti. Tačiau **vaiko amžius negali būti priežastis atmesti jo jausmus**, žinias, baimes, poreikius ar pasirinktą būdą save įvardyti.

Į vaiko poreikius orientuotas požiūris skatina klausti, ko šiam jaunam žmogui reikia, kad jis augtų oriai, turėdamas informacijos, saugumo ir laisvės. Tam būtina keisti perspektyvą: vaikystė nėra vien nebaigtas etapas pakeliui į suaugusiųjų gyvenimą (Castañeda, 2014). Translyčiai ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikai bei paaugliai turi poreikių dabar, ir jie atsiskleidžia dabartiniuose santykiuose, tapatybėje bei patirtyse.

Tėvams ir mokytojams verta savęs paklausti:

- Kai vaikas pasako, ką jaučia, ko bijo, ko jam reikia ar kaip nori būti vadinamas, ar priimu tai kaip tikras žinias apie jo gyvenimą? O gal sumenkinu jo žodžius, nes manau, kad jis „dar per jaunas žinoti“?

- Ar apsupu vaiką apsauga, informacija ir palaikymu? O gal savo nerimu, nustatytais terminais ir poreikiu greitai viską išspręsti palieku jam per mažai erdvės išreikšti save?
- Ar galvoju apie vaiko gerovę atsižvelgdamas į tai, kas jis yra ir ko jam reikia šiandien? O gal jo lytinę tapatybę daugiausia vertinu pagal spėjimus, kokiu suaugusiuoju jis taps?

Nediskriminavimas

Diskriminacija neapsiriboja įžeidimais ar atviromis patyčiomis. Ji gali pasireikšti laikant žmogų turinčiu sutrikimą ar elgesio problemą, kurią reikėtų taisyti; užduodant įkyrius klausimus; negerbiant jo vardo; arba naudojant mokymo medžiagą, kurioje tam tikros tapatybės apskritai neegzistuoja. Užkirsti kelią diskriminacijai reiškia **kurti aplinką, kurioje lyčių įvairovė ir translyčių žmonių gyvenimai yra matomi, įvardijami ir gerbiami.** Įtraukioje aplinkoje veikiama dar prieš atsirandant žalai. Jei mokykla, šeima ar sveikatos priežiūros įstaiga sureaguoja tik po pašaipos, privatumo pažeidimo ar aiškaus teisių suvaržymo, ji įsikiša per vėlai. Prevencinis požiūris reikalauja peržiūrėti savo vartojamą žodyną, praktiką, medžiagą, tvarkas ir santykius, kad kūnų įvairovė nebūtų laikoma nepatogia išimtimi.

Naudinga atskirti akivaizdesnę, matomą diskriminaciją nuo mažiau pastebimos, kaip parodyta 1 lentelėje.

1 lentelė. Matomos ir mažiau pastebimos diskriminacijos pavyzdžiai

Matoma diskriminacija	Mažiau pastebima diskriminacija
Įžeidinėjimai, pravardžiavimas, pašaipos ir atviros patyčios	Translyčio žmogaus laikymas turinčiu sutrikimą
Privačios informacijos atskleidimas	Vertimas atskleisti savo „tikrąją lytį“ arba gimus suteiktą vardą
Žmogaus vardo ar įvardžių nepripažinimas	Įkyrūs klausimai apie jo lytį ar kūną
Aktyvus atribojimas nuo grupės	Mokymų medžiaga, ištekliai ar taisyklės, dėl kurių lyčių įvairovė lieka nematoma

Bendruomeninis rūpinimasis: šeimų ir mokyklų bendradarbiavimas

Translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikų bei paauglių palaikymas negali remtis vienos aplinkos pastangomis. Šeimos nariai ir mokyklos turi **veikti išvien, prisiimdami bendrą atsakomybę** kurti aplinką, kurioje vaikai galėtų augti saugūs, gerbiami, pripažįstami ir išsaugodami privatumą. Tam reikia koordinuoti veiksmus, klausytis, vengti pavienių sprendimų ir susitarti, kaip apsaugoti vaiką viešai neatskleidžiant jo lytinės tapatybės. Kai šeimos ir mokyklos bendradarbiauja, pagalba nebepriklauso nuo improvizuotų reakcijų: ji tampa pastoviu, jautriu ir pagarbiu paramos tinklu.

Vertinant šeimos ir mokyklos bendradarbiavimą galima klausti:

- Kai reikia priimti sprendimą dėl vaiko ar paauglio vardo mokykloje, tualeto ar persirengimo kambario, veiklos klasėje arba reagavimo į bendraklasio komentarą, ar šeima ir mokyklos darbuotojai tai iš anksto aptaria kartu? O gal

kiekviena pusė veikia atskirai, tikėdamasi, kad sprendimai sutaps?

- Jei kas nors nepavyksta, pavyzdžiui, mokytojas kreipiasi į vaiką netinkamais įvardžiais, tėvai neinformuojami apie incidentą mokykloje arba nesilaikoma sutarto plano, ar yra aiškus būdas apie tai pranešti ir kartu pakoreguoti veiksmus?
- Ar vaikas namuose ir mokykloje patiria nuoseklų savo tapatybės pripažinimą? O gal priklausomai nuo vietos turi tapti tarsi dviem skirtingomis savo versijomis?

3.2. Rekomendacijos šeimoms

Šeima turi **esminę įtaką** tam, kaip translytis ar nebinarinės lytinės tapatybės vaikas arba paauglys supranta savo tapatybę, mato save ir vertina savo gyvenimą. Tiek pasakyti, tiek nutylėti žodžiai gali atverti kelią pasitikėjimui arba paversti laisvą lyties raišką tuo, kas kelia baimę dėl pasekmių. Kodėl vienos šeimos lengviau priima translyčius ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikus nei kitos? Reikšmės turi ankstesnė šeimos patirtis su LGBTQI+ žmonėmis, kultūrinė ir religinė aplinka, taip pat patikimos bei prieinamos informacijos kokybė, kitų šeimų palaikymas ir vaiko bei tėvų tarpusavio santykių kokybė (Flores et al., 2026; Morgan et al., 2022). Vis dėlto palaikyti vaiką galima ir neturint visų atsakymų. Suaugusiesiems svarbiausia nuoširdžiai norėti išklausyti, ieškoti patikimos informacijos, prireikus kreiptis pagalbos ir neskubėti daryti išvadų ar priimti sprendimų už vaiką.

Toliau aptariami šeimoms svarbūs klausimai: šeimos palaikymas, nuoširdus įsiklausymas, socialinė ir medicininė tranzicija, pagarba žmogaus pasirinktam vardui, pokalbiai su kitais, pagalbos paieška ir ryšys su mokykla.

Šeimos palaikymas

Tyrimuose šeimos palaikymas nuosekliai išskiriamas kaip v**ienas stipriausių translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikų bei paauglių gerovę saugančių veiksnių**. Stiprų tėvų palaikymą patiriantys translyčiai jauni žmonės nurodė daug didesnį pasitenkinimą gyvenimu ir savivertę, taip pat rečiau patyrė depresiją ar mėgino nusižudyti nei tie, kuriems tokio palaikymo trūko (Bauer et al., 2015; Travers et al., 2012). Vėlesni tyrimai parodė panašias sąsajas: tėvų palaikymas susijęs su mažesne našta, kurią jauni žmonės jaučia dėl savo translytiškumo, mažiau depresijos simptomų ir geresne gyvenimo kokybe (Simons et al., 2013), taip pat retesniais potrauminio streso simptomais bei mažesniais psichologiniais sunkumais (Wilson et al., 2016).

Šeima yra itin svarbi aplinka, kurioje translyčiai ir nebinarinės lytinės tapatybės jauni žmonės mokosi gyventi platesnėje visuomenėje, turinčioje griežtų lyčių normų. Tai viena pagrindinių erdvių, kuriose formuojasi vaikų ir paauglių tapatybės bei saugumo jausmas. Todėl vaikui atskleidus savo tapatybę šeima, priklausomai nuo jos reakcijos, gali tapti arba rizikos, arba atsparumo šaltiniu (Simons et al., 2013; Travers et al., 2012). Pasirinkto vardo ir įvardžių vartojimas, vaiko gynimas, kai su juo elgiamasi netinkamai, ir šilumos rodymas net tada, kai tėvams kyla klausimų, glaudžiai siejami su geresne psichikos sveikata bei mažesne savižudybės rizika. Atstumiantis elgesys, net jei juo siekiama „apsaugoti“, siejamas su prastesnėmis pasekmėmis (Ryan et al., 2010). Todėl palaikymas negali apsiriboti vienkartiniu tapatybės patvirtinimu: jam reikia nuoseklaus kasdienio rūpesčio šeimoje.

Palaikyti translyčius ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikus šeimoje reiškia pripažinti ir gerbti jų tapatybę, padėti jiems savęs atradimo procese, ieškoti prireikus tinkamą sveikatos priežiūrą galinčių suteikti specialistų, stebėti, kaip į jų poreikius reaguojama mokykloje, šeimoje bei viešumoje ir puoselėti palaikantį požiūrį į LGBTIQ+ žmones. Verta savęs paklausti:

- Kai vaikas pasakoja apie savo lytinę tapatybę, baimę ar patiriamus sunkumus, ar reaguoju nuoširdžiai šiltai ir susidomėjęs? O gal mano nerimas ir nežinomybė nustelbia palaikymą?
- Ar nuosekliai vartoju vaiko pasirinktą vardą ir įvardžius, ginu jį, kai kiti to nedaro? O gal tylėdamas vengiu nesutarimų su giminaičiais, kitais tėvais ar viešoje erdvėje?
- Jei man vis dar kyla abejonių ir baimių, ar jas aptariu su kitais suaugusiaisiais? O gal vaikas jaučia mano nežinomybę ir jam tenka rūpintis ne tik savo, bet ir mano savijauta?

Nuoširdus įsiklausymas

Klausytis translyčių ar nebinarinės lytinės tapatybės vaikų ir paauglių nėra neutralus ar pasyvus veiksmas. Tam, kaip suaugusieji klausosi, įtakos gali turėti jų požiūris, nuvertinantis vaikus dėl amžiaus, ir transfobiškas nusiteikimas. Nuoširdus įsiklausymas reiškia daugiau nei fizinį buvimą šalia ar tariamą dėmesį. Jis reikalauja **pasirengimo mokytis iš vaikų bei paauglių ir pripažinti juos savo patirties žinovais**, o ne žmonėmis, kuriuos reikia gydyti (Blanco et al., 2024). Kai paaugliai jaučiasi išgirsti,

šis pripažinimas padeda jiems formuoti savivoką ir gebėjimą veikti. Kai jų nesiklausoma, abu šie dalykai gali būti varžomi. Todėl suaugusieji turi rodyti pavyzdį klausydamiesi ir rodydami tikrą norą mokytis ir suprasti. Translyčių bei nebinarinės lytinės tapatybės jaunų žmonių klausymasis nėra vien atskiras bendravimo veiksmas. Tai etinė ir politinė praktika, reikalaujanti atsisakyti prielaidos, kad suaugusieji visada žino geriau, ir vertinti paauglių pasakojimus kaip žinių apie jų gyvenimą šaltinį.

Klausantis vaiko naudinga savęs paklausti:

- Ar suprantu, kaip svarbu išgirsti savo vaiko poreikius?
- Ar esu pasirengęs klausytis jo neteisdamas?
- Ar suprantu, kad vaikui patiriant tranziciją tam tikrus pokyčius išgyvensiu ir aš?
- Ar žinau vaiko vartojamus žodžius? Jei ne, ar galiu sužinoti jų reikšmę?
- Kaip jaučiuosi, kai draugai ar giminaičiai kalba apie mano vaiko translytiškumą arba nebinarinę lytinę tapatybę? Ar žinau, kaip dalyvauti tokiame pokalbyje?
- Ar turiu kitų suaugusiųjų, su kuriais galiu aptarti savo jausmus dėl vaiko tapatybės?

Vardas ir įvardžiai

Daugelis žmonių skirtingais gyvenimo etapais turi pravardžių ar būna vadinami įvairiais vardais. Tačiau translyčiams ir nebinarinės lytinės tapatybės žmonėms galimybė atrasti savą vardą gali būti ypač reikšminga. Pačiam pasirinkti vardą tenka nedaugeliui, o įvairaus amžiaus translyčiams ir nebinarinės lytinės tapatybės žmonėms ši galimybė yra svarbi. Vardas glaudžiai susijęs su

tuo, kas žmogus yra. Gerbti jo vardą, įvardžius ir pageidaujamą kreipimosi būdą nėra smulkmena – tai kasdieniai **pripažinimo veiksmai.** Jie gali turėti didelę reikšmę translyčio vaiko ar paauglio saugumui, pasitikėjimui ir gerovei. Tai taip pat gali stiprinti šeimos santykius, nes jaunas žmogus mato, kad jį supantys suaugusieji iš tiesų klausosi.

Daugeliui nebinarinės lytinės tapatybės vaikų ir paauglių pageidaujami įvardžiai nėra vien gramatinis pasirinkimas. Tai svarbi galimybė būti teisingai atpažįstamiems. Kalba yra vienas tiesiausių būdų, kuriais kasdieniuose santykiuose žmogaus tapatybė patvirtinama arba paneigiama. Nuosekliai vartojami tinkami įvardžiai rodo, kad jauno žmogaus savivoka yra suprantama ir gerbiama, o ne taisoma ar paverčiama ginčo objektu. Nebinarinės lytinės tapatybės ir translyčiai jauni žmonės, kurių įvardžius aplinkiniai gerbia, rečiau patiria depresiją ir mintis apie savižudybę nei tie, kurių įvardžių nuolat nepaisoma (The Trevor Project, 2024). Svarbus ir nuoseklumas skirtingose aplinkose: jei namuose žmogaus tapatybė gerbiama, o mokykloje – ne, arba atvirkščiai, toks skirtumas gali kelti nesaugumo jausmą ir sudaryti įspūdį, kad tapatybė priimama tik tam tikromis sąlygomis (Horton et al., 2025). Norint vartoti žmogaus pasirinktus įvardžius nebūtina pirma iki galo teoriškai suprasti nebinarinę lytinę tapatybę. Tai įpročio ir rūpesčio klausimas; mokydamiesi suaugusieji kartais suklys. Vaiko ar paauglio gerovei svarbiausia ne nepriekaištingumas, o nuoseklumas ir matomos pastangos kreiptis tinkamai. Toks kasdienis pripažinimas gali labiau stiprinti pasitikėjimą ir psichologinį saugumą nei vienas ilgas pokalbis apie tapatybę.

Sąmoningas netinkamo vardo ar įvardžių vartojimas gali

padaryti žalos, ypač tada, kai žmogus jaučiasi matomas ir pažeidžiamas. Kita vertus, mokydamiesi naujo vardo suaugusieji kartais suklysta. Tokiu atveju geriausia **trumpai atsiprašyti, pasitaisyti ir tęsti pokalbį,** nepaverčiant klaidos akimirka, kurioje translyčiui vaikui dar kartą tenka rūpintis suaugusiojo nepatogumu (Leeds City Council, 2025; The Trevor Project, 2024).

Verta pagalvoti:

- Ar kreipdamasis į vaiką ar paauglį nuosekliai vartoju jo pasirinktą vardą ir įvardžius, taip pat ir tada, kai jo nėra šalia?
- Ar iš anksto pasipraktikavau vartoti jo pageidaujamus įvardžius? Suklydęs ar trumpai pasitaisau ir tęsiu pokalbį, ar pernelyg sureikšminu savo klaidą?
- Prieš pasakodamas kitam suaugusiajam apie vaiko vardą, įvardžius ar lytinę tapatybę, ar išsiaiškinau, kokia informacija, su kuo ir kokiomis aplinkybėmis vaikas sutinka dalytis?

Socialinė tranzicija

Tranzicija – platus terminas, apibūdinantis veiksmus, kurių bet kokio amžiaus žmogus imasi, kad galėtų gyventi ir būti pripažįstamas pagal savo lytinę tapatybę. Ji gali apimti socialinius, administracinius ir (arba) teisinius pokyčius. Socialinė tranzicija yra **vienas pagrindinių būdų, kuriais translyčiai vaikai pradeda gyventi pagal savo tapatybę**. Paprastai ji apima vardo, įvardžių, aprangos, šukuosenos ir kitų kasdienių lyties raiškos

požymių pokyčius. Taip šeima, bendraamžiai ir institucijos gali atpažinti vaiką bei kreiptis į jį pagal tai, kas jis yra, o ne pagal gimus priskirtą lytį. Socialinė tranzicija neapima negrįžtamų medicininių intervencijų: tai nedidelės rizikos palaikymo praktika, gerinanti gyvenimo kokybę (Rafferty et al., 2018; Olson et al., 2016). Tyrimai rodo, kad translyčių vaikų, kuriuos per socialinę tranziciją palaiko šeima ir aplinkiniai, psichologinė gerovė gali būti panaši į cislyčių bendraamžių. Tuo tarpu tarp vaikų, kuriems toks pripažinimas nesuteikiamas, užfiksuotas gerokai didesnis nerimo ir depresijos paplitimas (Durwood et al., 2021, 2024).

Ne visi translyčiai ar nebinarinės lytinės tapatybės vaikai bei paaugliai nori arba turi patirti tranziciją, ir ji nevyksta visiems vienodai. Vieni gali aiškiai pradėti socialinę tranziciją. Kitiems reikia laiko išmėginti žodžius, vardą ar įvardžius vienoje aplinkoje prieš juos vartojant kitur. Vienų tapatybė gali atrodyti pastovesnė, kitų – labiau kintanti. Vieniems tam tikru metu gali prireikti sveikatos priežiūros paslaugų, kitiems – ne. Kai kuriais lytinio brendimo ir paauglystės atvejais gali būti taikomas gydymas hormonais, remiantis individualiu vertinimu, suteikus tinkamą informaciją, gavus sutikimą ir užtikrinus specializuotų specialistų pagalbą (Coleman et al., 2022; Hembree et al., 2017). Nors lyties tranzicija dažnai pristatoma kaip medicininė procedūra su iš anksto nustatytais etapais, ne visi translyčiai vaikai bei paaugliai nori ar turi gauti tuos pačius išteklius.

Tapatybę pripažįstantis požiūris nereiškia vienodos tvarkos taikymo visiems. Tvarkos gali būti reikalingos teisėms užtikrinti, veiksmams suderinti ir savavališkiems sprendimams išvengti. Tačiau jos neatstoja suaugusiųjų pareigos klausytis vaikų poreikių, ieškoti patikimos informacijos, gilinti žinias apie translytiškumą ir

LGBTQI+ temas, bendrauti su kitomis šeimomis, pažinti įvairaus amžiaus translyčius bei nebinarinės lytinės tapatybės žmones ir suteikti vaikams galimybę matyti teigiamus jų gyvenimo pavyzdžius.

Socialinės tranzicijos nereikėtų laikyti vien privačiu ar individualiu įvykiu. Tai **procesas, keičiantis vaiko santykius su aplinka**. Šeimai gali tekti peržiūrėti lūkesčius, mokyklai – vardo vartojimo ir bendrų erdvių taisykles, platesniam socialiniam ratui – lyties supratimą. Tranzicija veikia kiekvieną šeimos narį ir net mokyklą. Užuot siekus šį procesą kartą ir visiems laikams išspręsti, kritinis požiūris pabrėžia palaikymą suteikiant laiko, informacijos ir rūpesčio. Kalbama ne vien apie vardo ar aprangos pakeitimą, bet ir apie vaiko galimybę gyventi, būti matomam ir vadinamam taip, kaip jis pats pageidauja (Platero, 2014).

Palaikant translyčius ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikus verta klausti:

- Ko šiam vaikui reikia, kad jaustųsi saugus?
- Kokį vardą ir įvardžius vaikas nori vartoti?
- Kuriose aplinkose vaikas gali laisvai reikšti save?
- Kokio palaikymo vaikams bei paaugliams reikia iš šeimos, mokyklos ir bendraamžių?
- Kokių abejonių ir baimių turi suaugusieji ir kur jie gali jas aptarti, neužkraudami šios naštos jaunam žmogui?

Lytinio brendimo blokatoriai

Nors sprendimai dėl lytinio brendimo blokatorių paprastai priimami sveikatos priežiūros įstaigose, trumpai juos aptarsime,

nes translyčius paauglius palaikančioms šeimoms kartais kyla klausimų. Kai kuriems vaikams prieš paauglystę hormoninis gydymas gali būti svarbus. Hormonų blokatoriai – gonadotropiną atpalaiduojančio hormono (GnRH) analogai – laikinai slopina tokių hormonų kaip testosteronas ar estrogenas gamybą. Endokrinologų draugija, Amerikos pediatrų akademija, Pasaulinė translyčių žmonių sveikatos specialistų asociacija (WPATH) ir kitos institucijos lytinio brendimo blokatorius plačiai vertina kaip naudingą, nedidelės rizikos klinikinę priemonę translyčiams vaikams bei paaugliams, nes pagrindinė jos funkcija – pristabdyti lytinio brendimo hormoninius pokyčius. Taip pristabdomas fizinių požymių, pavyzdžiui, krūtų augimo, balso žemėjimo ar veido plaukuotumo, vystymasis. Daugeliui translyčių jaunų žmonių šie pokyčiai kelia stiprų nerimą, o vėliau juos pakeisti gali būti sunku arba neįmanoma. Blokatoriai suteikia paaugliui galimybę toliau tyrinėti savo lytinę tapatybę be šio papildomo skubos jausmo (Hidalgo et al., 2013; Coleman et al., 2022).

Keliuose tyrimuose galimybė gauti blokatorius siejama su geresniais psichikos sveikatos rodikliais, įskaitant mažesnį depresijos, nerimo ir minčių apie savižudybę paplitimą, palyginti su translyčiais paaugliais, kurie šio gydymo norėjo, bet jo negavo (Turban et al., 2020). Kadangi nutraukus gydymą fiziologinis blokatorių poveikis laikomas grįžtamu, tokios profesinės organizacijos kaip WPATH ir Endokrinologų draugija juos apibūdina kaip atsargią, prevencinę intervenciją, o ne negrįžtamą medicininį žingsnį. Ji palieka paaugliui ir jo šeimai įvairias ateities galimybes, kol tęsiama priežiūra ir vertinimas (Coleman et al., 2022; Hembree et al., 2017).

Lytinio brendimo blokatoriai skiriami vaikui pasiekus ankstyvą

lytinio brendimo etapą. Priklausomai nuo individualios raidos, tai paprastai įvyksta maždaug 8–13 metų amžiuje. Iki lytinio brendimo pradžios jie neskiriami, nes jų paskirtis – pristabdyti jau prasidėjusį procesą, o ne neleisti jam prasidėti.

Aptariant lytinio brendimo blokatorius, verta apmąstyti šiuos klausimus:

- Ar suteikiu vaikui laiko ir palaikymo toliau tyrinėti savo lytinę tapatybę savu tempu, be spaudimo?
- Jei vaikui lytinio brendimo kūno pokyčiai kelia didelį nerimą, ar žinau, kur rasti tikslią, naujausią informaciją ir kaip susisiekti su kvalifikuota tarpdisciplinine specialistų komanda, kad situacija būtų tinkamai įvertinta, o sprendimai nebūtų grindžiami baime ar klaidinga informacija?

3.3. Rekomendacijos mokykloms

Mokykla yra viena pagrindinių erdvių, kuriose translyčiai ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikai bei paaugliai formuoja savivoką, kuria ryšius su bendraamžiais ir patiria, ar juos supanti aplinka saugi. Todėl mokyklos atmosfera turi lemiamą reikšmę jų gerovei ir raidai. Tačiau mokyklos nėra neutralios erdvės: svarbiais vaiko raidos etapais jos gali atkartoti visuomenėje paplitusius išankstinius nusistatymus. Mokykloje vaikai išmoksta, kokia lytis ir koks kūnas pripažįstami visuomenėje, kurios tapatybės įvardijamos, kokios patirtys laikomos įprastomis ir kieno gyvenimai pristatomi kaip išimtys. Todėl translyčių bei nebinarinės lytinės tapatybės mokinių palaikymas prasideda ne tik tada, kai peržengiamos lyčių normos ar paaiškėja vaiko tapatybė. Jis prasideda gerokai anksčiau – nuo to, kaip mokykla ir jos specialistai moko apie biologinę bei socialinę lytį, seksualumą ir kūnų įvairovę.

Už saugios ugdymo aplinkos kūrimą atsakinga visa mokykla. Šį darbą turi organizuoti mokykla, jam vadovaujant mokytojams ir pagalbos mokiniui specialistams. Jį taip pat gali papildyti šeimų, mokinių grupių bei translyčių ir LGBTQI+ žmonių organizacijų palaikymas. Mokyklos institucinė pareiga užtikrinti saugumą išlieka, tačiau ji stiprėja, kai remiasi įsiklausymu, bendradarbiavimu ir įvairių žinių bei patirčių pripažinimu.

Mokykla neprivalo žinoti visų atsakymų. Tačiau ji turi suprasti, kad translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės mokinių, mokytojų, kitų darbuotojų bei šeimos narių yra ir jie gali priklausyti mokyklos bendruomenei net tada, kai niekas apie tai nekalba. Už

saugią aplinką atsakinga mokykla; tam ji turi peržiūrėti taikomas praktikas, medžiagą, kalbą ir įprastus bendravimo būdus. Įtraukios politikos negalima atidėti iki konkretaus translyčio mokinio prašymo. Reikia iš anksto numatyti poreikius ir kurti mokyklos kultūrą, kurioje lyčių įvairovė nelaikoma išimtimi, problema ar priežastimi viešai atskleisti žmogaus tapatybę.

Daugelyje mokyklų mokytojai nuoširdžiai nori padėti, tačiau jiems dažnai trūksta priemonių ir įgūdžių spręsti situacijas, sudėtingesnes už formalų vardo pakeitimą ar vienos administracinės procedūros taikymą (Missé & Parra, 2023). Palaikant translyčius ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikus, būtina neapsiriboti nustatytomis tvarkomis, o nuolat individualiai įsiklausyti į kiekvieno vaiko poreikius ir raidos aplinkybes (Hidalgo et al., 2013; Platero, 2014). Diane Ehrensaft (2016) taip pat pabrėžia, kad vaiko lytinės tapatybės pripažinimas nėra vienkartinis sprendimas – tai tęstinis, kintantis vaiko, šeimos ir dalyvaujančių specialistų pokalbis.

Svarbus ir bendruomenės palaikymas. Šeimos, mokyklos, sveikatos priežiūros ir socialinės paslaugos, vaikų globos įstaigos, asociacijos bei bendraamžių grupės gali kurti tinklus, mažinančius izoliaciją ir padedančius priimti geriau informuotus sprendimus. Pagalbos paieška nereiškia, kad translyčiam žmogui kas nors negerai. Ji rodo supratimą, kad palaikymui reikia išteklių, įsiklausymo, bendruomenės ir laiko. Palaikant translyčius vaikus, paauglius ir jų šeimas reikia derinti dvi užduotis: padėti kiekvienam žmogui gyventi pagal savo lytinę tapatybę ir keisti aplinką, kurioje kyla kančia, diskriminacija ar nutylėjimas. Bendruomenės parama nėra vien pagalba žmogui geriau pritapti mokykloje, šeimoje ar globos įstaigoje – tai mokymasis visapusiškiau įtraukti įvairovę į

kiekvieną vaikams ir paaugliams skirtą erdvę.

Aplinkos, kurioje kalbama apie lyčių įvairovę, kūrimas

Palaikančios mokyklos nelaukia, kol translytis ar nebinarinės lytinės tapatybės žmogus atskleis savo lytinę tapatybę, kad pradėtų įgyvendinti lyčių ir seksualumo įvairovės politiką. Jos peržiūri mokymo medžiagą, pavyzdžius, erdves, pastatų pritaikymą, taisykles ir ugdymo turinyje nutylimas temas. 2 lentelėje pateikti pasiūlymai, kaip įtraukti lyčių įvairovę į mokyklos gyvenimą.

2 lentelė. Lyčių įvairovės įtraukimas mokykloje

Ką mokyklos gali daryti	Ko reikėtų vengti
Įtraukti lyčių įvairovę į mokymo medžiagą.	Pateikti tik dvi lyties kategorijas – vyro ir moters.
Kalbant apie vyrus, moteris ir lyčių santykius, įtraukti translyčius bei nebinarinės lytinės tapatybės žmones. Paaiškinti, kad nėra vieno būdo būti vyru, moterimi ar nebinarinės lytinės tapatybės žmogumi ir kad žmonių kūnai bei lytinės ypatybės gali būti įvairūs.	Daryti prielaidą, kad visi vyrai ir moterys turi tam tikras genitalijas bei kitas lytines ypatybes, sutelkiant dėmesį į reprodukciją. Ignoruoti translyčių bei nebinarinės lytinės tapatybės žmonių egzistavimą.
Rodyti, kad įvairūs kūnai yra visaverčiai ir gali egzistuoti.	Tam tikras lyties raiškos formas laikyti išimtimis ar nukrypimais, kuriuos būtina paaiškinti.
Suprasti, kad translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės žmonių yra visose mokyklose. Savo iniciatyva įtraukti jų patirtis į ugdymo turinį, rengti mokytojus ir kalbėtis su šeimomis.	Laukti, kol žmogus atskleis savo tapatybę arba patirs diskriminaciją, ir tik tada pradėti įgyvendinti nediskriminavimo politiką bei veiklas apie lyčių įvairovę.

Atsižvelgti į skaitmeninės aplinkos poveikį visiems vaikams, ugdant šiuolaikinį skaitmeninį raštingumą ir gebėjimą atpažinti dėl tapatybės internete daromą žalą.	Ignoruoti skaitmeninę aplinką ir joje dėl tapatybės patiriamą žalą, nereaguoti į priekabiavimą.

Kai ugdymo turinyje biologinė ir socialinė lytis pateikiamos tarsi egzistuotų tik dvi viena kitai priešingos galimybės, daugelio žmonių patirtys tampa neįsivaizduojamos. Įtraukti lyčių įvairovę nereiškia paversti translytį ar nebinarinės lytinės tapatybės mokinį pamokos tema. Tai reiškia praplėsti būdus, kuriais mokoma apie žmogaus įvairovę, lytį ir seksualumą. Remiantis 2 lentelės pasiūlymais, 3 lentelėje palyginami tradiciniai lyčių dvinariškumu grindžiami modeliai ir biologinės bei socialinės lyties įvairove grindžiami modeliai. Palyginimas parodo, kad įtraukiant lyčių įvairovę reikia iš naujo apgalvoti, kaip aiškinama biologinė ir socialinė lytis bei seksualumas, ir peržiūrėti mokymui naudojamas iliustracijas bei pavyzdžius.

3 lentelė. Dvinare lyties samprata ir lyčių įvairove grindžiamų ugdymo modelių palyginimas

Klausimas	Tradicinis dvejomis lytimis grindžiamas ugdymo modelis	Biologinės bei socialinės lyties ir kūnų įvairove grindžiamas ugdymo modelis
Kaip aiškinama biologinė lytis	Mokoma, kad yra tik dvi biologinės lytys – vyriškoji ir moteriškoji, o kitos kūno ypatybės laikomos nukrypimais ar sutrikimais.	Aiškinama, kad biologinės lyties kategorijos apima įvairias kūno ypatybes, o socialinė lytis taip pat yra spektras. Vyriškumo ir moteriškumo bruožai neapsiriboja vyrais ar moterimis. Lyties tapatybių, raiškos ir patirčių įvairovė aptariama pasitelkiant istorinius bei šiandienos pavyzdžius.
Dvinarės lyčių sistemos vaizdavimas	Žmogaus kūnas vaizduojamas pateikiant vienodų, standartizuotų formų ir dydžių genitalijų – vulvų ir varpų – piešinius.	Iliustracijose atspindima tikra lytinių tapatybių, raiškos, genitalijų, šeimos narių ir kūnų įvairovė.
Reprodukcinės galimybės	Reprodukcija pateikiama kaip sveiko kūno paskirtis. Daroma prielaida, kad visi žmonės heteroseksualūs, cislyčiai ir ne interlyčiai.	Reprodukcija pristatoma kaip viena iš galimų kūno funkcijų. Informacija apie reprodukcinę sveikatą ir vaisingumą neapribojama dviem lyties kategorijomis. Paaiškinama, kad šeimą gali sieti ne biologinė kilmė ar reprodukcija, o abipusis rūpestis.
Vartojama kalba	Vieni kūnai vadinami „normaliais“, o translyčių ar nebinarinės lytinės tapatybės žmonių patirtys – „nenormaliomis“, „dviprasmiškomis“ ar „patologinėmis“.	Translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės žmonių tapatybės bei kūnų įvairovė atvirai įvardijamos ir pripažįstamos.

Kaip pateikiami skirtumai	Skirtumai vaizduojami kaip žmogaus biologinės raidos „klaidos“.	Skirtumai pateikiami kaip žmogaus įvairovės dalis.
Ryšys su tapatybe	Daroma prielaida, kad yra tik dvi lytinės tapatybės – vyras ir moteris – ir kiekviena atitinka vieną kūno tipą.	Aiškinama, kad lytinių tapatybių yra įvairių, o kūnas nenulemia tapatybės: su tos pačios lyties lytiniais organais gimę žmonės gali turėti skirtingas lytines tapatybes ir atvirkščiai.
Poveikis ugdymui	Mokiniai perima dvinarį ir į cislyčių, neinterlyčių, heteroseksualių žmonių reprodukciją sutelktą kūno modelį. Biologija pristatoma supaprastintai, kaip lemianti žmogaus raidą.	Mokiniai ugdo savo kritinį mąstymą, supratimą apie žmogaus teisių apsaugą, mokosi gerbti įvairovę ir suprasti sudėtingą lyties raiškos kompleksiškumą.

Kai kurios mokyklos siekia kurti ugdymo aplinką, kurioje būtų priimamos visos lyties raiškos formos, tapatybės ir kūnai. Kaip mokyklose, šeimose ir mokinių grupėse yra rudaplaukių, kairiarankių, skirtingai judančių, besimokančių, kalbančių ar bendraujančių žmonių, taip jose yra ir translyčių bei nebinarinės lytinės tapatybės mokinių, mokytojų, šeimos narių ir kitų darbuotojų – nepriklausomai nuo to, ar jų tapatybė žinoma, įvardijama ir atvirai reiškiama. Jų gyvenimai turi būti kasdienės mokyklos ir popamokinės veiklos dalimi. Kartu viešas šių patirčių įvardijimas nėra vienintelis matomumo būdas. Informacija apie žmogaus lytį ir kūną yra jautri. Reikia vengti nereikalingo tapatybės atskleidimo, gandų ir įkyrių klausimų. Ugdymas gali praplėsti arba susiaurinti visuomenės supratimą: sustiprinti mintį, kad vieni kūnai ir tapatybės yra normalūs, o kitus reikia aiškinti, arba parodyti tikrovei artimesnį vaizdą – lyčių įvairovė yra gyvenimo dalis.

Mokymai ir konsultacijų paieška

Mokyklos atsako už įtraukios, saugios ir **nediskriminuojančios** aplinkos kūrimą. Ši atsakomybė apima mokytojų ir šeimų mokymą apie lyties, seksualumo bei kūnų įvairovę visais ugdymo etapais. Mokymai neturėtų priklausyti vien nuo pavienio mokytojo, klasės vadovo ar pagalbos mokiniui specialisto noro. Asmeninė iniciatyva svarbi, tačiau jai reikia institucinio palaikymo. Jei specialistas nori mokytis, mokykla turi suteikti laiko, išteklių, medžiagos, galimybių derinti veiksmus ir dalyvauti specializuotuose mokymuose. Įtrauktis negali remtis vien kelių žmonių pastangomis. Ypač svarbu, kad biologijos, gamtos ir socialinių mokslų, fizinio ugdymo bei sporto specialistai turėtų specializuotų žinių apie lyčių įvairovę. Mokymai reikalingi todėl, kad translytiškumas ir lyčių įvairovė yra žmogaus įvairovės dalis ir tai aktualu kiekvienoje mokykloje. Žinios apie šias temas yra ne pasirengimas išimtiniam atvejui, o būdas geriau atliepti jau egzistuojančią mokyklos gyvenimo tikrovę.

Mokyklos gali ieškoti informacijos apie mokymus ir konsultacijas patikimoje medžiagoje, translyčių bei LGBTQI+ žmonių organizacijose, lygybės tarnybose, pas specializuotus specialistus ar Europos lygmens šaltiniuose. Sėkmingi mokymai padeda ir išmokti naujų sąvokų, ir pakeisti nuostatas. Svarbus jų etinis pagrindas: įtraukūs mokymai turėtų keisti ir platesnį pedagogo gyvenimą, neapsiriboti jo profesiniu vaidmeniu. Visapusiški mokymai taip pat skatina peržiūrėti medžiagą, pavyzdžius, kalbą, mokyklos erdves, taisykles ir sprendimų priėmimą, kad lyčių įvairovė būtų gerbiama. Šiame procese būtina pripažinti, kad negalime žinoti visko, ir atsisakyti „visažinio“ specialisto

požiūrio. Kartais gera profesinė praktika prasideda nuo savo žinių ribų pripažinimo, pagalbos paieškos ir atsisakymo improvizuoti sprendžiant klausimus, veikiančius vaiko bei šeimos gyvenimą. Jei neaišku, kaip elgtis konkrečioje situacijoje, patartina kreiptis į translyčių ir LGBTQI+ žmonių organizacijų pagalbos tarnybas ar specializuotas viešąsias paslaugas. Konsultuojantis visada būtina saugoti vaiko ar paauglio ir jo šeimos tapatybę bei duomenis.

Nė viena mokykla neturėtų tikėtis, kad mokytojus ir kitus darbuotojus mokys pats translytis ar nebinarinės lytinės tapatybės vaikas, paauglys ar jo šeima. Pareiga mokytis tenka institucijai ir jos specialistams. Kartu kiekvienos priemonės sėkmė priklauso nuo bendro, suderinto darbo: mokykla turi veikti išvien su šeima ir aktyviai klausytis mokinių, kad buvimas savimi, mokymasis ir bendravimas būtų užtikrinti visiems be išimties. Šeimoms taip pat verta siūlyti mokymus apie seksualumą, lytį, kūnų įvairovę ir translyčių žmonių patirtis. Daugelis jų gali neturėti naujausios informacijos. Mokyklai ėmusis iniciatyvos ir įtraukus šias temas į šeimoms skirtą veiklą, visa bendruomenė gali lengviau veikti išvien.

Translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikų bei paauglių išklausymas

Nustatydama poreikius mokykla turi klausytis translyčių bei nebinarinės lytinės tapatybės vaikų, paauglių ir jų šeimos narių. Vaiko dalyvavimas gali būti laipsniškas, pritaikytas amžiui bei konkrečiai situacijai, tačiau jis turi būti užtikrintas. Mokykla gali paklausti, ko vaikui reikia, kas kelia nerimą, kuo jis nenori dalytis, su kuo jaučiasi saugiai ir kokia pagalba būtų naudinga

(žr. 4 lentelę). Jei įmanoma, pokalbį turėtų vesti iš anksto sutartas patikimas žmogus ramioje, privačioje aplinkoje. Dėmesys turi būti sutelktas į vaiko poreikius, saugumą ir dalyvavimą mokyklos gyvenime, o ne suaugusiųjų smalsumą. Negalima spausti vaiko kalbėti ar reikalauti aiškinti jam gimus suteiktą vardą, genitalijas, tapatybę ar gyvenimo istoriją. Normalu, kad kai kuriais klausimais jis dar nežino atsakymo ar abejoja. Kiekvienas translytis arba nebinarinės lytinės tapatybės vaikas ir paauglys eis savu keliu bei tempu. Suaugusieji turi pasirūpinti erdve, leidžiančia jam tai daryti.

4 lentelė. Klausimai, galintys padėti palaikyti translytį ar nebinarinės lytinės tapatybės vaiką arba paauglį mokykloje

Klausimai, kuriuos verta apsvarstyti
Ko šiam vaikui reikia, kad mokykloje jaustųsi saugus?
Ar yra konkrečių poreikių, susijusių su tualetais, persirengimo kambariais, fizinio ugdymo pamokomis ar mokyklos išvykomis?
Kaip vaikas ar paauglys nori dalyvauti sprendimuose dėl savo lytinės tapatybės ir galimybės naudotis pagal lytį suskirstytomis erdvėmis?
Kaip ir kada mokykla bei mokytojai pradės vartoti pasirinktą vardą ir įvardžius?
Kaip mokykla palaikys šio vaiko ar paauglio lyties tranziciją?
Kaip vaikas ir šeima norėtų, kad būtų atsakoma į galinčius kilti klausimus?

Į vaikų poreikius orientuota mokykla klausosi ir palaiko neatimdama jų balso. Dėmesingi klausimai, pritaikyta kalba ir pagarba žmogaus tempui leidžia dalyvauti nesijaučiant tardomam, tikrinamam ar išviešinamam. Mokykla neturėtų vien kitiems suaugusiesiems patikėti aiškinti vaikų ar paauglių poreikius.

Šeima, pagalbos mokiniui specialistai, mokytojai ir išorinės komandos gali suteikti svarbios informacijos, tačiau nepakeičia pačių vaikų bei paauglių balso.

Viešo tapatybės atskleidimo vengimas

Mokyklos dažnai siekia gero, bet kartais gali viešai atskleisti vaiko, kuriuo norėjo pasirūpinti, tapatybę. Taip nutinka, jei veikla apie translyčių žmonių teises organizuojama dėl konkretaus translyčio ar nebinarinės lytinės tapatybės mokinio, jei jo prašoma papasakoti savo patirtį, jo situacija pateikiama kaip pavyzdys arba manoma, kad jis nori būti matomas. Matomumas yra teigiamas tik tada, kai jo nori ir jį pasirenka pats žmogus. Atviras kalbėjimas apie savo lytinę tapatybę nereiškia sutikimo tapti pavyzdžiu pamokoje, noro būti švietėju, aktyvistu ar visų translyčių žmonių atstovu. Žmogaus gyvenimas neturi tapti mokymo priemone be jo sutikimo.

Tapatybę pripažįstantis požiūris mokykloje reiškia platų, tikslų ir pagarbų kalbėjimą apie lyčių bei kūnų įvairovę, neišskiriant konkretaus žmogaus. Lytis, kūnus, teises, privatumą, pagarbą, tapatybes ir įvairovę galima aptarti nepaverčiant mokinio gyvenimo pamokos pavyzdžiu. Tai taip pat gera proga bendradarbiauti ir konsultuotis su translyčių bei LGBTQI+ žmonių organizacijomis.

Palaikymas lyties tranzicijos metu

Palaikyti mokinį lyties tranzicijos metu reiškia laikyti ją ne trikdžiu, kurį reikia suvaldyti, o procesu, kurį mokykla išgyvena kartu su mokiniu ir jo šeima, paisydama jo tempo bei norų. Praktikoje svarbus nuoseklumas: pasirinkto vardo ir įvardžių vartojimas pamokose, sąrašuose ir neformaliuose pokalbiuose; dokumentų atnaujinimas, kai įmanoma; susitarimas su mokiniu bei šeima, kuriems darbuotojams kokią informaciją būtina žinoti. Taip vienodas rūpestis užtikrinamas visose pamokose ir erdvėse, o ne priklauso nuo to, kuris suaugusysis tuo metu yra šalia.

Praktinius klausimus taip pat reikia aptarti iš anksto: kuriuo tualetu ar persirengimo kambariu mokinys naudosis, kaip bus sprendžiami sporto ar uniformos klausimai, ką reikėtų paaiškinti bendraklasiams ir į ką kreiptis iškilus problemai. Problemų sprendimo našta neturi tekti mokiniui. Mokytojai svarbūs ne vien dėl individualių situacijų, bet ir dėl visos klasės kultūros: jie turi reaguoti į netinkamai vartojamus įvardžius, vardą ar pašaipas, patys vartoti pagarbią kalbą ir, neišskirdami mokinio, parodyti, kad lyties raiškos įvairovė yra įprasta mokyklos gyvenimo dalis (Platero, 2014). Taikant tapatybę pripažįstantį palaikymą, tranzicija mokykloje tampa ne vienu dramatišku įvykiu, o nuosekliu, ramiu aplinkos prisitaikymu. Tyrimuose toks palaikymas siejamas su geresne translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės jaunų žmonių psichikos sveikata bei įsitraukimu į mokyklos gyvenimą (Coleman et al., 2022; Travers et al., 2012).

Pašaipų, gandų ir diskriminacijos stabdymas

Diskriminacija gali pasireikšti įžeidimais, juokeliais, gandais, netinkamais klausimais, atstūmimu, privačios informacijos skleidimu, sąmoningu netinkamo vardo ar įvardžių vartojimu ir žmogaus tapatybės neigimu. Ji gali būti ir mažiau pastebima: kai įvykis sumenkinamas, nukentėjusio žmogaus prašoma aiškinti savo patirtį bei mokyti kitus arba jam siūloma tiesiog susitaikyti su padėtimi. Daugelis translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės paauglių patyrė pašaipas, gandus ar nemalonius klausimus, o aplinkiniai suaugusieji tai menkino. Tokia reakcija gali sudaryti įspūdį, kad jų patirtis nesvarbi ir kad jie privalo prie jos priprasti. Todėl diskriminacijai įvykus mokytojai ir mokykla turi reaguoti greitai, apgalvotai ir aiškiai. 5 lentelėje pateikiamos gairės, kaip diskriminaciją atpažinti, apsaugoti žmogų ir imtis veiksmų.

Galimi veiksmai diskriminacijos atveju:

1. Pirmiausia užtikrinti nukentėjusio žmogaus saugumą ir fizinę neliečiamybę.
2. Tada sustabdyti netinkamą ar smurtinį elgesį.
3. Jei reikia dirbti su visa grupe, tai daryti neatskleidžiant translyčio ar nebinarinės lytinės tapatybės žmogaus ir nepaverčiant jo istorijos ginčo objektu.
4. Prireikus taikyti reagavimo į patyčias tvarką ir įvertinti, kokios sąlygos leido situacijai susidaryti.
5. Neapsiriboti vien konkretaus incidento sprendimu – keisti aplinką, kurioje jis tapo įmanomas.

Apgalvotas reagavimas reiškia veiksmų, galinčių viešai atskleisti žmogaus tapatybę, vengimą. Taip pat būtina rimtai vertinti žalą, apsaugoti ją patyrusį žmogų ir aiškiai parodyti, kad niekas neturi tapti pašaipų, gandų ar įkyraus kišimosi taikiniu dėl lytinės tapatybės, seksualinės orientacijos, kūno ypatybių ar saviraiškos.

5 lentelė. Diskriminacijos atpažinimas, apsauga ir reagavimas

Atpažinti	Apsaugoti	Veikti
Įžeidimai, juokeliai ar gandai apie kūnų įvairovę arba lyties raišką.	Saugoti nukentėjusį žmogų ir jo privatumą.	Greitai sustabdyti netinkamą ar smurtinį elgesį.
Įkyrūs klausimai apie lytinę tapatybę, genitalijas ar kitas kūno ypatybes.	Nepaversti translyčio žmogaus viešų diskusijų objektu.	Prireikus taikyti mokyklos reagavimo tvarkas.
Sąmoningas netinkamo vardo ar įvardžių vartojimas.	Užtikrinti, kad pati reakcija nesukeltų papildomo viešumo.	Peržiūrėti aplinkybes, leidusias situacijai susidaryti.
Įvykio sumenkinimas.	Užtikrinti, kad žmogus jaustųsi išgirstas ir apsaugotas.	Keisti aplinką, ne vien reakciją į incidentą.

Konkrečių poreikių atliepimas

Kai kuriems translyčiams ar nebinarinės lytinės tapatybės vaikams ir paaugliams mokykloje gali reikėti konkrečios pagalbos dėl jų tapatybės ar raiškos pripažinimo, tranzicijos, naudojimosi pagal lytį suskirstytomis erdvėmis ar kitų klausimų. Kitiems tokios pagalbos neprireikia. Nereikia iš anksto manyti, kad translytis ar nebinarinės lytinės tapatybės mokinys būtinai patirs sunkumų dėl tualetų, persirengimo kambarių, fizinio ugdymo ar išvykų. Tačiau negalima ir nusigręžti: pagal lytį suskirstytos erdvės ar poreikis rinktis berniukų arba mergaičių grupę kai kuriems gali kelti nejaukumą. Tokiose situacijose kiti mokiniai gali užduoti nemalonių ar skaudinančių klausimų, tyčiotis arba fiziškai priekabiauti. Atsisakyti skirstymo į grupes ne visada būtina – svarbiausia lankstumas. Vienam žmogui saugiau naudotis atskiru dušu, kitam – pačiam pasirinkti grupę veiklai ar nakvynės vietą išvykoje, nepriklausomai nuo lytinės tapatybės.

Erdvių ir veiklų pritaikymas atsižvelgiant į lyčių įvairovę padeda translyčiams bei nebinarinės lytinės tapatybės vaikams ir paaugliams, jų mokykloms ir šeimoms. Daugelis vaikų bei suaugusiųjų, nepriklausomai nuo to, ar jie translyčiai, patiria nejaukumą ar patyčias dėl lyties raiškos ir kūno išvaizdos. Atsakomybė, lankstumas ir institucinis įsipareigojimas, kartu su ugdymu, kuriame lyčių bei kūnų įvairovė vertinama ir laikoma įprasta, yra veiksmingas būdas užkirsti kelią diskriminacijai, mažinti patiriamas kančias ir užtikrinti saugų bendrą būvį.

Svarbu paskirti patikimą suaugusį žmogų, sutarti dėl konfidencialumo, apgalvoti įtraukią erdvių sandarą, pasirengti atsakymus į galimus klausimus ir numatyti konkrečias privatumo užtikrinimo priemones. Pritaikymai turi atitikti tikrus poreikius,

o ne prielaidas. Toks požiūris leidžia vaikams ir paaugliams dalyvauti su jais susijusiuose sprendimuose bei įgyvendinti teisę į kūno autonomiją ir apsisprendimą. Praktikoje tai reiškia galimybę nuspręsti, kaip su jais elgtis ir kaip dalyvauti bendroje veikloje. Pritaikymai turi saugoti žmogų jo neišskirdami ir palengvinti dalyvavimą mokykloje, nepaverčiant kūno skirtumų pagrindine ugdymosi patirties tema.

Bendruomenės palaikymas mokykloje: LGBTQI+ klubai

Kai kurie translyčiai ir nebinarinės lytinės tapatybės paaugliai jaučiasi vieniši, nes neturi bendraamžių grupės, kurią sietų panaši tapatybė ar patirtys – tokį ryšį cislyčiai bendraamžiai dažnai gali laikyti savaime suprantamu. Dauguma jaunų žmonių bendrystę kuria su panašią patirtį turinčiais bendraklasiais, tačiau translyčiai bei nebinarinės lytinės tapatybės paaugliai, kaip ir daugelis kitų LGBTQI+ jaunų žmonių, neretai neturi panašios grupės mokykloje ir jaučiasi esantys „vieninteliai translyčiai“ žmonės mokykloje. Izoliaciją sustiprina tai, kad paauglystėje bendraamžių pripažinimas bei priklausymas grupei tampa ypač svarbūs psichologinei gerovei, todėl panašių bendraamžių trūkumas jaučiamas itin stipriai.

Bendruomenės palaikymui mokykloje kartais pakanka **įsteigti klubą, suteikiantį translyčiams ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikams bei paaugliams saugią erdvę, ryšį su bendraamžiais ir psichikos sveikatos ištekliu**. Kai kuriose mokyklose veikia lyčių ir seksualumo įvairovės sąjungos – mokinių vadovaujami klubai, kuriuose LGBTQI+ mokiniai bendrauja, palaiko vieni kitus ir kuria

svetingą mokyklos aplinką. Kitur per pietų pertraukas ir po pamokų mokytojai rengia nemokamas programas, kuriose siūlomos veiklos, teisių gynimo ir bendravimo erdvės. LGBTQI+ klubams gali vadovauti mokiniai arba mokytojai: juose jauni žmonės susitinka su panašią patirtį turinčiais bendraamžiais, kartu mokosi ir gina teises, kuria bendruomenę, dalijasi ištekliais bei tampa matomesni mokykloje. Tokios erdvės leidžia palaikančioje aplinkoje tyrinėti lyties, seksualumo ir tapatybės klausimus, nepatiriant spaudimo save apibrėžti ar pasirinkti nekintančią tapatybę. Jos stiprina savitarpio palaikymą, priklausymo jausmą ir galimybę mokytis kartu su panašias patirtis išgyvenančiais bendraamžiais.

Baigiamosios pastabos

Kaip aptarta šiuose skyriuose, palaikant translyčius ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikus bei paauglius svarbu laikytis požiūrio, kuris:

- Pripažįsta visų lytinių tapatybių, lyties raiškos formų ir kūnų vertę bei orumą.
- Rūpestį supranta kaip įsiklausymą, apsaugą ir palaikymą.
- Pripažįsta, kad tranzicija gali būti pažeidžiamas translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės žmonių gyvenimo laikotarpis.
- Palaiko socialinę ar medicininę tranziciją, kai jos vaikui arba paaugliui reikia.
- Saugo privatumą kaip teisę.
- Sprendimus priima turėdamas laiko bei informacijos ir, kai tik įmanoma, įtraukdamas pačius vaikus bei paauglius.

Šeimos aplinka ir mokykla gali būti stipriai tapatybę palaikančios erdvės, kuriose skirtumai suprantami kaip natūrali gyvenimo dalis. Kad taptų socialinių pokyčių dalyvėmis ir rūpinimosi vietomis, jos turi klausytis vaikų nepažeisdamos jų privatumo, gerbti augantį savarankiškumą ir jautriai palaikyti nepriimdamos visų sprendimų vien suaugusiųjų vardu. Tikslas nėra padėti translyčiams ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikams geriau prisitaikyti prie siauro dvinarės lyties sampratos pasaulio. Užduotis – praplėsti pasaulį, kad jų kūnai, tapatybės, balsai ir gyvenimai galėtų egzistuoti oriai.

4 Kaip reaguoti į dažnus klaidingus įsitikinimus

Šiame vadove siekėme aptarti tapatybę pripažįstančius būdus palaikyti lyčių įvairovę patiriančius vaikus įvairiose aplinkose. Tačiau negalime ignoruoti pasaulyje stiprėjančio priešiškumo LGBTQI+ žmonių, ypač translyčių žmonių, teisėms (Kuhar & Paternotte, 2017). Įvairiose žiniasklaidos ir socialinių tinklų erdvėse vaikai gali susidurti su transfobišku turiniu, žinutėmis ir komentarais, o tokios žalingos nuostatos vis dažniau pasiekia plačiąją visuomenę. Todėl naudinga atpažinti kai kuriuos dažnus argumentus ir žinoti atsakymus į juos. Dalis šių temų jau išsamiau aptartos; čia nesiekiame sudaryti baigtinio visų prieš translyčius žmones nukreiptų argumentų sąrašo. Geriau suprasdami žalingas žinutes ir galimus atsakymus į jas, galime veiksmingiau palaikyti translyčius ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikus.

„Translyčių vaikų nėra“

Translyčiai jauni žmonės egzistuoja – tai geriausiai žino patys translyčiai suaugusieji, juk ir jie kadaise buvo vaikai. Visuomenėse, kuriose lyčiai teikiama didelė reikšmė, lytinė tapatybė ir tapatinimasis arba nesitapatinimas su lyčių vaidmenimis pradeda formuotis anksti. Jei translyčiam ar nebinarinės lytinės tapatybės vaikui sunku paaiškinti, kodėl jam netinka gimus priskirta lytis, tai nereiškia, kad vaikystėje ir paauglystėje translytiškumo nebūna. Jaunas žmogus gali dar nežinoti sąvokos savo patirčiai įvardyti. Žinoma, ne kiekvienas jaunas žmogus, kuriam nepatinka jam primetami lyčių vaidmenys, yra translytis, tačiau kai kurie yra.

Teiginys, kad translyčiai vaikai per jauni žinoti savo lytinę tapatybę, atskleidžia dvigubą standartą ir cisnormatyvumą. Juk cislyčio vaiko niekas neklausia, ar jam ne per anksti žinoti, kad jo lytinė tapatybė atitinka gimus priskirtą lytį (Gill-Peterson, 2018).

„Tranzicija iki 18 metų kenkia vaikams“

Kiekvienas žmogus turi teisę į sveiką gyvenimą. Translyčių žmonių, įskaitant jaunus žmones, sveikatos priežiūra yra gerovės, o ne politinis klausimas. Translyčiams jauniems žmonėms, kurių lyties disforija jau blogina gyvenimo kokybę, konkrečiai rekomenduojami lytinio brendimo blokatoriai (Rafferty et al., 2018; Turban et al., 2020). Jų vartojimas nėra operacija: jie pristabdo antrinių lytinių požymių vystymąsi, o žmogui nusprendus netęsti medicininės tranzicijos šis procesas yra grįžtamas. Svarbu žinoti,

kad šie blokatoriai vartojami ir kitoms būklėms, pavyzdžiui, ankstyvam lytiniam brendimui, gydyti. Žinoma, būtina turėti naujausių tyrimų duomenų apie šio gydymo saugumą ir užtikrinti, kad kiekvienas jį gaunantis jaunas žmogus būtų prižiūrimas medicinos bei psichikos sveikatos specialistų jį palaikančioje aplinkoje (Barker & Iantaffi, 2019).

„Jei „leisiu“ vaikui būti translyčiui, sukelsiu jam pavojų“

Vaiko lytinė tapatybė formuojasi nepriklausomai nuo tėvų norų. Suprantama nerimauti, kad dėl translytiškumo vaikas patirs sunkumų, tačiau kadangi jis negali to pakeisti, vienintelis kelias – keisti visuomenę. Augdamas priimančioje ir mylinčioje aplinkoje vaikas daug rečiau patiria psichikos sveikatos sunkumų, viktimizaciją, seksualinę prievartą ar kitas neigiamas pasekmes. Translyčiams vaikams ir jauniems žmonėms tai ypač svarbu (Faye, 2021). Šeimos palaikymas taip pat stiprina jų atsparumą ir padeda veiksmingiau susidoroti su diskriminacija ar atstūmimu mokykloje bei platesnėje bendruomenėje.

„LGBTQI+ temos neturėtų būti aptariamos mokykloje“

Įvairovės tema mokykloje itin aktuali: nėra dviejų vienodų mokinių, o ugdymo aplinka turi būti saugi kiekvienam. Daugelio ES valstybių švietimo teisės aktai įpareigoja mokyklas suteikti vaikų sveikai raidai reikalingos informacijos. LGBTQI+ vaiko psichikos sveikatai ir raidai būtina žinoti, kad jis nėra vienas. Susipažinimas su LGBTQI+ žmonių patirtimis taip pat padeda daugumai priklausantiems vaikams ugdytis empatiją ir supratimą. Be to, LGBTQI+ vaikams reikia jų konkrečius poreikius atitinkančios informacijos, pavyzdžiui, apie seksualinės sveikatos apsaugą. Šie poreikiai gali skirtis nuo cislyčių heteroseksualių bendraamžių poreikių (Labelle, 2021).

„Žmogus gali būti tik vyras arba moteris“

Kai brėžiama griežta riba tarp vyrų ir moterų, verta paklausti, kokių socialinių pasekmių ji turi. Daugelyje aplinkų tokios ribos padeda išlaikyti esamas hierarchijas ir marginalizuoti žmones, kurių gyvenimai į jas „netelpa“. Lyties, vyriškumo ir moteriškumo sampratos nėra nekintamos, o biologinės ypatybės nenulemia pastovaus elgesio ar lyčių vaidmenų, nepaisant priešingų teiginių. Skirtingose kultūrose ir istoriniais laikotarpiais lyčių vaidmenys bei lūkesčiai labai skyrėsi. Pavyzdžiui, tam tikrais laikotarpiais Vakarų kultūrose aukštakulniai ar rožinė spalva buvo siejami su vyriškumu, nors šiandien paprastai laikomi moteriškais (Stryker, 2017).

Daugelyje Vakarų kultūrų lytis suprantama itin dvinariškai.

Dėl kolonizacijos ir socialinių bei ekonominių priežasčių šis požiūris paplito visame pasaulyje. Vis dėlto negalima paneigti, kad translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės žmonių būta skirtingais istorijos laikotarpiais bei įvairiose kultūrose (Heyam, 2022).

Nebinarinė lytinė tapatybė nėra naujas reiškinys – naujesnis gali būti jos matomumas plačiojoje visuomenėje. Jei nuo mažens žmogui diegiamos griežtos lyčių normos, jis turi mažiau saugių galimybių patirti ir reikšti lytį, kuri visiškai arba iš dalies neatitinka gimus priskirtos lyties. Mums prieinami žodžiai ir kultūrinė aplinka stipriai veikia tai, kaip formuojame savo tapatybę, įskaitant lytinę.

Panašiai pasikeitė ir seksualinės orientacijos supratimas. Anksčiau heteroseksualumas ir homoseksualumas buvo laikomi vienintelėmis reikšmingomis kategorijomis, o šiandien pripažįstama daug platesnė patirčių įvairovė, apimanti biseksualumą, aseksualumą ir kai kurių žmonių kintantį seksualinį potraukį. Nebinarinių lytinių tapatybių matomumas bei raiška taip pat leidžia suprasti, kad žmonių lyties patirtys gali būti įvairesnės nei tradiciškai numato griežtas dvinaris modelis.

„Tai tik etapas“ arba „Labai daug žmonių atsisako tranzicijos“

Tokie teiginiai rodo suaugusiųjų požiūrį, kuriuo nuvertinama ir atmetama vaikų gyvenimo patirtis. Paauglystėje daug kas keičiasi: jauni žmonės eksperimentuoja, kvestionuoja normas ir formuoja nuoseklią savivoką. Lytinė tapatybė gali būti viena šio proceso dalių (Hildebrand-Chupp, 2020). Jos tyrinėjimo nereikėtų laikyti

pavojingesniu už išvaizdos ar pomėgių tyrinėjimą. Kai vaikas prieš paauglystę sako įsimylėjęs kitos lyties bendraamžį, tai dažnai atrodo miela. Tačiau jei jis pasako tą patį apie tos pačios lyties žmogų, gali išgirsti, kad „išaugs“ arba kad tai „tik etapas“. Translytiškumo atveju tokios reakcijos gali būti dar dažnesnės. Net jei suaugęs vaikas nepriskirs savęs LGBTQI+ bendruomenei, jo santykiams su tėvais turės įtakos tai, ar jie priėmė jo jausmus ir patirtį, ar nuolat jais abejojo.

Detranzicijos tyrimai rodo, kad šis reiškinys realus, bet statistiškai retas: apgailestavimas ir detranzicija sudaro nedidelius vienaženklius procentus. Tranzicijos nutraukimo priežastys apima socialinį spaudimą, diskriminaciją, su lytine tapatybe susijusio klinikinio gydymo nutraukimą ir šeimos palaikymo stoką; mažesnei daliai priežastis yra pasikeitusi lytinė tapatybė (Wiepjes et al., 2018; Turban et al., 2021). Dėl lytinę tapatybę patvirtinančios medicininės pagalbos nuosekliai apgailestauja maždaug 1 proc. ją pasirinkusių žmonių, palyginti su 20 proc. bariatrinės chirurgijos pacientų, apgailestaujančių dėl operacijos, ir maždaug 7 proc. žmonių, apgailestaujančių dėl sprendimo susilaukti vaiko (Thornton et al., 2024). Nepaisant šių nedidelių rodiklių, detranzicija sulaukia neproporcingai daug viešo ir politinio dėmesio. Daugelis translytiškumo tyrėjų teigia, kad toks dėmesys dažnai pasitelkiamas ne kaip tikras tyrimų prioritetas, o kaip retorinė strategija abejonėms dėl visos su tranzicija susijusios pagalbos pagrįstumo kelti. Pavieniai detranzicijos pasakojimai išryškinami, o daug platesnis įrodymų apie tapatybę patvirtinančios pagalbos naudą bei jos atidėjimo ar atsisakymo žalą laukas lieka nuošalyje (Ashley, 2023).

„Vaikams būtini pagal lytį atskirti tualetai“

Paauglystėje didėja dėmesys kūnui, privatumui ir saviraiškai. Daugeliui jaunų žmonių pagal lytį atskirtos patalpos tinkamos, tačiau kiti gali jaustis saugiau ar patogiau galėdami rinktis lyčiai nepriskirtas arba privatesnes patalpas. Tokios galimybės naudingos ne tik translyčiams ir nebinarinės lytinės tapatybės mokiniams, bet ir cislyčiams mokiniams, kurie jaučiasi nejaukiai dėl savo kūno, vertina didesnį privatumą ar brendimo metu tiesiog nori daugiau pasirinkimų. Užuot maniusi, kad vienas sprendimas geriausias visiems, mokykla turėtų siūlyti saugias, pagarbias ir lanksčias galimybes, atitinkančias skirtingus mokinių poreikius.

„Žiniasklaidą užvaldė LGBTQI+ ideologija, todėl translyčių vaikų daugėja“

Kaip ir daugelį klaidingų įsitikinimų apie translyčius žmones, šį teiginį lengva paneigti pritaikius jo logiką priešinga kryptimi. Jei žmogus susidurtų vien su cislyčius žmones vaizduojančiu turiniu, pagal tokią logiką translyčių žmonių apskritai neturėtų būti. Įvairių mažumų vaizdavimas žiniasklaidoje naudingas mažumoms: filmuose ir serialuose matydami savo patirtį, žmonės jaučiasi mažiau atskirti ir patiria mažiau su priklausymu mažumai susijusio streso (Meyer, 2003).

Lyčių normų neatitinkančių žmonių buvo visada. Jų gyvenimo pėdsakų galima rasti kiekvienoje kultūroje, nors daugelis kultūrų stengėsi šias tapatybes slopinti ir padaryti nematomas. Didesnis translyčių žmonių skaičius pirmiausia siejamas su didesniu

visuomenės priėmimu ir mažesne rizika atskleisti savo tapatybę. Kartu šį reiškinį verta tirti ilgą laiką, nes šiuo metu didėjantis visuomenės priešiškumas tikriausiai atsispindės ir statistikoje. Kai kuriose grupėse, pavyzdžiui, tarp nebinarinės lytinės tapatybės žmonių, augimas ypač pastebimas. Vakarų visuomenėse lyčių dvinariškumas ilgai buvo itin stiprus, o už šių kategorijų ribų esančios tapatybės labiau priimamos tik pastaraisiais dešimtmečiais.

Įsitikinimas, kad įvairių žmonių vaizdavimas atstumia auditoriją, taip pat yra mitas (GLAAD, 2025). Konservatyvus požiūris didesnį mažumų klausimų matomumą dažnai laiko propaganda, o visuomenės dauguma – pernelyg dideliu dėmesiu. Viena priežasčių – anksčiau translyčiai žmonės žiniasklaidoje buvo beveik nematomi arba vaizduojami neigiamai, o pastaraisiais metais atsirado daugiau teigiamų jų patirčių vaizdinių. Staigus matomumo pokytis gali sukelti pažinimo šališkumą: atrodo, kad translyčių žmonių istorijų neproporcingai daug, nors taip nėra. GLAAD (2025) ataskaita parodė, kad nors translyčių personažų televizijoje šiek tiek padaugėjo, daugiau kaip pusė jų nebepasirodys dėl serialų nutraukimo, pabaigos ar ribotos trukmės. Todėl translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės jaunų žmonių egzistavimo nereikėtų laikyti propaganda ar ideologija: tokia kalba skatina moralinę paniką ir paverčia juos atpirkimo ožiais vyraujančiuose pasakojimuose (Argyriou, 2025; Wippell et al., 2026).

„Translyčių žmonių dalyvavimas sporte yra didelė problema“

Kaip ir kitose gyvenimo srityse, svarbu užtikrinti visiems galimybę sportuoti ir nustatyti taisykles, kad sportas būtų naudingas kiekvienam. Translyčių žmonių šalinimas iš sporto grindžiamas konkurencinio pranašumo prielaida. Tačiau varžybose dalyvaujančių translyčių žmonių nedaug, o jų rezultatai rodo, kad tokio pranašumo nėra. Žiniasklaida šią temą paprastai išryškina ne todėl, kad ji iš tiesų neatidėliotina – ji susijusi su vos keliais šimtais žmonių visame pasaulyje, – ir ne dėl nuoširdaus rūpesčio lygiomis galimybėmis, o todėl, kad tai veiksmingas būdas sukelti emocijas ir skaldyti visuomenę. Tuo tarpu translyčių žmonių padėtis daugelyje Europos šalių gana niūri ir iš tų pačių žiniasklaidos priemonių sulaukia labai mažai dėmesio.

„Translytės moterys patiria tranziciją, kad patektų į moterų erdves“ arba „Translytės moterys pavojingos cislytėms moterims“

Atskleidęs savo translytiškumą ar nebinarinę lytinę tapatybę žmogus visose kasdienio gyvenimo srityse susiduria su didesne rizika ir sunkumais. Manyti, kad jis visa tai patirtų vien norėdamas naudotis moterų tualetu, nėra logiška. Nėra vienos universalios moterų patirties, todėl moterims skirtas bendruomeninis renginys netampa mažiau susijęs su moterų poreikiais vien dėl įvairesnių dalyvių patirčių. Daugelis translyčių moterų dalyvauja pirmiausia cislytėms moterims skirtuose renginiuose norėdamos mokytis

iš jų ir ginti kitų moterų interesus. Gausūs tyrimai taip pat rodo, kad daugumą smurto prieš moteris atvejų įvykdo cislyčiai vyrai, o translytės moterys nėra labiau linkusios smurtauti (Bagagli et al., 2021).

„Teisinis lytinės tapatybės pripažinimas yra papildoma teisė“

Teisinis lytinės tapatybės pripažinimas, įskaitant vardo ir lyties įrašo pakeitimą registruose bei asmens dokumentuose, padeda įvairaus amžiaus translyčiams žmonėms saugiai gyventi pagal savo tapatybę. Šalyse, kuriose tokios galimybės nėra, žmonės kasdien susiduria su situacijomis, kai oficialūs dokumentai neatitinka jų lytinės tapatybės. Tai lemia diskriminaciją ir pažeidžia teisę į žmogaus orumą.

„Lytinę tapatybę patvirtinanti sveikatos priežiūra yra prabanga“

Kai kuriems lyties disforiją patiriantiems translyčiams žmonėms lytinę tapatybę patvirtinanti sveikatos priežiūra gali labai pagerinti gerovę. Tyrimai rodo, kad ji gali veiksmingai mažinti nerimą, mažumos stresą, mintis apie savižudybę ir kitus sunkumus. Todėl ją reikia vertinti kaip tai, kas ji yra – būtiną priežiūrą, kurios kai kuriems translyčiams žmonėms labai reikia. Kaip neginčijame žmonių, naudojančių vežimėlius, teisės į prieinamą infrastruktūrą, taip neturėtume ginčyti translyčių žmonių sveikatos priežiūros.

„Translytiškumas yra sutrikimas“

Translytiškumas nėra sutrikimas, nes žmogaus lytinė tapatybė – vidinis savęs kaip moters, vyro, abiejų, nė vieno iš jų ar kitos lyties žmogaus patyrimas ir įvardijimas – yra žmogaus įvairovės dalis, o ne medicininė ar psichiatrinė būklė. Pagrindinės sveikatos ir profesinės organizacijos bei institucijos, įskaitant Jungtines Tautas, Pasaulio sveikatos organizaciją, „Amnesty International“, „ILGA World“ ir Amerikos psichologų asociaciją, paties translytiškumo nebelaiko psichikos sutrikimu. Jos pripažįsta, kad kai kurie translyčiai žmonės gali patirti sunkumų dėl stigmos, diskriminacijos, atstūmimo ir kliūčių gauti jų tapatybę pripažįstantį palaikymą.

5 Žmogaus teisės ir teisinė sistema

Ankstesniame skyriuje pateiktos praktinės rekomendacijos remiasi įvairiais žmogaus teisių standartais ir teisinėmis priemonėmis tarptautiniu, Europos, nacionaliniu, o kai kuriais atvejais ir regioniniu lygmeniu. Jos padeda suprasti, kodėl šie vaikų palaikymo būdai yra ne vien gerosios praktikos pavyzdžiai, bet ir atspindi žmogaus teisių įsipareigojimus, ypač susijusius su vaikais bei paaugliais.

Per pastaruosius dešimtmečius translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikų bei paauglių teisės sulaukė vis daugiau pripažinimo tarptautinėse ir regioninėse žmogaus teisių sistemose. Šią pažangą skatino tarptautinių žmogaus teisių institucijų darbas ir nuoseklios translyčių aktyvistų, organizacijų bei bendruomenių pastangos visame pasaulyje. Vaikystės ir paauglystės kontekste šis procesas glaudžiai susijęs ir su translyčių vaikų šeimas vienijančių organizacijų advokacija. Jos padėjo atskleisti vaikų patirtis, skatino tapatybę pripažįstantį požiūrį švietimo bei sveikatos priežiūros

srityse ir siekė, kad translyčiai vaikai būtų pripažįstami teisių turėtojais.

Šios bendros pastangos svariai prisidėjo prie translyčių vaikų ir paauglių teisių įtvirtinimo šiuolaikinėje žmogaus teisių sistemoje, ypač kalbant apie lytinę tapatybę, lyties raišką, augančių gebėjimų pripažinimą, nediskriminavimą ir saugią bei tapatybę palaikančią aplinką. Todėl translyčiai vaikai vis dažniau pripažįstami ne būsimais suaugusiaisiais, kurių teisėmis bus pasirūpinta vėliau, o žmonėmis, turinčiais teises jau dabar, kaip numato Vaiko teisių konvencijos principai.

Kaip aptarta šiame vadove, svarbu pripažinti lyties patirčių įvairovę vaikystėje ir paauglystėje. Kai kurie vaikai nuo mažens aiškiai įvardija lytinę tapatybę, kuri skiriasi nuo gimus priskirtos lyties. Kiti savęs nepriskiria pastovioms kategorijoms, bet apranga, žaidimais, savęs apibūdinimu ar santykiais išreiškia atviresnius, kūrybiškesnius ar tyrinėjančius lyties patyrimo būdus. Vaiko teisių sistema saugo visas šias patirtis – tiek vaikų, kurie aiškiai įvardija save mergaitėmis, berniukais ar nebinarinės lytinės tapatybės žmonėmis, tiek tų, kurie tyrinėja savo santykį su lytimi nepasirinkdami pastovios tapatybės. Saugojamas ne vaiko atitikimas konkrečiai kategorijai ar aiškiai apibrėžta tapatybė, o kiekvieno vaiko teisė vystytis be smurto ir prievartos, padedant rūpestingiems suaugusiesiems saugiai bei laisvai tyrinėti ir reikšti savo lytį. Todėl tarptautiniai žmogaus teisių standartai sutelkti ne į vaikų lyties patirčių klasifikavimą, o į suaugusiųjų, institucijų ir valdžios pareigą užtikrinti, kad vaikai galėtų visapusiškai įgyvendinti savo teises.

Vis dėlto šių teisių pripažinimas augo netolygiai. Jį lydėjo didesnis translyčių vaikų ir paauglių matomumas visuomenės

diskusijose, švietimo bei sveikatos politikoje ir teisėkūroje. Nors matomumas paskatino svarbią teisių pripažinimo bei apsaugos pažangą, vaikų patirtys taip pat tapo politinių ir visuomeninių ginčų objektu. Šie ginčai gali tiesiogiai veikti jų kasdienybę, ypač ugdymą, sveikatos priežiūrą ir teisinį lytinės tapatybės pripažinimą.

Nepaisant sunkumų, pastaraisiais dešimtmečiais palaipsniui formavosi visapusiškesnė translyčių vaikų ir paauglių žmogaus teisių bei teisinės apsaugos sistema. Svarbūs etapai apima tarptautinių standartų, pripažįstančių lytinę tapatybę ir vaiko teises, įtvirtinimą, nediskriminavimo teisės aktų, aiškiai saugančių lytinę tapatybę bei raišką, plėtrą ir tarptautinių bei Europos institucijų priimtas strategijas, rekomendacijas ir gaires. Toliau pristatomos pagrindinės šios sistemos priemonės.

Šio skyriaus tikslas nėra pateikti išsamią teisinę analizę ar pakeisti teisinę konsultaciją. Siekiama aiškiai ir suprantamai apžvelgti pagrindinius translyčių vaikų bei paauglių teisių apsaugos lygmenis, padėti šeimoms, mokykloms ir specialistams suprasti, kokios teisės pripažįstamos, kokių pareigų turi institucijos ir kokiais pagrindais galima prašyti pagalbos, tinkamo sąlygų pritaikymo bei apsaugos priemonių.

Šią sistemą galima suprasti kaip tris lygmenis:

- Tarptautinė žmogaus teisių sistema.
- Europos sistema.
- Nacionalinė ir regioninė sistema.

Skirtingų lygmenų priemonės atlieka įvairias funkcijas: nuo bendrųjų žmogaus teisių principų iki praktinio jų įgyvendinimo.

- **Jungtinės Tautos** nustato tarptautinius žmogaus teisių standartus.
- **Europos Taryba** rengia rekomendacijas valstybėms narėms.
- **Europos Sąjunga** nustato bendrus politikos prioritetus ir rengia bendras viešosios politikos strategijas.
- **Valstybės** priima teisės aktus ir įgyvendina konkrečias priemones.

Ne visų šių priemonių teisinis statusas vienodas. Vienos teisiškai privalomos, kitos pateikia rekomendacijas, strategijas ar politikos gaires. Visos jos prisideda prie standartų, padedančių stiprinti teisių apsaugą, plėtoti gerąją praktiką ir skatinti pokyčius kasdienėse aplinkose – mokyklose, sveikatos priežiūros bei socialinių paslaugų įstaigose, – formavimo.

Toliau pristatoma pagrindinė tarptautinė ir europinė sistema: nuo žmogaus teisių standartų iki jų įgyvendinimo viešojoje politikoje. Kadangi teisė ir politika laikui bėgant gali keistis, skaitytojams rekomenduojama naudotis naujausiais oficialiais šaltiniais.

5.1. Tarptautinė žmogaus teisių sistema

Translyčiai ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikai bei paaugliai turi tokias pačias žmogaus teises kaip visi kiti vaikai. Siekti jų žmogaus teisių apsaugos nereiškia kurti naujų ar kitokių teisių. Tai reiškia užtikrinti, kad esamos teisės būtų visapusiškai taikomos kiekvienam vaikui, pripažįstant vaikystėje ir paauglystėje atsiskleidžiančią lyties patirčių įvairovę. Pastaraisiais dešimtmečiais tarptautinės žmogaus teisių institucijos vis dažniau pripažįsta, kad šie vaikai gali patirti specifinę diskriminaciją ir teisių pažeidimus. Todėl palaipsniui plėtojami tarptautiniai standartai, kuriais valstybės vadovaujasi juos saugodamos iš vaiko teisių perspektyvos.

Šie tarptautiniai standartai sudaro bendrą pagrindą saugiai, pagarbiai ir įtraukiai aplinkai kurti visose vaikų gyvenimo srityse: šeimose, mokyklose, laisvalaikio veiklose, sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų įstaigose.

Pagrindinės translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikų bei paauglių teisės

Šiame poskyryje pristatomos pagrindinės tarptautinės žmogaus teisių priemonės, saugančios translyčius ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikus bei paauglius. Aptariamos Vaiko teisių konvencijoje įtvirtintos teisės, Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrosiose pastabose pateikiamas jų aiškinimas ir Džokjakartos principuose bei papildomuose Džokjakartos principuose „+10“ nustatyti principai dėl seksualinės orientacijos, lytinės tapatybės,

lyties raiškos ir lytinių ypatybių.

Vaiko teisių konvencija (1989)

Translyčių, nebinarinės lytinės tapatybės ir kitų lyčių įvairovę patiriančių vaikų bei paauglių teisės pirmiausia kyla iš Vaiko teisių konvencijos (1989) – pagrindinės tarptautinės vaiko teisių apsaugos sutarties. Konvencija nustato bendruosius principus, kuriais vadovaujamasi aiškinant ir įgyvendinant visas vaiko teises.

Pagrindiniai principai ir teisės:

- Geriausi vaiko interesai.
- Vaikų ir paauglių teisė išsakyti savo nuomonę ir būti išklausytiems visais su jais susijusiais klausimais.
- Teisė į privatumą.
- Teisė į sveikatą.
- Teisė į mokslą.
- Apsauga nuo visų diskriminacijos formų.

Šie principai pagrindžia būtinybę saugoti translyčių ir kitų lyčių įvairovę patiriančių vaikų bei paauglių orumą, klausytis jų nuomonės ir užtikrinti gerovę bei teises. Jie taip pat sudaro pagrindą kelioms ypač svarbioms apsaugos sritims. Šiame vadove jos pateikiamos kaip atskiros teisės, nes atspindi tai, kaip Konvencija aiškinama ir plėtojama Vaiko teisių komiteto rekomendacijose bei kituose tarptautiniuose žmogaus teisių standartuose.

Lytinė tapatybė, lyties raiška ir vaiko raida

Konvencijos principai saugo kiekvieno vaiko teisę formuoti

savo tapatybę, laisvai reikšti save ir augti aplinkoje, gerbiančioje jo orumą bei individualumą. Translyčiai, nebinarinės lytinės tapatybės ir kiti lyčių įvairovę patiriantys vaikai bei paaugliai turi teisę formuoti savo lytinę tapatybę ir laisvai reikšti lytį be spaudimo atitikti griežtas ar dvinares lyčių normas. Ši teisė saugo ir vaikus, kurie aiškiai įvardija save translytėmis mergaitėmis ar translyčiais berniukais, ir tuos, kurių tapatybė yra už dvinarės sistemos ribų arba kurie lytį patiria atviriau, kintančiai ar tyrinėdami.

Tapatybės formavimasis vaikystėje apima galimybę tyrinėti, kas esi, ką jauti ir kaip save išreiški, nebūtinai pasirenkant pastovias ar galutines etiketes. Šiai teisei įgyvendinti šeimos, mokyklos ir platesnė aplinka turi sudaryti sąlygas kiekvienam vaikui vystytis saugiai, pagarbiai ir be diskriminacijos. Reikia vengti spaudimo atitikti griežtus lūkesčius dėl to, kaip mergaitės ar berniukai turėtų atrodyti, elgtis ir reikšti save.

Teisė į augančių gebėjimų pripažinimą, privatumą ir dalyvavimą

Kiekvienas vaikas turi teisę į pagarbą savo kūnui, privatumui ir lyties patyrimui bei raiškai. Pagal savo amžių ir brandą jis turi teisę dalyvauti priimant sprendimus dėl savo gyvenimo, gerovės ir sveikatos. Tai apima galimybę pasakyti, kaip nori būti vadinamas, spręsti, kam prieinama informacija apie jo lytinę tapatybę ar raišką, būti išklausytam sprendžiant dėl pagalbos mokykloje ir sveikatos priežiūros įstaigose bei sulaukti savo augančio gebėjimo spręsti dėl kūno ir gerovės pripažinimo.

Sprendimai dėl pagalbos, priežiūros ar intervencijų visada turi remtis geriausiais vaiko interesais, gerbiant jo poreikius, aplinkybes ir lyties patirtį. Vaikui augant ir vystantis didėja jo gebėjimas

aktyviai dalyvauti sprendimuose dėl savo gyvenimo. Taip pat būtina gerbti kiekvieno vaiko orumą, privatumą ir konfidencialumą. Tai, kaip vaikas patiria, išreiškia ir apibūdina savo lytį, priklauso jam pačiam. Todėl, gaudamas tinkamą palaikymą, jis turi galėti spręsti, kaip, kada ir su kuo šia informacija dalytis.

Ugdymo aplinkoje nė vienas vaikas neturėtų būti verčiamas slėpti, teisinti ar įrodinėti savo lytinę tapatybę ar raišką tam, kad gautų pagalbą, rūpestį ar tinkamą sąlygų pritaikymą. Mokyklos turi kurti aplinką, kurioje vaikai galėtų saugiai, pagarbiai ir laisvai patirti bei reikšti savo lytį be spaudimo atitikti griežtus lūkesčius.

Teisė į lygybę ir nediskriminavimą

Nė vienas vaikas neturėtų patirti diskriminacijos, atstūmimo, patyčių ar nevienodo elgesio dėl lytinės tapatybės, lyties raiškos arba to, kaip jis patiria lytį. Ši teisė taikoma visoms gyvenimo sritims, įskaitant švietimą, sveikatos priežiūrą, sportą, laisvalaikį ir socialinius santykius.

Teisė į sveikatą

Kiekvienas vaikas turi teisę į aukščiausią įmanomą sveikatos lygį ir kokybišką, moksliniais įrodymais grįstą, žmogaus teises gerbiančią bei į bendrą gerovę orientuotą sveikatos priežiūrą. Translyčiams ir kitiems lyčių įvairovę patiriantiems vaikams tai reiškia nediskriminuojančias paslaugas, gerbiančias jų lytinę tapatybę bei raišką ir atsižvelgiančias į fizinius, emocinius bei socialinius poreikius. Vaiko teisių požiūriu sveikata suprantama visapusiškai: ji apima ne tik fizinę sveikatą, bet ir psichologinę, emocinę bei socialinę gerovę. Priežiūra turi būti palaikanti, nepatologizuojanti ir nestigmatizuojanti, o sprendimai – grindžiami geriausiais vaiko interesais ir pagarba jo augantiems gebėjimams.

Teisė į sveikatą nereiškia, kad visų translyčių vaikų sveikatos priežiūra ar poreikiai turi būti vienodi. Kiekvienas vaikas turi galėti gauti pagarbią, individualią pagalbą, kai jos reikia, atsižvelgiant į jo aplinkybes. Šeimos turi teisę gauti aiškią, tikslią ir prieinamą informaciją, padedančią veiksmingai palaikyti vaiką. Joms turi būti suteikta pakankamai laiko suprasti lyties patirčių įvairovę vaikystėje, apsvarstyti galimybes, klausti, kreiptis antros nuomonės ir rasti tinkamą palaikymą. Pagal amžių bei brandą vaikai taip pat turi teisę būti išklausyti, gauti suprantamai pateiktą informaciją ir vis aktyviau dalyvauti sprendimuose dėl savo sveikatos bei gerovės.

Teisė į mokslą

Translyčiai, nebinarinės lytinės tapatybės ir kiti lyčių įvairovę patiriantys vaikai turi teisę mokytis saugioje, įtraukioje ir nediskriminuojančioje aplinkoje. Mokyklos atlieka svarbų vaidmenį saugodamos emocinę gerovę, užkirsdamos kelią patyčioms ir kurdamos aplinką, kurioje įvairios lytinės tapatybės bei raiškos gerbiamos ir palaikomos. Ši teisė taip pat apima ugdymą, kuris pagarbiai, remdamasis žmogaus teisėmis ir be stereotipų pripažįsta lyčių įvairovę vaikystėje bei paauglystėje.

Teisė dalyvauti

Vaikai turi teisę išsakyti savo nuomonę ir būti išklausyti visais su jais susijusiais klausimais. Ši teisė apima amžių atitinkančią informaciją, vis aktyvesnį dalyvavimą sprendimuose dėl savo gyvenimo ir tinkamą dėmesį nuomonei pagal amžių bei brandą. Translyčių, nebinarinės lytinės tapatybės ir kitų lyčių įvairovę patiriančių vaikų atveju tai reiškia pripažinti, kad niekas geriau

už patį vaiką nesupranta, kaip jis patiria, suvokia ar išreiškia savo santykį su lytimi. Klausytis vaikų nereiškia užkrauti jiems visą sprendimų atsakomybę. Tai reiškia jų balsą laikyti būtina šeimų, mokyklų, sveikatos priežiūros įstaigų ir kitų atsakingų suaugusiųjų teikiamos pagalbos dalimi. Saugios erdvės, kuriose vaikai gali reikšti save nebijodami, kad jais bus abejojama, jie bus išjuokti ar atstumti, o jų balsai iš tiesų girdimi, būtinos gerovei, savarankiškumui ir visapusiškai raidai. Tai taip pat yra sąlyga veiksmingai įgyvendinti visas kitas teises.

Be Vaiko teisių konvencijos, Jungtinių Tautų institucijos yra priėmusios bendrųjų pastabų, ataskaitų ir rekomendacijų, paaiškinančių, kaip šios teisės praktikoje taikomos translyčiams bei nebinarinės lytinės tapatybės vaikams.

Vaiko teisių komiteto bendrosios pastabos (Jungtinės Tautos)

Vaiko teisių konvencija pripažįsta pagrindines kiekvieno vaiko teises. Tačiau daugeliui jų reikia aiškinimo, kad būtų galima spręsti konkrečiose aplinkose kylančius iššūkius. Todėl **Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas** reguliariai priima **bendrąsias pastabas**, paaiškinančias, kaip konkrečiose situacijose suprasti ir įgyvendinti vaikų teises bei valstybių pareigas. Nors šios pastabos nėra skirtos vien translyčiams ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikams, jose pateikiamos itin svarbios jų apsaugos gairės.

Ypač svarbios **Bendroji pastaba Nr. 13 (2011) dėl vaiko teisės nepatirti jokios formos smurto ir Bendroji pastaba Nr.**

20 (2016) dėl vaiko teisių įgyvendinimo paauglystėje. Abi jos stiprina žmogaus teisėmis grįstą požiūrį, itin aktualų translyčiams ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikams.

Šios bendrosios pastabos pateikia išsamias vaiko teisių gaires. Šiame vadove jų rekomendacijos suskirstytos į penkis principus, ypač svarbius palaikant translyčius ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikus:

a) Apsauga nuo visų smurto formų

Bendroji pastaba Nr. 13, papildyta Bendrąja pastaba Nr. 20, pabrėžia, kad smurtas prieš vaikus neapsiriboja fizine prievarta. Jis apima atstūmimą, diskriminaciją, žeminimą, patyčias, socialinę atskirtį, orumą žeminančias praktikas ir bet kokius vaiko gerovei ar raidai kenkiančius veiksmus. Valstybės atsako už smurto, kurį translyčiai ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikai patiria šeimose, mokyklose, sveikatos priežiūros įstaigose ar kitur, prevenciją bei reagavimą į jį.

b) Vaiko augančių gebėjimų pripažinimas

Bendroji pastaba Nr. 20 remiasi Konvencijoje pripažįstamu augančių gebėjimų principu ir paauglystę vertina kaip etapą, kuriame vaiko gebėjimas dalyvauti su jo gyvenimu susijusiuose sprendimuose palaipsniui didėja. Todėl institucijos ir suaugusieji turi klausytis translyčių bei nebinarinės lytinės tapatybės paauglių, teikti informaciją pagal jų amžių ir supratimą bei skatinti vis aktyvesnį dalyvavimą sprendimuose dėl gerovės, visada vadovaudamiesi geriausiais vaiko interesais.

c) Teisė į sveikatą ir gerovę

Bendroji pastaba Nr. 20 pabrėžia, kad teisė į sveikatą apima fizinę, psichikos ir socialinę gerovę. Valstybės turi užtikrinti vaikams pagarbias, konfidencialias, nediskriminuojančias ir jų poreikius atitinkančias sveikatos priežiūros paslaugas, ypatingą dėmesį skirdamos didesnį pažeidžiamumą patiriančioms grupėms.

d) Saugi ir nediskriminuojanti aplinka

Bendrosios pastabos Nr. 13 ir Nr. 20 pabrėžia, kad vaikų teisių apsaugai būtina šeimos, ugdymo ir bendruomenės aplinka, kurioje kiekvienas vaikas gali augti saugiai, oriai ir be diskriminacijos. Nediskriminavimo principas apima patyčių prevenciją, stigmos mažinimą ir lygių galimybių užtikrinimą visiems vaikams.

e) Dalyvavimas ir informacijos prieinamumas

Bendroji pastaba Nr. 20 remiasi Konvencijoje įtvirtintomis vaiko dalyvavimo teisėmis ir pabrėžia kiekvieno vaiko teisę gauti jo amžių atitinkančią informaciją bei laisvai reikšti nuomonę su juo susijusiais klausimais. Tai ypač svarbu paauglystėje, kai dalyvavimas tampa pagrindine asmeninės raidos, savarankiškumo ir veiksmingo teisių įgyvendinimo priemone.

Šios bendrosios pastabos padėjo įtvirtinti vaiko teisių aiškinimą, sutelktą į apsaugą nuo smurto, dalyvavimą, augančius gebėjimus ir nediskriminavimą. Remiantis šiuo bendru pagrindu vėliau parengtos kitos tarptautinės priemonės, aiškiau aptariančios seksualinę orientaciją, lytinę tapatybę ir raišką, įskaitant Džokjakartos principus bei jų papildymą „+10“ (YP+10).

Džokjakartos principai ir Džokjakartos principai „+10“

Be Jungtinių Tautų sistemoje parengtų dokumentų, yra tarptautinių žmogaus teisių ekspertų suformuluotų aiškinimo principų. Nors **Džokjakartos principai** ir jų papildymas „**+10**“ nėra sutartis ar teisiškai privaloma priemonė, jie tapo vienu pagrindinių tarptautinių orientyrų aiškinant žmogaus teisių taikymą **seksualinės orientacijos, lytinės tapatybės, lyties raiškos ir lytinių ypatybių** srityse.

Translyčiams ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikams bei paaugliams šie principai ypač aktualūs, nes aiškiai plėtoja teisę į lygybę, nediskriminavimą, lytinės tapatybės pripažinimą, asmeninę autonomiją, privatumą, dalyvavimą, švietimą, sveikatos priežiūrą ir apsaugą nuo smurto. Jie taip pat pabrėžia valstybių pareigą užtikrinti, kad kiekvienas žmogus galėtų laisvai gyventi ir reikšti savo lytį be diskriminacijos bei smurto.

Nors Džokjakartos principai teisiškai neprivalomi, **tarptautinės organizacijos, teismai ir žmogaus teisių institucijos** plačiai jais naudojasi aiškindamos bei taikydamos tarptautinę žmogaus teisių teisę seksualumo ir lyčių įvairovės srityje.

Remdamosi šia tarptautine sistema, Europos institucijos vėliau sukūrė konkretesnę regioninę sistemą, paverčiančią žmogaus teisių standartus praktinėmis gairėmis ir valstybių narių politikos prioritetais.

5.2. Europinė sistema

Šiame poskyryje pristatomos pagrindinės Europos žmogaus teisių ir politikos priemonės, saugančios translyčius bei nebinarinės lytinės tapatybės vaikus ir paauglius. Aptariama Europos Tarybos rekomendacija CM/Rec(2010)5 dėl kovos su diskriminacija dėl seksualinės orientacijos ar lytinės tapatybės, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnis, ES vaiko teisių strategija ir Europos Parlamento rezoliucija dėl LGBTIQ asmenų teisių Europos Sąjungoje (2021/2679(RSP)). Poskyrio pabaigoje lentelėje apibendrinamos pagrindinės tarptautinės ir europinės žmogaus teisių bei politikos priemonės.

Europos Taryba: rekomendacija CM/Rec(2010)5

Jungtinių Tautų parengti žmogaus teisių standartai padėjo formuoti konkretesnes regionines sistemas Europoje. **Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec(2010)5 dėl kovos su diskriminacija dėl seksualinės orientacijos ar lytinės tapatybės** yra svarbus orientyras rengiant politiką ir priemones translyčių bei nebinarinės lytinės tapatybės žmonių teisėms saugoti Europoje.

Nors rekomendacija nėra skirta vien vaikams, tai buvo pirmoji europinė priemonė, pateikusi konkrečias gaires valstybėms narėms dėl LGBTQI+ žmonių, įskaitant translyčius vaikus ir paauglius, lygybės užtikrinimo. Ji bendruosius žmogaus teisių principus paverčia praktinėmis viešosios politikos gairėmis

ir nurodo konkrečias diskriminacijos prevencijos bei lygybės skatinimo priemones švietimo, sveikatos priežiūros, vaiko teisių apsaugos, užimtumo, teisingumo ir viešųjų paslaugų srityse.

Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos:

- Užtikrinti, kad teisės aktai ir viešoji politika **aiškiai saugotų nuo diskriminacijos dėl lytinės tapatybės**.
- Kurti saugią ir lyčių įvairovę gerbiančią ugdymo aplinką be patyčių.
- Rengti mokymus apie lyčių įvairovę ir žmogaus teises švietimo, sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų bei vaiko teisių apsaugos specialistams.
- Užtikrinti vienodas galimybes gauti sveikatos priežiūros ir socialines paslaugas.
- Rengti neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos prevencijos priemones.
- Vykdyti visuomenės informavimo kampanijas, mažinančias stigmą ir išankstinį nusistatymą prieš translyčius žmones.

Kaip ir kitose Europos Tarybos priemonėse, rekomendacijoje pabrėžiama, kad veiksminga teisių apsauga priklauso ne tik nuo įstatymų. Institucijoms taip pat reikia tinkamai parengtų specialistų, pakankamų išteklių ir procedūrų, leidžiančių teises įgyvendinti praktikoje.

6 lentelėje apibendrinami praktiniai būdai, kuriais tarptautinės ir europinės žmogaus teisių priemonės gali padėti mokykloms, šeimoms bei specialistams skatinti ir saugoti translyčių bei nebinarinės lytinės tapatybės vaikų ir paauglių teises.

6 lentelė. Kaip žmogaus teisių priemonės gali padėti mokykloms, šeimoms ir specialistams?

Šie dokumentai gali padėti prašyti pokyčių mokykloje
Jungtinių Tautų bendrosiomis pastabomis ir Europos Tarybos rekomendacija CM/Rec(2010)5 galima remtis prašant pokyčių mokyklose, sveikatos priežiūros, laisvalaikio ir kitose su vaikais dirbančiose įstaigose. Šios priemonės paaiškina, kad vaikų apsauga nuo diskriminacijos, pagarba jų lytinei tapatybei bei raiškai ir saugi aplinka yra valstybių žmogaus teisių įsipareigojimų dalis. Jomis galima pagrįsti prašymus dėl tokių priemonių: • Mokymai apie lyčių įvairovę ir žmogaus teises švietimo bei laisvalaikio specialistams. • Lyčių įvairovės įtraukimas į ugdymo ir specialistų rengimo programas. • Pagarba vaiko pasirinktam vardui ir įvardžiams, kai taikoma. • Vaikų privatumo ir konfidencialumo apsauga. • Mokyklos tvarkos, gerbiančios lytinę tapatybę ir raišką, rengimas. • Patyčių, diskriminacijos ir smurto dėl lytinės tapatybės ar raiškos prevencija.

Europos Sąjunga

Europos Sąjunga palaipsniui stiprina vaikų ir LGBTQI+ žmonių teisių apsaugą įvairiomis priemonėmis, kuriomis vadovaujasi valstybių narių politika. Vienas pagrindinių vaiko teisių apsaugos pagrindų yra **Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnis**. Jis nustato, kad visuose su vaikais susijusiuose veiksmuose pirmiausia turi būti atsižvelgiama į geriausius vaiko interesus ir kad kiekvienas vaikas turi teisę į jo gerovei būtiną apsaugą bei priežiūrą.

Remiantis šiuo principu, **ES vaiko teisių strategija (2021)** yra pagrindinis Europos Sąjungos vaiko teisių politikos dokumentas. Ji nukreipia valstybių narių veiksmus skatinant ir saugant visų vaikų teises, ypač jų dalyvavimą, apsaugą nuo smurto, įtrauktį ir būtinų paslaugų – švietimo, sveikatos priežiūros bei socialinės apsaugos – prieinamumą.

Strategijoje pripažįstama būtinybė skirti ypatingą dėmesį diskriminaciją ar socialinę atskirtį galintiems patirti vaikams, įskaitant LGBTQI+ vaikus, ir skatinama kurti saugią, įtraukią bei teisėmis grindžiamą aplinką. Šį požiūrį papildo **Europos Komisijos 2026–2030 m. LGBTQI+ lygybės strategija**, aiškiai apimanti translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės žmonių apsaugą. Jos prioritetuose atskirai aptariami vaikai ir paaugliai, skatinamos diskriminacijos prevencijos priemonės, geresnis specialistų rengimas, įtrauktis švietimo bei sveikatos priežiūros srityse ir kova su neapykantos kalba.

Europos Parlamentas taip pat ne kartą išreiškė susirūpinimą dėl plintančių pasakojimų ir politikos, neigiamai veikiančių LGBTQI+ žmones, įskaitant translyčius vaikus bei paauglius. **Rezoliucijoje dėl LGBTIQ asmenų teisių ES (2021/2679(RSP))** primenama, kad valstybės narės turi užtikrinti visiems vaikams vienodas galimybes įgyvendinti teises, nepriklausomai nuo lytinės tapatybės, ir saugoti juos nuo diskriminacijos bei smurto.

Nors šios priemonės savaime nesukuria tiesiogiai įgyvendinamų teisių, jos nukreipia valstybių narių politiką ir suteikia svarbų pagrindą priemonėms, užtikrinančioms saugią, įtraukią ir translyčių bei nebinarinės lytinės tapatybės vaikų teises gerbiančią aplinką.

Tarptautinės ir europinės sistemos apibendrinimas

7 lentelėje pateikiama trumpa šiame skyriuje pristatytų pagrindinių tarptautinių, europinių ir nacionalinių priemonių, saugančių translyčius bei nebinarinės lytinės tapatybės vaikus ir paauglius, apžvalga. Paaiškinama kiekvienos priemonės paskirtis ir tai, kaip jos susijusios platesnėje apsaugos sistemoje.

7 lentelė. Tarptautinės ir europinės sistemos apžvalga

Lygmuo	Priemonė	Kas tai?	Praktinė reikšmė
Tarptautinis (Jungtinės Tautos)	Vaiko teisių konvencija ir Vaiko teisių komiteto bendrosios pastabos	Tarptautiniai žmogaus teisių standartai	Apibrėžia visų vaikų teises ir nurodo, kaip jas aiškinti bei įgyvendinti. Sudaro bendrą vaikų teisių apsaugos pagrindą visame pasaulyje.
Tarptautinis	Džokjakartos principai ir Džokjakartos principai „+10“	Žmogaus teisių aiškinimo principai	Paaiškina, kaip žmogaus teisės taikomos seksualinei orientacijai, lytinei tapatybei, lyties raiškai ir lytinėms ypatybėms. Svarbus orientyras rengiant politiką ir rekomendacijas.
Europinis	Europos Tarybos rekomendacija CM/Rec(2010)5	Rekomendacijos valstybėms narėms	Žmogaus teisių principus paverčia praktinėmis gairėmis. Rekomenduoja specialistų rengimo, švietimo, sveikatos priežiūros ir apsaugos nuo diskriminacijos priemones.

Europos Sąjungos	Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (24 straipsnis)	ES pagrindinių teisių chartija	Nustato, kad visuose su vaikais susijusiuose veiksmuose pirmiausia atsižvelgiama į geriausius jų interesus. Užtikrina teisę į apsaugą, priežiūrą ir nuomonės išsakymą.
Europos Sąjungos	ES vaiko teisių strategija (2021)	Europos vaiko teisių politikos strategija	Nukreipia valstybių narių politiką skatinant vaikų dalyvavimą, apsaugą nuo smurto, įtrauktį ir visiems vaikams prieinamas saugias bei pagarbias paslaugas.
Europos Sąjungos	2026–2030 m. LGBTQI+ lygybės strategija	Europos LGBTQI+ lygybės veiksmų planas	Nustato bendrus prioritetus. Skatina diskriminacijos prevenciją, įtrauktį ir LGBTQI+ žmonių apsaugą, įskaitant veiksmus dėl translyčių vaikų bei paauglių.
Europos Sąjungos	Europos Parlamento rezoliucija dėl LGBTIQ asmenų teisių ES (2021/2679(RSP))	Europos Parlamento politinė rezoliucija	Patvirtina ES įsipareigojimą saugoti LGBTQI+ žmonių teises, reiškia susirūpinimą diskriminuojančios retorikos bei politikos poveikiu vaikams ir ragina visapusiškai saugoti jų teises.
Nacionalinis	Nacionaliniai teisės aktai ir viešoji politika	Nacionalinė teisės ir politikos sistema	Nustato konkrečias teises bei pareigas kiekvienoje šalyje ir numato jų įgyvendinimą nacionaliniu lygmeniu.
Regioninis (kai taikoma)	Autonominės bendruomenės ir regionai	Regioniniai teisės aktai ir politika	Plėtoja ir įgyvendina nacionalinius teisės aktus, pritaikydami juos regiono aplinkybėms.

Pastaba. Teisės aktai ir politika laikui bėgant gali keistis, todėl rekomenduojama naudotis naujausiais oficialiais šaltiniais.

Visoje europinėje žmogaus teisių sistemoje išlieka esminis iššūkis: nors teisinė apsauga egzistuoja, jos įgyvendinimas labai skiriasi tarp valstybių, sistemų ir net pavienių institucijų bei specialistų. Todėl translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės žmonių, ypač vaikų bei paauglių, patirtys gali labai skirtis priklausomai nuo gyvenamosios vietos ar gaunamos pagalbos. Svarbu ne vien plėtoti teisines ir politikos priemones, bet ir užtikrinti kasdienį jų taikymą, kad translyčiai vaikai bei paaugliai visose aplinkose būtų veiksmingai saugomi.

Šiame poskyryje pristatyti pagrindiniai tarptautiniai žmogaus teisių standartai ir parodyta, kaip europiniu lygmeniu jie plėtojami rekomendacijomis bei viešosios politikos iniciatyvomis. Šios priemonės sudaro nacionalinių teisės aktų ir politikos pagrindą. Toliau aptariamas jų įgyvendinimas.

5.3. Nacionalinė teisinė sistema

Lietuvos teisinė sistema ir vietos institucijų atsakomybė

Lietuvoje translyčių ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikų bei paauglių apsauga remiasi bendrosiomis žmogaus ir vaiko teisių garantijomis, švietimo įstaigų pareigomis ir apsaugos nuo diskriminacijos nuostatomis. Šiame poskyryje aptariama, kaip šios teisės įgyvendinamos mokyklose, savivaldybėse ir kitose vietos įstaigose. Nacionaliniai teisės aktai galioja visoje šalyje, todėl vaiko teisė į saugumą ir pagarbų elgesį nepriklauso nuo jo gyvenamosios vietos.

Orumas ir geriausi vaiko interesai

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnis saugo žmogaus orumą, 22 straipsnis – privatų gyvenimą, o 29 straipsnis įtvirtina asmenų lygybę ir bendrąjį diskriminacijos draudimą. Šios garantijos yra pagrindas reikalauti, kad su kiekvienu vaiku būtų elgiamasi pagarbiai ir kad jis būtų apsaugotas nuo žeminimo bei nepagrįsto kišimosi į privatų gyvenimą (Lietuvos Respublikos Seimas, 1992).

Konstitucinio Teismo praktika ir lytinės tapatybės apsauga

Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalyje išvardytų diskriminacijos pagrindų sąrašas nėra baigtinis. Konstitucinis Teismas 2019 m. sausio 11 d. nutarime Nr. KT3-N1/2019 išaiškino, kad priešingas aiškinimas paneigtų to paties straipsnio 1 dalyje įtvirtintą visų asmenų lygybę. Teismas taip pat konstatavo, kad žmogaus teisių varžymas dėl lytinės tapatybės ir (ar) seksualinės orientacijos yra viena iš draudžiamo diskriminavimo formų ir kartu žemina žmogaus orumą. Šis išaiškinimas pakartotas ir 2025 m. balandžio 17 d. nutarime Nr. KT21-N5/2025 (Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2019, 2025).

Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad Konstitucija gina individą ir nuo daugumos sprendimų, kuriais būtų pažeidžiamos jo teisės. Tam tikru laikotarpiu vyraujančios visuomenės nuostatos ar stereotipai negali pateisinti diskriminacijos dėl lytinės tapatybės ar seksualinės orientacijos, net jei remiamasi viešąja tvarka ar kitais konstituciškai svarbiais tikslais. Asmenų lygybės principo turi būti laikomasi tiek priimant teisės aktus, tiek juos taikant. Todėl jis saisto ir mokyklas, savivaldybių institucijas bei kitas viešąsias įstaigas (Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2019, 2025).

Šeimos samprata ir vaikams skirtos informacijos apsauga

Konstitucinė šeimos samprata, kitaip nei santuokos samprata, yra neutrali lyties požiūriu. 2025 m. balandžio 17 d. nutarimu Nr. KT21-N5/2025 Konstitucinis Teismas pripažino, kad Civilinio kodekso 3.229 straipsnis tiek, kiek pagal jį partnerystę gali

sudaryti tik vyras ir moteris, prieštarauja Konstitucijos 21, 22, 29 ir 38 straipsniams bei konstituciniam teisinės valstybės principui. Privataus ir šeimos gyvenimo apsauga garantuojama kiekvienam, nepriklausomai nuo seksualinės orientacijos (Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2019, 2025).

Taikant šiuos principus mokykloje, vaiko šeima ir artimųjų santykiai neturėtų būti menkinami ar ignoruojami dėl šeimos narių lyties, lytinės tapatybės ar seksualinės orientacijos. Ugdymo aplinkoje svarbu pagarbiai kalbėti apie įvairias šeimas ir nesudaryti vaikui įspūdžio, kad jo šeima yra mažiau vertinga.

2024 m. gruodžio 18 d. nutarimu Nr. KT101-N15/2024 Konstitucinis Teismas pripažino prieštaraujančia Konstitucijai Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatą, pagal kurią neigiamą poveikį nepilnamečiams darančia laikyta informacija, kuria „niekinamos šeimos vertybės“ ir „skatinama kitokia santuokos sudarymo bei šeimos kūrimo samprata“. Anksčiau Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžioji kolegija byloje „Macatė prieš Lietuvą“ konstatavo, kad ribojimai, pritaikyti vaikų knygai, kurioje vaizduojamos tos pačios lyties poros, pažeidė saviraiškos laisvę (Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2024; Europos Žmogaus Teisių Teismas, 2023).

Todėl minėta nuostata negalima remtis siekiant riboti vaikams pritaikytą informaciją apie įvairias šeimas ir LGBTIQ+ žmones. Kartu išlieka įstatyme nustatyta apsauga nuo informacijos, kuria iš žmogaus ar žmonių grupės tyčiojamasi arba jie niekinami dėl lyties, seksualinės orientacijos ar kitais panašiais pagrindais (Lietuvos Respublikos Seimas, 2002).

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnyje nustatyti geriausių vaiko interesų prioriteto, vaiko nuomonės išklausymo, nediskriminavimo, individualizavimo ir privataus gyvenimo neliečiamumo principai. Jie taikomi tėvams, valstybės ir savivaldybių institucijoms, įstaigoms bei kitiems asmenims. Sprendžiant su vaiku susijusius klausimus turi būti vertinama jo individuali situacija ir atsižvelgiama į nuomonę pagal amžių bei brandą (Lietuvos Respublikos Seimas, 1996).

Praktiškai tai reiškia, kad pagalbos planas turėtų prasidėti nuo pokalbio su vaiku: kur jis jaučiasi nesaugus, kokio palaikymo tikisi ir su kuo sutinka dalytis asmenine informacija. Šiame vadove rekomenduojama įtraukti vaiką į sprendimus dėl kasdienio bendravimo, vardo ir įvardžių vartojimo, privatumo bei pagalbos mokykloje. Suaugusiųjų nesutarimai dėl lytinės tapatybės neturėtų atidėti reagavimo į patyčias ar kitą vaikui daromą žalą.

Mokyklos pareiga užtikrinti saugumą

Švietimo įstatymas įpareigoja mokyklą užtikrinti sveiką ir saugią aplinką, užkertančią kelią smurtui bei prievartai. To paties įstatymo 46 straipsnio 1 dalies 7 punkte įtvirtinta mokinio teisė mokytis savitarpio pagarba grįstoje, psichologiškai, dvasiškai ir fiziškai saugioje aplinkoje. Šios nuostatos taikomos visiems mokiniams. Todėl patyčios dėl vaiko lytinės tapatybės ar lyties raiškos negali būti ignoruojamos vien todėl, kad mokyklos vidaus dokumentuose šie pagrindai atskirai nepaminėti (Lietuvos Respublikos Seimas, 1991).

Švietimo ir mokslo ministro 2017 m. kovo 22 d. įsakymu Nr. V-190 patvirtintos Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose

rekomendacijos apima mokyklos, savivaldybės ir nacionalinį lygmenis. Jose numatyta mokyklos reagavimo į smurtą ir patyčias tvarka, pranešimų registravimas, darbuotojų bendradarbiavimas ir pagalbos organizavimas. Savivaldybės lygmeniu akcentuojamas psichologinės pagalbos poreikio bei prieinamumo vertinimas ir pagalbos teikėjų tinklo stiprinimas (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2017).

Šeimai ir mokiniui naudinga raštu kreiptis į mokyklos vadovą, aprašyti įvykius ir paprašyti konkrečių veiksmų: sustabdyti patyčias, paskirti atsakingą darbuotoją, suderinti pagalbos planą ir nustatyti jo peržiūros datą. Rekomenduojama išsaugoti žinutes, elektroninius laiškus bei kitus įrodymus. Į pagalbos organizavimą gali būti įtraukiami mokyklos psichologas, socialinis pedagogas ir vaiko gerovės komisija. Jei mokyklos reakcija nepakankama, galima kreiptis į jos savininko teises ir pareigas įgyvendinančią instituciją arba dalyvių susirinkimą (savininką); savivaldybės mokyklos atveju – į savivaldybės administraciją.

Apsauga nuo diskriminacijos ir jos spragos

Lygių galimybių įstatymo 6 straipsnis nustato švietimo įstaigų pareigą užtikrinti vienodas sąlygas ir apsaugą nuo priekabiavimo įstatyme nurodytais pagrindais, tarp jų – dėl lyties ir lytinės orientacijos. Lytinė tapatybė ir lyties raiška šiame įstatyme nėra atskirai įvardytos kaip savarankiški diskriminacijos pagrindai (Lietuvos Respublikos Seimas, 2003; Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, 2026).

Tai apsunkina teisių gynimą, tačiau nepanaikina bendrųjų vaiko teisių ir mokyklos pareigos saugoti mokinį nuo diskriminacijos. Konstitucinė apsauga šiuo atveju yra platesnė: Konstitucinis Teismas lytinę tapatybę aiškiai priskiria prie Konstitucijos 29 straipsniu draudžiamos diskriminacijos pagrindų, o įstatymai ir jų taikymas turi atitikti Konstituciją (Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2019, 2025). Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos praktikoje lytinė tapatybė tam tikrais atvejais vertinama kaip lyties pagrindo dalis. Dėl konkrečios situacijos verta konsultuotis su Tarnyba, kad būtų įvertinta jos kompetencija ir tinkamas teisių gynimo būdas (Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, 2024a).

Šeimos politikos nuostatos ir papildomumo principas

Šeimos stiprinimo įstatymo preambulėje vyro ir moters papildomumas įvardijamas kaip šeimos kūrimo pagrindas, o 3 straipsnio 4 punkte įtvirtintas tėvystės ir motinystės papildomumo principas. Teikiant paramą ir pagalbą šeimai, pagal šią nuostatą

turi būti atsižvelgiama į vaiko poreikį turėti tėvą (įtėvį) ir motiną (įmotę). Šios formuluotės gali kelti įtampą užtikrinant tos pačios lyties asmenų šeimose augančių vaikų lygybę ir orumą, todėl svarbus jų taikymas kartu su konstitucinėmis garantijomis (Lietuvos Respublikos Seimas, 2017; Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2019, 2025).

Šeimos stiprinimo įstatymas taip pat įtvirtina šeimos privataus gyvenimo neliečiamumo ir teisėtų vaiko interesų prioritetiškumo principus. Tėvų teisė ugdyti vaikus pagal savo įsitikinimus galioja tiek, kiek tai neprieštarauja teisėtiems vaiko interesams. Taikant šeimos politikos nuostatas būtina vadovautis ir Konstitucinio Teismo išaiškinimais apie lyties požiūriu neutralią šeimos sampratą bei diskriminacijos draudimą (Lietuvos Respublikos Seimas, 2017; Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2019, 2025).

Privatumas ir pagarbus kasdienis bendravimas

Vaiko lytinė tapatybė, ankstesnis vardas ir sveikatos informacija nėra skirti viešai aptarti klasėje ar tėvų grupėse. Tvarkydama asmens duomenis mokykla turi laikytis teisėto pagrindo, duomenų kiekio mažinimo ir konfidencialumo reikalavimų. Rekomenduojama iš anksto paaiškinti vaikui, kokia informacija, kam ir kodėl bus perduodama. Informacijos perdavimas dėl vaiko saugumo ar kitų įstatyme nustatytų pareigų turi būti atskirtas nuo nereikalingo tapatybės atskleidimo (Lietuvos Respublikos Seimas, 1996; Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija).

Kasdienis kreipimasis vaiko pasirinktu vardu ir pagarbus bendravimas gali būti aptariami su mokykla kaip palaikymo

priemonės. Toks susitarimas savaime nepakeičia vardo ar lyties duomenų civilinės būklės aktuose ir oficialiuose dokumentuose. Mokyklai rekomenduojama atskirti teisės aktuose nustatytą oficialių duomenų tvarkymą nuo bendravimo su mokiniu, kartu saugant jo privatumą. Sprendimai dėl persirengimo ar sanitarinių patalpų turėtų būti individualiai aptariami, ieškant saugaus, nežeminančio ir mokinio iš bendruomenės neišskiriančio sprendimo.

Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 6 straipsnio 3 punktas draudžia viešojoje informacijoje skleisti nepilnamečio asmens duomenis, pagal kuriuos galima nustatyti jo tapatybę, kai tokia informacija žeminamas jo orumas ar pažeidžiami jo interesai (Lietuvos Respublikos Seimas, 2002).

Dokumentų keitimo ir sveikatos priežiūros tvarkų ribos

Civilinio kodekso 2.27 straipsnyje nesusituokusiam pilnamečiam asmeniui pripažįstama teisė medicininiu būdu pakeisti lytį ir numatyta, kad lyties pakeitimo sąlygas bei tvarką turi nustatyti įstatymai. Specialus išsamus šią tvarką nustatantis įstatymas iki šiol nepriimtas. Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje „L. prieš Lietuvą“ konstatavo, kad šios teisinės spragos nepašalinimas pažeidė teisę į privataus gyvenimo gerbimą. Sprendimo vykdymą prižiūri Europos Tarybos Ministrų Komitetas (Lietuvos Respublikos Seimas, 2000; Europos Žmogaus Teisių Teismas, 2007).

Asmens vardo ir pavardės keitimo taisyklėse numatyta speciali administracinė galimybė translyčiams pilnamečiams asmenims

keisti asmenvardžius. Ši procedūra siejama su taisyklėse nustatytomis sąlygomis ir medicininę diagnozę patvirtinančiu dokumentu; ji savaime nepakeičia lyties žymens ar asmens kodo. Lietuvos praktikoje lyties duomenų keitimo klausimai sprendžiami teismuose, prašant ištaisyti civilinės būklės aktų įrašus. Dabartinė teisinė ir medicininė sistema kelia kliūčių lytinės tapatybės pripažinimui, o minėta speciali administracinė procedūra nėra skirta nepilnamečiams (Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2016; Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, 2024b). Sveikatos apsaugos ministro 2022 m. rugpjūčio 4 d. įsakymu Nr. V-1307 patvirtintas Lyties tapatumo sutrikimo (transseksualumo) diagnostikos ir gydymo tvarkos aprašas reglamentuoja jame numatytas diagnostikos ir gydymo vaistais paslaugas pilnamečiams asmenims. Chirurginių paslaugų jis nereglamentuoja ir nėra nepilnamečių medicininės tranzicijos tvarka (Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija, 2022). Vaikui ar paaugliui reikalinga sveikatos priežiūra turi būti aptariama su kvalifikuotais specialistais, atsižvelgiant į individualius poreikius, paciento teises ir konkrečiai paslaugai taikomus reikalavimus. Pagarbus bendravimas bei apsauga nuo patyčių mokykloje neturėtų būti siejami su reikalavimu pateikti medicininę diagnozę.

Vietos pagalba ir teisių gynimas

Vietos lygmeniu mokykla ir savivaldybė turėtų padėti šeimai pasiekti švietimo, psichologinę ir socialinę pagalbą. Dėl galimo vaiko teisių pažeidimo galima kreiptis į Valstybės vaiko teisių

apsaugos ir įvaikinimo tarnybą, o dėl institucijų ar kitų asmenų veiksmų bei neveikimo vaiko teisių srityje – į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą. Vaikas į kontrolierių gali kreiptis ir pats. Dėl galimai neteisėto asmens duomenų tvarkymo galima kreiptis į Valstybinę duomenų apsaugos inspekciją. Tiesioginio pavojaus gyvybei, sveikatai ar saugumui atveju skambinkite 112. Šių institucijų ir pagalbos tarnybų kontaktai pateikti 6.2 poskyryje (Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija; Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba; Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga).

6 Ištekliai

Šiame skyriuje pateikiami atrinkti ištekliai **translyčiams ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikams bei paaugliams**, jų šeimoms, pedagogams, specialistams ir politikos formuotojams, norintiems geriau suprasti lyčių įvairovę ir prisidėti prie saugesnės, pagarbesnės bei tapatybę palaikančios aplinkos kūrimo. Įtraukiama specialiai šiems vaikams ir paaugliams skirta medžiaga, kurioje jie gali rasti atsakymų į klausimus, daugiau sužinoti apie lytinę tapatybę, kūną, brendimą, santykius ir seksualumą, atrasti artimų istorijų bei teigiamų kitų translyčių žmonių gyvenimo pavyzdžių. Šie ištekliai gali padėti jauniems žmonėms suprasti savo patirtį, jaustis mažiau vienišiems ir įsivaizduoti teigiamą ateitį.

Šeimoms ši medžiaga suteikia palaikymo, gairių, aiškios informacijos ir naudingų priemonių, padedančių jaustis mažiau vienišoms bei geriau palaikyti vaikus. **Pedagogams ir kitiems su vaikais bei paaugliais dirbantiems specialistams** ji siūlo praktinių priemonių įtraukesnei aplinkai kurti, tinkamai reaguoti į jaunų žmonių poreikius ir skatinti pagarbų požiūrį, dalyvavimą bei

gerovę ugdymo, laisvalaikio ir bendruomenės aplinkose. **Politikos formuotojams** pateikiamos žmogaus teisių gairės, gerosios praktikos pavyzdžiai ir rekomendacijos, galinčios padėti rengti translyčių vaikų bei paauglių teises gerbiančią politiką ir viešąsias paslaugas bei skatinti visapusišką jų dalyvavimą visuomenėje.

Šie ištekliai pabrėžia, kad **translyčiai ir nebinarinės lytinės tapatybės vaikai bei paaugliai priklauso kiekvienai bendruomenei**, net jei ne visada yra matomi. Jie suteikia praktinių priemonių palaikyti jaunus žmones šeimoje, švietimo ir sveikatos priežiūros sistemose, bendruomeninėse organizacijose bei viešojoje politikoje, kartu skatinant teigiamus translyčių žmonių gyvenimo, santykių ir ateities vaizdinius. Atrinkta tarptautinių organizacijų, translyčių žmonių vadovaujamų asociacijų, šeimų organizacijų, žmogaus teisių institucijų, pedagogų ir bendruomeninių iniciatyvų parengta medžiaga. Pirmiausia pristatomi **tarptautiniai ir europiniai ištekliai**, po jų – **konkrečių šalių** medžiaga bei patirtys.

6.1. Europiniai ištekliai

Jungtinių Tautų informacinis leidinys apie translyčius žmones

Jungtinių Tautų vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biuras (OHCHR) paskelbė informacinį leidinį apie translyčius žmones, aiškiai ir suprantamai pristatantį lytinę tapatybę žmogaus teisių požiūriu. Jame paaiškinama, ką reiškia būti translyčiu žmogumi, pristatomos pagrindinės lytinės tapatybės ir raiškos sąvokos,

apžvelgiamos svarbiausios diskriminacijos bei smurto formos skirtingose šalyse ir pabrėžiamos valstybių pareigos saugoti teises bei užkirsti kelią diskriminacijai.

Tai naudingas išteklius mokytojams, šeimoms ir specialistams, nes aiškiai pristato translyčių žmonių teises. Juo taip pat galima remtis bendraujant su mokyklomis, sveikatos priežiūros įstaigomis, sporto organizacijomis ar kitomis institucijomis: Jungtinių Tautų teisinis pagrindas padeda pagrįsti prašymus, atsakyti į klausimus ir skatinti pagarbą žmogaus teisėms.

> **Svetainė:** https://www.unfe.org/en/know-the-facts/challenges-solutions/transgender

Translyčių vaikų šeimoms skirtos asociacijos ir organizacijos

Šeimų organizacijos yra vienas svarbiausių savitarpio pagalbos šaltinių translyčių vaikų ir paauglių tėvams, globėjams bei artimiesiems. Jos gali teikti moksliniais įrodymais grįstą informaciją, organizuoti savitarpio paramos grupes, padėti susigaudyti švietimo bei sveikatos priežiūros sistemose ir suteikti emocinio palaikymo viso vaiko kelio metu.

Tarptautinė lesbiečių, gėjų, biseksualių, translyčių, *„queer“* ir interlyčių (LGBTQI) jaunimo bei studentų organizacija – IGLYO

1984 m. įkurta ir Briuselyje veikianti organizacija IGLYO yra didžiausias pasaulyje narystės pagrindu veikiantis tinklas, skirtas LGBTQI jaunimui ir jo teisėms. Šiandien jis atstovauja daugiau kaip 150 organizacijų narių 40 Europos regiono šalių. Organizacijos veikla skirta jaunesnių nei 30 metų amžiaus LGBTQI žmonių apsaugai, įgalinimui ir laisvei skatinti.

Svetainė: https://www.iglyo.org/

„Transgender Europe“ (TGEU)

„Transgender Europe“ (TGEU) – viena pagrindinių Europos organizacijų, siekiančių translyčių žmonių teisių pažangos. Ji vienija organizacijas iš visos Europos, skatina lygybę, kovoja su diskriminacija ir remia žmogaus teisėmis grindžiamą viešąją politiką. Be advokacijos europinėse institucijose, „TGEU“ rengia ataskaitas, gaires, mokymo medžiagą ir praktinius išteklius švietimo, sveikatos priežiūros, sporto, apsaugos nuo smurto bei socialinės įtraukties klausimais. Daugelis jų skirti specialistams, valdžios institucijoms ir organizacijoms; jie padeda tobulinti praktiką, grįsti advokaciją įrodymais ir kurti saugesnę bei įtraukesnę aplinką translyčiams vaikams ir paaugliams.

Svetainė: https://tgeu.org/

„TGEU“ programa translyčiam jaunimui ir šeimoms

„TGEU“ programa **„Trans Youth & Family“** telkia išteklius, skirtus translyčių ir kitų lyčių įvairovę patiriančių vaikų bei jaunų žmonių gyvenimui gerinti ir jų šeimoms bei su jais dirbantiems specialistams palaikyti. Ji apima vadovus, ataskaitas, rekomendacijas ir advokacijos medžiagą apie įtraukų ugdymą, dalyvavimą sporte, patyčių prevenciją, sveikatos priežiūrą, šeimos palaikymą ir vaikų bei jaunimo įtraukimą į viešosios politikos formavimą. Programoje taip pat pateikiami gerosios praktikos pavyzdžiai iš Europos, todėl ji ypač naudinga ieškant sėkmingų iniciatyvų, advokacijos pagrindų ir žmogaus teisių požiūriu parengtos medžiagos.

> **Svetainė:** https://tgeu.org/topics/trans-youth-family/

Ištekliai vaikams, paaugliams ir jų palaikymo tinklams

Sophie Labelle – autorė ir iliustruotoja

Sophie Labelle – translytė kanadiečių autorė, iliustruotoja ir aktyvistė, tarptautiniu mastu žinoma dėl komiksų serijos „Assigned Male“. Jos centre – jauna translytė mergaitė Stephie ir įvairūs *queer* bei translyčiai veikėjai. Pasitelkdama humorą, šilumą ir tapatybę pripažįstantį požiūrį, autorė nagrinėja lytinės tapatybės, mokyklos, šeimos, draugystės, žmogaus teisių ir įvairovės temas. Grafiniai romanai, komiksų rinkiniai ir iliustruotos vaikų knygos suteikia teigiamų pavyzdžių translyčiams vaikams bei paaugliams ir yra vertingas išteklius šeimoms, mokytojams bei visiems, norintiems geriau suprasti jaunų translyčių žmonių patirtis.

Šie leidiniai leidžia įvairaus amžiaus ir patirties skaitytojams susipažinti su autorės kūryba:

- **„Geriausi serijos „Assigned Male“ komiksai“ (The Best of Assigned Male, Jessica Kingsley Publishers, 2021)**
  Rinkinys apima ryškiausius serijos „Assigned Male“ komiksus. Trumpos humoristinės istorijos nagrinėja lytinę tapatybę, mokyklą, draugystę, šeimos palaikymą, aktyvizmą ir translytės mergaitės kasdienybę. Tai puiki pradžia pažinčiai su Sophie Labelle kūryba.
- **„Mieli cislyčiai žmonės“ (Dear Cis People, Jessica Kingsley Publishers, 2021)**
  Šiame pirmiausia cislyčiams skaitytojams skirtame

komiksų rinkinyje humoru kvestionuojami išankstiniai nusistatymai, atsakoma į dažnus klausimus ir griaunami stereotipai apie translyčius žmones. Jis naudingas ne tik translyčiams paaugliams, bet ir draugams, šeimos nariams bei specialistams, norintiems geriau suprasti jų kasdienes patirtis.

- **„Mano tėtis mano, kad aš berniukas?!“ (My Dad Thinks I’m a Boy?!, Jessica Kingsley Publishers, 2019)**
  Iliustruota vaikų knyga pasakoja translytės mergaitės istoriją iš jos perspektyvos. Paprasta ir suprantama kalba aptariama lytinė tapatybė, šeimos palaikymas ir būtinybė suaugusiesiems klausytis bei gerbti tai, kaip vaikai supranta ir apibūdina save. Tai ypač naudingas išteklius šeimoms ir ugdymo įstaigoms.

> **Svetainė:** Sophie Labelle komiksus galima skaityti jos „Instagram“ paskyroje **@labellesophie**, o knygas rasti čia: https://bookshop.org/shop/sophielabelle

„Seksas – įdomus žodis: knyga apie kūnus, jausmus ir TAVE“ (Sex Is a Funny Word: A Book About Bodies, Feelings, and YOU, Triangle Square Books for Young Readers, 2015)

Lytiškumo ugdymo specialisto Cory Silverberg parašyta ir Fiona Smyth iliustruota knyga skirta maždaug 8–10 metų vaikams. Grafinio romano forma ji pagarbiai ir pagal amžių aptaria kūną, jausmus, sutikimą, šeimų įvairovę, lytinę tapatybę bei raišką, smalsumą ir vaikystės seksualumą. Knygoje vaizduojama kūnų, šeimų bei tapatybių įvairovė, peržengiami stereotipai ir pateikiamas įtraukus santykių bei lytiškumo ugdymo modelis.

Tai ypač vertingas išteklius šeimoms ir specialistams, norintiems šias temas pristatyti pagal vaiko amžių ir skatinti atvirus, pagarbius pokalbius apie kūną, santykius bei įvairovę.

„Žinai, seksas: kūnai, lytis, brendimas ir kiti dalykai“ (You Know, Sex: Bodies, Gender, Puberty, and Other Things, Triangle Square Books for Young Readers, 2022)

Cory Silverberg parašyta ir Fiona Smyth iliustruota knyga pirmiausia skirta vaikams prieš paauglystę bei jaunesniems paaugliams. Suprantama grafine forma ji pateikia visapusišką santykių ir lytiškumo ugdymą: aptaria brendimą, kūno pokyčius, lytinę tapatybę bei raišką, sutikimą, santykius, emocinę gerovę ir reprodukciją iš įtraukios, žmogaus teisėmis grindžiamos perspektyvos.

Užuot pateikusi vieną kūno raidos ar lyties modelį, knyga apima įvairius kūnus, tapatybes ir gyvenimo patirtis. Ji gali padėti

palaikyti translyčius bei nebinarinės lytinės tapatybės vaikus ir paauglius brendimo metu, o šeimoms bei pedagogams – kalbėtis apie šio etapo fizinius ir emocinius pokyčius.

„Translyčių paauglių išgyvenimo vadovas“ (The Trans Teen Survival Guide, Jessica Kingsley Publishers, 2018)

Dviejų translyčių autorių ir aktyvistų Owl Fisher bei Fox Fisher parengtas praktinis vadovas pirmiausia skirtas translyčiams ir nebinarinės lytinės tapatybės paaugliams. Suprantama ir įtraukiančia kalba jame aptariama lytinė tapatybė, tranzicija, emocinė gerovė ir psichikos sveikata, intymumas, santykiai, mokykla, šeima bei teisės. Praktinė informacija derinama su gyvenimiška patirtimi, padedančia suprasti paauglystės iššūkius ir rasti būdų juos spręsti. Tai taip pat vertingas išteklius šeimoms ir specialistams, norintiems giliau bei palaikančiai suprasti translyčių paauglių patirtis ir poreikius.

„Scarleteen“ – ištekliai translyčiam jaunimui

„Scarleteen“ – viena pagrindinių pasaulio santykių ir lytiškumo ugdymo platformų paaugliams bei jauniems suaugusiesiems. Jos misija – teikti *queer* **žmones įtraukiantį lytiškumo ugdymą visiems**. Lyčių ir seksualumo įvairovė atsispindi visame platformos turinyje. Platformoje taip pat gausu straipsnių, skirtų konkrečiai translyčiams bei nebinarinės lytinės tapatybės žmonėms.

Translyčiams skaitytojams skirtame skyriuje lytiškumo ugdymo specialistų straipsniai įtraukiai ir palaikančiai aptaria lytinę tapatybę bei raišką, brendimą, kūną, santykius, sutikimą, seksualinę sveikatą, malonumą ir emocinę gerovę.

Tai ne vienas vadovas, o išsami išteklių biblioteka, leidžianti rasti konkrečius klausimus bei poreikius atitinkančią informaciją. Ji ypač naudinga translyčiams ir nebinarinės lytinės tapatybės paaugliams, jų šeimoms bei specialistams, ieškantiems patikimo ir suprantamo lytiškumo ugdymo, gerbiančio lyčių įvairovę ir padedančio kurti visaverčius santykius.

Svetainė: https://www.scarleteen.com/read/tags/trans

Ištekliai translyčių vaikų ir paauglių šeimoms

„Tulipo nuotykiai: gimtadienio norų fėja“ (Tulip's Adventures: The Birthday Wish Fairy, Flamingo Rampant, 2012)

S. Bear Bergman ir KD Diamond knygoje „Tulipo nuotykiai“ pasakojama apie Gabrielį, per devintąjį gimtadienį panorusį tapti mergaite. Šilta, vaizduotę žadinanti istorija nagrinėja translyčio vaiko patirtį, galimybės išreikšti savo tapatybę svarbą ir aplinkinių suaugusiųjų įsiklausymo bei palaikymo reikšmę.

Tai suprantamas ir padrąsinantis išteklius šeimoms, pedagogams bei specialistams, norintiems teigiamai ir palaikančiai pradėti pokalbius apie translyčius vaikus. Istorija padeda vaikams įvardyti klausimus apie lytinę tapatybę ir skatina empatiją, priėmimą bei pagarbą įvairovei.

„Šeimos tranzicijos metu: išteklių vadovas translyčio jaunimo tėvams“ (Families in TRANSition: A Resource Guide for Parents of Trans Youth, Central Toronto Youth Services (CTYS), 2020)

„Central Toronto Youth Services“ (CTYS) parengtas vadovas skirtas translyčių vaikų ir paauglių šeimoms. Jame pateikiama praktinė, moksliniais įrodymais grįsta informacija apie lytinę tapatybę, emocinę gerovę, šeimos palaikymą, mokyklą,

sveikatos priežiūrą ir prieinamus išteklius, derinant specialistų rekomendacijas su šeimų bei jaunų translyčių žmonių patirtimi.

Vadovas ypač naudingas tėvams ir kitiems globėjams vaiko kelio pradžioje, taip pat specialistams, norintiems palaikančiai geriau suprasti translyčių vaikų bei paauglių poreikius.

> **Svetainė:** https://www.rainbowhealthontario.ca/resource-library/families-in-transition-a-resource-guide-for-parents-of-trans-youth/

Ugdymo ištekliai mokytojams ir šeimoms

„Kaip atrodau? Kas esu?“ (What Do I Look Like? Who Am I?, „Chrysallis“ – translyčių vaikų ir jaunimo šeimų asociacija, 2021)

„Chrysallis“ – translyčių vaikų ir jaunimo šeimų asociacijos – parengta mokymo priemonė skirta ankstyvajam ugdymui. Joje siūlomos veiklos kūnų įvairovei, tapatybei, lyties raiškai ir pagarbai skirtumams tyrinėti nuo pirmųjų ugdymo etapų. Pasakojimai, žaidimai ir amžių atitinkančios veiklos suteikia praktinių priemonių įtraukiai mokymosi aplinkai kurti bei lyčių stereotipų ir diskriminacijos prevencijai nuo ankstyvos vaikystės.

> **Svetainė:** https://chrysallis.org/wp-content/uploads/2021/05/nursery-Chrysallis.pdf

„Įtraukaus ugdymo vadovas mokytojams“ (A Teacher’s Guide to Inclusive Education, IGLYO – tarptautinė LGBTQI+ jaunimo ir studentų organizacija)

Pradinių ir vidurinių mokyklų mokytojams skirtas vadovas pateikia praktinių gairių, kaip kurti įtraukesnę mokymosi aplinką visiems mokiniams, ypatingą dėmesį skiriant seksualinei orientacijai, lytinei tapatybei bei raiškai. Remiantis žmogaus teisėmis, siūloma, kaip puoselėti saugią ir pagarbią mokyklos atmosferą, reaguoti į diskriminaciją bei patyčias, vartoti įtraukią kalbą ir įtvirtinti įvairovę kasdienybėje. Tai ypač vertingas išteklius mokytojams, mokyklų vadovams ir kitiems švietimo specialistams, siekiantiems translyčių bei nebinarinės lytinės tapatybės vaikų ir paauglių gerovės ir įtraukties.

> **Svetainė:** https://cdn.prod.website-files.com/63fdd3923aa8fbc7d5b6f168/643a3b9d6c446a37f8210927_IGLYO%20%E2%80%94%20Teachers-Guide-to-Inclusive-Education.pdf

„LGBTQI jaunimo požiūris į įtrauktį mokyklos ir bendruomenės sporte“ (LGBTQI Youth Perspectives on Inclusion in School and Community Sport, IGLYO – tarptautinė LGBTQI jaunimo ir studentų organizacija, 2025)

Šis praktinis vadovas nagrinėja LGBTQI jaunimo patirtis mokyklos ir bendruomenės sporte. Nurodomos pagrindinės įtraukties kliūtys – patyčios, atstūmimas, teigiamų pavyzdžių stoka ir griežtos lyčių normos – bei pateikiamos rekomendacijos saugesnei, pagarbesnei ir įtraukesnei sporto aplinkai kurti. Mokykloms, sporto klubams ir organizacijoms, treneriams, sporto politikos formuotojams bei jaunimo organizacijoms pateikiamos atskiros gairės, padedančios užtikrinti LGBTQI vaikų ir jaunimo dalyvavimą saugiame, įtraukiame ir nediskriminuojančiame sporte. Ypatingas dėmesys skiriamas translyčiams, nebinarinės lytinės tapatybės ir interlyčiams vaikams bei paaugliams.

Svetainė: https://www.iglyo.org/resources/sport-publication-2025

Žmogaus teisės ir geroji praktika

„Palaikyk mane! Translyčių vaikų teisės pagal JT vaiko teisių konvenciją“ (Back Me Up! Rights of Trans Children under the UN Convention on the Rights of the Child, „Transgender Europe“ (TGEU) ir Humboldto pagrindinių bei žmogaus teisių teisės klinika)

„TGEU“ ir Humboldto pagrindinių bei žmogaus teisių teisės

klinikos parengtas vadovas aiškina, kaip Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje įtvirtintos teisės taikomos translyčiams vaikams ir paaugliams. Žmogaus teisių požiūriu aptariamas lytinės tapatybės pripažinimas, vaikų dalyvavimas, augantys gebėjimai, švietimas, sveikatos priežiūra ir apsauga nuo diskriminacijos. Tai ypač vertingas išteklius šeimoms, specialistams, mokykloms ir politikos formuotojams, norintiems suprasti translyčių vaikų teises tarptautinėje žmogaus teisių sistemoje.

Svetainė: https://www.tgeu.org/files/uploads/2024/01/Back-Me-Up.pdf

„Žmogaus teisės ir lytinė tapatybė: gerosios praktikos katalogas“ (Human Rights and Gender Identity: Best Practice Catalogue, trečioji pataisyta versija, „Transgender Europe“ – TGEU)

„TGEU“ parengtame gerosios praktikos kataloge pateikiami Europos teisės aktų, viešosios politikos ir praktinių priemonių, saugančių translyčių žmonių teises, pavyzdžiai. Aptariama apsauga nuo diskriminacijos, teisinis lytinės tapatybės pripažinimas, švietimas, sveikatos priežiūra, specialistų mokymas, saugumas, įsitraukimas į bendruomenę ir duomenų rinkimas. Tai ypač vertingas išteklius politikos formuotojams, valdžios institucijoms, pilietinės visuomenės organizacijoms ir specialistams, kuriantiems Europos žmogaus teisių standartus atitinkančią politiką bei paslaugas.

Svetainė: https://tgeu.org/files/uploads/2026/01/tgeu_best-practice-chapters_v05_2026-01-21.pdf

„Elektroninės patyčios ir LGBTQI+ jaunimas: ES veiksmų plano prioritetai“ – politikos rekomendacijų dokumentas (Policy Brief on Cyberbullying & LGBTQI+ Youth: Priorities for the EU Action Plan, IGLYO, ILGA-Europe, TGEU ir OII Europe)

„IGLYO“, „ILGA-Europe“, „TGEU“ ir „OII Europe“ bendrame dokumente pateikiamos rekomendacijos LGBTQI+ jaunimui saugoti nuo elektroninių patyčių įgyvendinant Europos Sąjungos kovos su elektroninėmis patyčiomis veiksmų planą. Nagrinėjamas specifinis priekabiavimo internete poveikis LGBTQI+ vaikams ir paaugliams, ypač translyčiams bei interlyčiams jauniems žmonėms, ir siūloma stiprinti prevenciją, institucijų reagavimą, duomenų rinkimą, specialistų mokymą bei prasmingą jaunimo dalyvavimą viešosios politikos formavime. Tai vertingas išteklius švietimo specialistams, politikos formuotojams ir organizacijoms, dirbančioms patyčių prevencijos bei saugesnės ir įtraukesnės skaitmeninės aplinkos srityje.

> **Svetainė:** https://tgeu.org/policy-brief-on-cyberbullying-lgbtqi-youth-priorities-for-the-eu-action-plan/

6.2. Nacionaliniai ištekliai

Lietuvoje prieinama pagalba ir informacija

Šiame poskyryje pateikti ištekliai translyčiams ir nebinarinės

lytinės tapatybės vaikams bei paaugliams, jų šeimoms ir švietimo specialistams. Vienos organizacijos padeda suprasti LGBTIQ+ žmonių patirtis ir teises, kitos teikia bendrą emocinę paramą arba nagrinėja teisių pažeidimus. Renkantis pagalbą verta pasitikslinti paslaugos pobūdį, prieinamumą nepilnamečiams ir konfidencialumo sąlygas.

Nacionalinė LGBT teisių organizacija LGL

LGL svetainėje skelbiama informacija apie LGBT žmonių teises, organizacijos veiklą ir leidinius. Vaikai, paaugliai, jų artimieji ir pedagogai gali kreiptis dėl informacijos apie LGBT teises bei galimą pagalbą. Dėl konkrečių konsultacijų, renginių ar dalyvavimo veiklose sąlygų reikėtų tartis tiesiogiai su organizacija.

El. paštas: **office@gay.lt**

Telefonas: **+370 5 261 0314**

Interneto svetainė: **www.lgl.lt**

Asociacija Trans Autonomija

„Trans Autonomija“ yra translyčių žmonių teisių ir savitarpio pagalbos asociacija. Jos interneto svetainėje galima rasti lietuvišką sąvokų žodyną, atsakymus į dažniausiai užduodamus klausimus ir informaciją apie veiklas. Tai – ištekliai jauniems žmonėms ir jų artimiesiems, norintiems geriau suprasti translyčių žmonių

patirtis. Prieš dalyvaujant bendruomenės veiklose ar interneto grupėse verta pasitikslinti amžiaus, dalyvavimo ir privatumo sąlygas.

Svetainė: transautonomija.lt

Informacija apie susisiekimą pateikiama svetainės skiltyje „Susisiekite su mumis“.

„Mamos už LGBTQ+ vaikus“

Organizacija „Mamos už LGBTQ+ vaikus“ organizuoja informacijos ir paramos grupę LGBTQ+ vaikų turintiems tėvams bei kitiems LGBTQ+ žmonių artimiesiems. Į ją gali kreiptis ir translyčių vaikų bei paauglių šeimos, norinčios geriau suprasti savo vaiko patirtis, aptarti kylančius klausimus ir sulaukti palaikymo.

Grupės susitikimuose galima saugioje aplinkoje dalytis mintimis, jausmais ir patirtimis, susipažinti su panašias situacijas išgyvenančiais artimaisiais bei mažinti vienišumo jausmą. Nemokami virtualūs susitikimai vyksta kartą per mėnesį. Norint dalyvauti ar gauti daugiau informacijos, kviečiama susisiekti elektroniniu paštu.

El. paštas: mamosuzlgbtq@gmail.com

Informacija apie grupę: https://isgirsti.lt/aplinkai/informacijos-ir-paramos-grupe/

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba

Tarnyba konsultuoja diskriminacijos klausimais ir pagal savo kompetenciją tiria skundus. Kreipiantis dėl elgesio, susijusio su lytine tapatybe, svarbu aprašyti visas aplinkybes: Tarnyba įvertins, ar atvejis patenka į įstatymuose nustatytus diskriminacijos pagrindus (žr. 5.3 poskyrį apie Konstitucinio Teismo praktiką ir apsaugos nuo diskriminacijos ribas). Tarnybos parengtas leidinys „Translyčių asmenų padėtis Lietuvoje: nacionalinė apžvalga“ (2024), jo santrauka ir infografikas gali padėti šeimoms bei specialistams susipažinti su Lietuvos kontekstu ir teisinėmis spragomis.

> **Konsultacijų telefonas: +370 5 205 0640**
>
> **El. paštas: lygybe@lygybe.lt**
>
> **Interneto svetainė: lygybe.lt**

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba

Į Tarnybą galima kreiptis dėl galimo vaiko teisių pažeidimo ir konsultacijų vaiko saugumo bei teisių užtikrinimo klausimais. Vaiko teisių linija skirta vaikams, tėvams, pedagogams ir kitiems suaugusiesiems. Konsultuotis galima ir svetainės pokalbių lange. Teritorinių skyrių kontaktai pateikti Tarnybos svetainėje.

> **Vaiko teisių linijos nemokamas telefonas Lietuvoje: 0 800 10 800**
>
> **El. paštas konsultacijoms: konsultacijos@vaikoteises.lt**

Interneto svetainė: vaikoteises.lrv.lt

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga

Įstaiga nagrinėja skundus dėl galimų vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimų. Į ją galima kreiptis, kai kyla klausimų dėl institucijų, mokyklos ar kitų asmenų veiksmų ir neveikimo. Vaikas gali kreiptis ir savarankiškai. Skundo pateikimo būdai ir reikalavimai skelbiami įstaigos svetainėje.

Telefonas: +370 5 210 7176

El. paštas: vtaki@vtaki.lt

Interneto svetainė: vtaki.lt

Vaikų linija

„Vaikų linija“ teikia nemokamą emocinę paramą vaikams ir paaugliams telefonu 116 111 ir internetu. Galima kreiptis dėl patyčių, vienišumo, šeimos konfliktų, nerimo ar kitų sunkių išgyvenimų. Pokalbio metu nebūtina prisistatyti. Svetainėje taip pat pateikiama informacija vaikams ir suaugusiesiems apie patyčias bei saugumą internete.

Emocinės paramos telefonas: 116 111

Interneto svetainė ir pagalba internetu: www.vaikulinija.lt

Jaunimo linija

„Jaunimo linija“ teikia nemokamą emocinę paramą 16–35 metų žmonėms. Telefonu 0 800 28 888 galima skambinti visą parą, taip pat galima kalbėtis internetu svetainėje nurodytu laiku. Šis išteklius gali padėti paaugliui, išgyvenančiam atstūmimą, įtampą, vienišumą ar kitus emocinius sunkumus.

Emocinės paramos telefonas: 0 800 28 888

Interneto svetainė: jaunimolinija.lt

Pokalbiai internetu: jaunimolinija.lt/pasikalbekim/

Paramos vaikams centras ir Tėvų linija

Paramos vaikams centro „Tėvų linijoje“ psichologai nemokamai konsultuoja vaikų ir paauglių auginimo, elgesio bei tarpusavio santykių klausimais. Tėvai ir globėjai gali kreiptis telefonu 0 800 900 12 arba el. paštu tevulinija@pvc.lt. Tai vieta pasitarti dėl bendravimo su vaiku, konfliktų ir savo reakcijų; dėl specifinės kompetencijos translyčių vaikų palaikymo klausimais galima pasiteirauti konsultacijos pradžioje.

Tėvų linijos telefonas: 0 800 900 12

El. paštas: tevulinija@pvc.lt

Interneto svetainė: pvc.lt

Informacija apie Tėvų liniją: pvc.lt/tevu-linija/

Mokyklos ir savivaldybės pagalbos tinklas

Dėl patyčių ir pagalbos mokantis galima kreiptis į mokyklos psichologą, socialinį pedagogą, administraciją ar vaiko gerovės komisiją. Savivaldybės administracija gali suteikti informaciją apie vietos švietimo pagalbos, pedagogines psichologines ir socialines paslaugas. Kreipiantis rekomenduojama aiškiai įvardyti vaiko poreikius ir pasitikslinti, kas gaus informaciją apie jo situaciją. Mokyklų ir vietos paslaugų teikėjų kontaktai skelbiami atitinkamos savivaldybės svetainėje.

Daugiau informacijos: Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijos, patvirtintos švietimo ir mokslo ministro 2017 m. kovo 22 d. įsakymu Nr. V-190. Dokumentą galima rasti Seimo teisės aktų informacinėje sistemoje e-seimas.lrs.lt arba Teisės aktų registre www.e-tar.lt, paieškoje įrašius jo pavadinimą.

Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija

Inspekcija teikia informaciją apie asmens duomenų apsaugą ir nagrinėja skundus dėl galimai neteisėto duomenų tvarkymo. Tai aktualu, kai mokykla ar kita įstaiga be tinkamo pagrindo atskleidžia vaiko duomenis. Prieš pateikiant skundą rekomenduojama kreiptis į duomenis tvarkančią įstaigą, paprašyti paaiškinimo ir išsaugoti jos atsakymą.

Interneto svetainė: vdai.lrv.lt

Skundo pateikimo būdai ir reikalavimai skelbiami svetainės skiltyje „Skundų nagrinėjimas“.

Skubi pagalba

Jei kyla tiesioginis pavojus vaiko gyvybei, sveikatai ar saugumui, skambinkite 112. Emocinės paramos linijos ir skundus nagrinėjančios įstaigos nepakeičia skubiosios pagalbos.

> **Skubiosios pagalbos numeris: 112**

ARCO
ÍRIS

Literatūra ir šaltiniai

Abraham, Amelia (2019). *Queer intentions: A (personal) journey through LGBTQ+ culture*. Picador.

American Psychological Association (2015). Guidelines for psychological practice with transgender and gender nonconforming people. *American Psychologist, 70*(9), 832–864. https://doi.org/10.1037/a0039906

Amery, Fran (2023). Protecting Children in 'Gender Critical' Rhetoric and Strategy: Regulating Childhood for Cisgender Outcomes. *DiGeSt - Journal of Diversity and Gender Studies*, *10*(2), 97-114. https://doi.org/10.21825/digest.85309

Argyriou, Konstantinos (2025*). Los pánicos morales de género. Las personas trans como chivo expiatorio.* Bellaterra.

Ashley, Florence (2023). Interrogating gender-exploratory therapy. *Perspectives on Psychological Science*, *18*(2), 472–481. https://doi.org/10.1177/17456916221102325

Bagagli, Beatriz, Chaves, Tyara, & Zoppi Fontana, Mónica (2021). Trans Women and Public Restrooms: The Legal Discourse and Its Violence. *Frontiers in Sociology*, *31*(6), 652777. https://doi.org/10.3389/fsoc.2021.652777.

Barker, Meg-John & Iantaffi, Alex (2019). *Life Isn't Binary: On Being Both, Beyond, and In-Between*. Jessica Kingsley.

Bauer, Greta R., Scheim, Ayden I., Pyne, Jake, Travers, Robb & Hammond, Rebecca (2015). Intervenable factors associated with suicide risk in transgender persons: A respondent driven sampling study in Ontario, Canada. *BMC Public Health*, *15*, 525. https://doi.org/10.1186/s12889-015-1867-2

Bergman, S. Bear & Diamond, KD (2012). *Tulip's Adventures:*

The Birthday Wish Fairy. Flamingo Rampant.

Blanco-Fuente, Irene, Ancín, Ruth A., Albertín-Carbó, Pilar & Pastor, Yolanda (2024). Do adults listen? A qualitative analysis of the narratives of LGBTQI adolescents in Madrid. *Children and Youth Services Review, 161*(1),107613. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2024.107613

Butler, Judith (1999). *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity.* Routledge.

Castañeda, Claudia (2014). Childhood, *Transgender Studies Quarterly, 1*(1-2), 59–61. https://doi.org/10.1215/23289252-2399605

Central Toronto Youth Services (2020). *Families in TRANSition: A resource guide for parents of trans youth* (2nd ed.). Central Toronto Youth Services. https://www.rainbowhealthontario.ca/resource-library/families-in-transition-a-resource-guide-for-parents-of-trans-youth/

Chen, Angela (2020). *Ace: What Asexuality Reveals About Desire, Society, and the Meaning of Sex*. Beacon Press.

Chrysallis – Asociación de Familias de Infancia y Juventud Trans (2021). *What Do I Look Like? Who Am I?* https://chrysallis.org/wp-content/uploads/2021/05/nursery-Chrysallis.pdf

Coleman, Eli, Radix, Asa, E., Bouman, Walter P., Brown, Gustavus Richard, de Vries, Annelou L. C., Deutsch, Madeline B., Ettner, Randi, Fraser, Lin, Goodman, Michael, Green, Jamison, Hancock, Adrienne B., Johnson, Thomas W., Karasic, David H., Knudson, Gail, Leibowitz, Scott F., Meyer Bahlburg, Heino F. L., Monstrey, Stan J., Motmans, Joz, Nahata, Leena, Nieder, S. L. Reisner, C. Richards, L. S. Schechter, V. Tangpricha, A. C. Tishelman, M. A. A. Van Trotsenburg, S. Winter, K. Ducheny, N. J.

Adams, T. M. Adrián, L. R. Allen, D. Azul, H. Bagga, K. Başar, D. S. Bathory, J. J. Belinky, D. R. Berg, J. U. Berli, R. O. Bluebond-Langner, M.-B. Bouman, M. L. Bowers, P. J. Brassard, J. Byrne, L. Capitán, C. J. Cargill, J. M. Carswell, S. C. Chang, G. Chelvakumar, T. Corneil, K. B. Dalke, G. De Cuypere, E. de Vries, M. Den Heijer, A. H. Devor, C. Dhejne, A. D'Marco, E. K. Edmiston, L. Edwards-Leeper, R. Ehrbar, D. Ehrensaft, J. Eisfeld, E. Elaut, L. Erickson-Schroth, J. L. Feldman, A. D. Fisher, M. M. Garcia, L. Gijs, S. E. Green, B. P. Hall, T. L. D. Hardy, M. S. Irwig, L. A. Jacobs, A. C. Janssen, K. Johnson, D. T. Klink, B. P. C. Kreukels, L. E. Kuper, E. J. Kvach, M. A. Malouf, R. Massey, T. Mazur, C. McLachlan, S. D. Morrison, S. W. Mosser, P. M. Neira, U. Nygren, J. M. Oates, J. Obedin-Maliver, G. Pagkalos, J. Patton, N. Phanuphak, K. Rachlin, T. Reed, G. N. Rider, J. Ristori, S. Robbins-Cherry, S. A. Roberts, K. A. Rodriguez-Wallberg, S. M. Rosenthal, K. Sabir, J. D. Safer, A. I. Scheim, L. J. Seal, T. J. Sehoole, K. Spencer, C. St. Amand, T. D. Steensma, J. F. Strang, G. B. Taylor, K. Tilleman, T'Sjoen, Guy G., L. N. Vala, N. M. Van Mello, J. F. Veale, J. A. Vencill, B. Vincent, L. M. Wesp, M. A. West & Arcelus, Jon (2022). Standards of care for the health of transgender and gender diverse people, version 8. *International Journal of Transgender Health*, *23*(Suppl. 1), S1–S259. https://doi.org/10.1080/26895269.2022.2100644

Council of Europe. Committee of Ministers (2010, March 31). *Recommendation CM/Rec(2010)5 of the Committee of Ministers to member States on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity*. https://search.coe.int/cm?i=09000016805cf40a

Cruz, Dani Damián (2026a). Estrategias del movimiento antigénero contra el acceso a la salud afirmativa de infancias y

adolescencias trans. In Siobhan Guerrero Mc Manus (Coord.), *Movimientos anti-trans/género: Ciencia, política, religión* (pp. 73-100). CEIICH-UNAM.

Cruz, Dani Damián (2026b). *Niñez trans: Experiencias identitarias y procesos de resistencia frente a contextos adversos en la Ciudad de México.* [Unpublished doctoral dissertation]. Universidad Autónoma de México.

Davies, Clare, Fraser, Jennifer, & Waters, Donna (2023). Establishing a framework for listening to children in healthcare. *Journal of Child Health Care*, *27*(2), 279–288. https://doi.org/10.1177/1367493519872078

Durwood, Lily, Eisner Leila, Fladeboe Kaitlyn, Ji Chonghui G., Barney, Samantha, McLaughlin Katie A., & Olson Kristina R. (2021). Social support and internalizing psychopathology in transgender youth. *Journal of Youth and Adolescence*, *50*(5), 841–854. https://doi.org/10.1007/s10964-020-01391-y

Durwood, Lily, Gallagher, Natalie M., Sifre, Robin & Olson, Kristina R. (2024). A Study of Parent-Reported Internalizing Symptoms in Transgender Youths Before and After Childhood Social Transitions. *Clinical Psychological Science*, *12*(5), 984-996. https://doi.org/10.1177/21677026231208086

Ehrensaft, Diane (2016). *The gender creative child.* The Experiment Publishing.

European Commission (2021). *EU Strategy on the Rights of the Child (COM(2021) 142 final)*. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021DC0142

European Commission (2025). *LGBTIQ Equality Strategy 2026–2030.* https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combatting-discrimination/lesbian-gay-bi-trans-and-intersex-equality/lgbtiq-equality-

strategy-2026-2030_en

European Parliament (2021). *Resolution of 14 September 2021 on LGBTIQ rights in the EU (2021/2679(RSP))*. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0366_EN.html

European Union (2012). *Charter of Fundamental Rights of the European Union (2012/C 326/02).* Official Journal of the European Union, C 326, 391–407. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT

Europos Žmogaus Teisių Teismas (2007). *2007 m. rugsėjo 11 d. sprendimas byloje „L. prieš Lietuvą“ (peticijos Nr. 27527/03).* https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82243

Europos Žmogaus Teisių Teismas (2023). *Didžiosios kolegijos 2023 m. sausio 23 d. sprendimas byloje „Macatė prieš Lietuvą“ (peticijos Nr. 61435/19).* https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-222072

Fausto-Sterling, Anne (2000). *Sexing the body. Gender politics and the construction of sexuality*. Basic Books.

Fausto-Sterling, Anne (2012). *Sex gender. Biology in a social world*. Routledge.

Faye, Shon (2021). *The transgender issue: An argument for justice.* Allen Lane.

Flores, Dalmacio D., Webster, Jessica, Casison, Alexandra, Agudo, Anjelique, Ki Choi, Seul, Bond, Keosha & McGaughey, Gigi (2026). Supporting parents of transgender, nonbinary, and gender-expansive youth: Considerations for health intervention development. *Nursing Outlook, 74* (2), 102677. https://doi.org/10.1016/j.outlook.2025.102677

Fernández Garrido, Sam (2018). *Diagnóstico Participativo de las problemáticas que presentan las personas TLGBQI en Salud Sexual, Reproductiva y Derecho a la Identidad, en el municipio de*

Madrid. Ayuntamiento de Madrid.

Fisher, Owl & Fisher, Fox (2018). *The Trans Teen Survival Guide*. Jessica Kingsley Publishers.

Gill-Peterson, Jules (2018). *Histories of the transgender child.* University of Minnesota.

GLAAD (2025). *Where We Are on TV 2024-2025.* https://assets.glaad.org/m/b93f9f3873eff34/original/GLAAD-2024-25-Where-We-Are-on-TV.pdf

Green, Fiona Joy & Friedman, May (2013). *Chasing Rainbows: Exploring Gender Fluid Parenting Practices*. Demeter Press.

Haley, Samantha G., Tordoff, Diana M., Kantor, Alena Z., Crouch, Julia M., Ahrens, Kym R. (2019). Sex Education for Transgender and Non-Binary Youth: Previous Experiences and Recommended Content. *The Journal of Sexual Medicine, 16* (11), 1834–1848. https://doi.org/10.1016/j.jsxm.2019.08.009

Hembree, Wylie C., Cohen Kettenis, Peggy T., Gooren, Louise, Hannema, Sabine E., Meyer, Walter J., Murad, M. Hassan, Rosenthal, Stephen M., Safer, Joshua D., Tangpricha, Vin, & T'Sjoen, Guy G. (2017). Endocrine treatment of gender dysphoric gender incongruent persons. An Endocrine Society clinical practice guideline. *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism, 102*(11), 3869–3903. https://doi.org/10.1210/jc.2017-01658

Heyam, Kit (2022). *Before We Were Trans: A New History of Gender*. Seal Press.

Hidalgo Marco A., Ehrensaft, Diane Tishelman, Amy C., Clark, Leslie F., Garofalo, Robert, Rosenthal, Stephen M., Spack, Norman P. & Olson, Johanna (2013). The Gender Affirmative Model: What We Know and What We Aim to Learn. *Human Development, 56*

(1), 285–290. https://doi.org/10.1159/000355235

Hildebrand-Chupp, Rowan (2020). More than ‘canaries in the gender coal mine’: A transfeminist approach to research on detransition. *The Sociological Review Monographs*, *86*(4), 800-816. https://doi.org/10.1177/0038026120934694

Hill, Darryl B., & Menville, Edgardo (2009). “You have to give them a place where they feel protected and safe and loved”: The views of parents who have gender-variant children and adolescents. *Journal of LGBT Youth*, *6*(2-3), 243–271. https://doi.org/10.1080/19361650903013527

Horton, Paul, Forsberg, Camilla, & Lohmeyer, Ben (2025). LGBTQ+ Students’ Experiences of Misnaming in Swedish Secondary Schools. *Healthcare (Basel)*, *14*(1):13. https://doi.org/10.3390/healthcare14010013

Human Rights Campaign Foundation (2024). *Supporting transgender, non binary, and gender-expansive children. Navigating care in a complicated political landscape*. https://www.hrc.org/resources/supporting-trans-non-binary-gender-expansive-children

Iantaffi, Alex (2020). *Gender Trauma: Healing Cultural, Social, and Historical Gendered Trauma*. Jessica Kingsley.

IGLYO – International LGBTQI Youth & Student Organisation (2023). *A teacher’s guide to inclusive education*. https://cdn.prod.website-files.com/63fdd3923aa8fbc7d5b6f168/643a3b9d6c446a37f8210927_IGLYO%20%E2%80%94%20Teachers-Guide-to-Inclusive-Education.pdf

IGLYO – International LGBTQI Youth & Student Organisation

(2025). *LGBTQI youth perspectives on inclusion in school and community sport*. https://www.iglyo.org/resources/sport-publication-2025

IGLYO – International LGBTQI Youth & Student Organisation, ILGA-Europe, Transgender Europe & OII Europe (2025). *Policy brief on cyberbullying & LGBTQI youth: Priorities for the EU Action Plan*. https://tgeu.org/policy-brief-on-cyberbullying-lgbtqi-youth-priorities-for-the-eu-action-plan/

International Commission of Jurists (2007, March). *The Yogyakarta Principles: Principles on the application of international human rights law in relation to sexual orientation and gender identity*. https://yogyakartaprinciples.org/principles-en/

Išgirsti. Informacijos ir paramos grupė. Informacija apie organizacijos „Mamos už LGBTQ+ vaikus“ koordinuojamą LGBT+ artimųjų grupę. https://isgirsti.lt/aplinkai/informacijos-ir-paramos-grupe/

Jaunimo linija. Pasikalbėkim. Emocinė parama telefonu ir internetu. https://jaunimolinija.lt/pasikalbekim/

Kuhar, Roman & Paternotte, David (2017). *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing against Equality.* Rowman & Littlefield.

Labelle, Sophie (2019). *My Dad Thinks I'm a Boy?!* Jessica Kingsley Publishers.

Labelle, Sophie (2021). *Dear Cis People*. Jessica Kingsley Publishers.

Labelle, Sophie (2021). *The Best of Assigned Male*. Jessica Kingsley Publishers.

Langarita, José Antonio, Trull-Oliva, Carme, Vilà, Montserrat

& Montserrat, Carme (2025). 'It wasn't the priority': Non-binary Children Experiences and Professional Discourse on Public Service Care During the First Wave of COVID-19. *Sexual Research & Social Policy 22*(1), 164–175. https://doi.org/10.1007/s13178-023-00893-1

Leeds City Council (2025). *One minute guide. Working with trans young people* (No. 83).

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (2019). *2019 m. sausio 11 d. nutarimas Nr. KT3-N1/2019 dėl įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties" 43 straipsnio 1 dalies 5 punkto atitikties Konstitucijai.* https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1898/content

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (2024). *2024 m. gruodžio 18 d. nutarimas Nr. KT101-N15/2024 dėl Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 16 punkto atitikties Konstitucijai.* https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/96d8bf42bd8211ef940bca4d136e126f

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (2025). *2025 m. balandžio 17 d. nutarimas Nr. KT21-N5/2025 dėl Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 28 straipsnio ir Civilinio kodekso 3.229 straipsnio atitikties Konstitucijai.* https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/8440fb411bbf11f09cbcab0ff4d74843

Lietuvos Respublikos Seimas (1991). *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas Nr. I-1489. 43 ir 46 straipsniai.* https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480/asr

Lietuvos Respublikos Seimas (1992). *Lietuvos Respublikos Konstitucija. 21, 22 ir 29 straipsniai.* https://www.lrs.lt/home/

Konstitucija/Konstitucija20220522.htm

Lietuvos Respublikos Seimas (1996). *Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas Nr. I-1234. 4 straipsnis.* https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.26397/asr

Lietuvos Respublikos Seimas (2000). *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas Nr. VIII-1864. 2.27 straipsnis.* https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.107687/asr

Lietuvos Respublikos Seimas (2002). *Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas Nr. IX-1067. 4 ir 6 straipsniai.* https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.183129/asr

Lietuvos Respublikos Seimas (2003). *Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas Nr. IX-1826. 6 straipsnis.* https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0CC6CB2A9E42/asr

Lietuvos Respublikos Seimas (2017). *Lietuvos Respublikos šeimos stiprinimo įstatymas Nr. XIII-700. Preambulė ir 3 straipsnis.* https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/a92aa040c2bd11e79122ea2db7aeb5f0/asr

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija (2022). *Lyties tapatumo sutrikimo (transseksualumo) diagnostikos ir gydymo tvarkos aprašas. 2022 m. rugpjūčio 4 d. įsakymas Nr. V-1307.* https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/9b016a73149411edb36fa1cf41a91fd9

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija (2017). *Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijos. 2017 m. kovo 22 d. įsakymas Nr. V-190.* https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/2dc533c0100c11e7b6c9f69dc4ecf19f

Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija (2016). *Asmens vardo ir pavardės keitimo taisyklės. 2016 m. gruodžio 28 d. įsakymas Nr. 1R-333.* https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/

TAD/60ffbd44cd4111e69185e773229ab2b2/asr

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (2024a). *Priimant į bendrabučius turėtų būti atsižvelgiama į studentų lytinę tapatybę.* https://lygybe.lt/naujienos/priimant-i-bendrabucius-turetu-buti-atsizvelgiama-i-studentu-lytine-tapatybe/

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (2024b). *Translyčių asmenų padėtis Lietuvoje: nacionalinė apžvalga.* https://lygybe.lt/veiklos-sritys/nepriklausomos-apzvalgos/

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (2026). *2025 metų veiklos ataskaita.* https://lygybe.lt/wp-content/uploads/2026/03/2025-m.-lygiu-galimybiu-kontrolieriaus-veiklos-ataskaita.pdf

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba. *Patyriau diskriminaciją. Ką daryti?* https://lygybe.lt/lygiu-galimybiu-zinynas/patyriau-diskriminacija-ka-daryti/

Malatino, Hil (2020). *Trans Care.* University of Minnesota Press.

Martínez, Àlex y Missé, Miquel (2024). *Un mapa para la incertidumbre.* Bellaterrakids.

Meadow, Tea (2018). *Trans Kids. Being Gendered in the Twenty-First Century*. University of California Press.

Meyer, Ilan (2003). Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: conceptual issues and research evidence. *Psychological Bulletin, 129*(5):674-697. https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.5.674

Missé, Miquel & Parra, Noemi (2023). *Adolescentes en transición. Pensar la experiencia de género en tiempos de incertidumbre.* Bellaterra Edicions.

Morgan, Helen, Heritage, Brody, Lin, Ashleigh, Perry, Yael, Cook, Angus, Winter, Sam, Watson, Vanessa, Wright Toussaint,

Dani, O'Donovan, Amanda, Almeida, Renita & Strauss, Penelope (2022). Factors Influencing Parental Acceptance of Trans Children and Young People: Findings from Trans Pathways. *LGBTQ+ Family: An Interdisciplinary Journal*, *18*(5), 475–494. https://doi.org/10.1080/27703371.2022.2125470

Nacionalinė LGBT teisių organizacija LGL. *Kontaktai*. https://www.lgl.lt/lgl/kontaktai/

Nicholas, Harry (2023). *A trans man walks into a gay bar: A journey of self (and sexual) discovery*. Jessica Kingsley.

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (n.d.). *Transgender*. United Nations Free & Equal. https://www.unfe.org/en/know-the-facts/challenges-solutions/transgender

Olson, Kristina R, Durwood, Lily, DeMeules Madeleine, McLaughlin Katie A. (2016). Mental Health of Transgender Children Who Are Supported in Their Identities. *Pediatrics,* 137(3):e20153223. https://doi.org/10.1542/peds.2015-3223

Paramos vaikams centras. *Apie Tėvų liniją.* https://pvc.lt/tevu-linija/apie-projekta/

Platero, Lucas (2014). *Trans*exualidades. Acompañamientos, factores de salud y recursos educativos*. Edicions Bellaterra.

Platero, Lucas (2024). La ininteligibilidad no binaria. In Blanca Rodríguez Ruiz (Dir.) y Luisa Winter Pereira (Coord.), *Democracia no binaria: Reflexiones interdisciplinares sobre la des-sexualizacion de la ciudadanía* (pp. 3-12)*.* Comares.

Platero, Lucas & López Sáez, Miguel Ángel (2023). Adultocentrismo. In Norma Blázquez Graf, Martha P. Castañeda Salgado, Carolina Meloni, María Magadalena Pessina Itriago, Platero, Lucas, Suárez, Danila, Alegre, Luis, Pérez Sedeño, Eulalia y Sánchez Madrid, Núria (Eds.), *Enciclopedia Crítica de Género* (pp. 185-194). Arpa.

Platero, Lucas, Blanco, Irene & Langarita, Josan (2025). *Me insultan y yo les tiro un beso. Infancias y adolescencias LGTBIQA+.* Edicions Bellaterra.

Rafferty, Jason, Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health, Committee on Adolescence, & Section on Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Health and Wellness (2018). Ensuring comprehensive care and support for transgender and gender diverse children and adolescents. *Pediatrics*, *142*(4), e20182162. https://doi.org/10.1542/peds.2018-2162

Raun, Tobias (2018). Capitalizing intimacy: New subcultural forms of micro-celebrity strategies and affective labour on YouTube. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, *24*(1), 99-113. https://doi.org/10.1177/1354856517736983

Riggs, Damien W. & Bartholomaeus, Clare (2018). Transgender young people's narratives of intimacy and sexual health: implications for sexuality education. *Sex Education*, *18*(4), 376–390. https://doi.org/10.1080/14681811.2017.1355299

Ryan, Caitlin, Russell, Stephen T., Huebner, David, Diaz, Rafael and Sanchez, Jorge (2010), Family Acceptance in Adolescence and the Health of LGBT Young Adults. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing, 23*, 205-213. https://doi.org/10.1111/j.1744-6171.2010.00246.x

Scarleteen. (n.d.). *Resources for trans young people*. https://www.scarleteen.com/read/tags/trans

Shaffer, David & Kipp, Katherine (2010). *Developmental Psychology Childhood and Adolescence.* Wadsworth, Cengage Learning.

Silverberg, Cory & Smyth, Fiona (2015). *Sex Is a Funny Word: A Book About Bodies, Feelings, and YOU*. Triangle Square Books for

Young Readers.

Silverberg, Cory & Smyth, Fiona (2022). *You Know, Sex: Bodies, Gender, Puberty, and Other Things*. Triangle Square Books for Young Readers.

Simons, Lisa, Schrager, Sheree M., Clark, Leslie F., Belzer, Marvin, & Olson, Johana (2013). Parental support and mental health among transgender adolescents. *Journal of Adolescent Health*, *53*(6), 791–793. https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2013.07.019

Snorton, C. Riley (2017). *Black on Both Sides: A Racial History of Trans Identity.* University of Minnesota Press.

Spade, Dean (2025). *Love in a f*cked-up world: How to build relationships, hook up, and raise hell together.* Algonquin Books of Chapel Hill.

Stonewall (2015). *An introduction to supporting LGBT young people. A guide for schools.* https://www.stonewall.org.uk/resources/introduction-supporting-lgbtq-children-and-young-people

Stryker, Susan (2017). *Transgender history. The roots of today's revolution (2nd ed.)*. Seal Press.

The Trevor Project (2024). *Being an ally to trans and nonbinary young people*. https://www.thetrevorproject.org/resources/guide/a-guide-to-being-an-ally-to-transgender-and-nonbinary-youth/

Thornton, S. M., Edalatpour, A., & Gast, K. M. (2024). A systematic review of patient regret after surgery-A common phenomenon in many specialties but rare within gender-affirmation surgery. *The American Journal of Surgery, 234,* 68-73. https://doi.org/10.1016/j.amjsurg.2024.04.021

Tortajada Iolanda, Cilia Willem, Platero Lucas & Núria Araüna

(2021). Lost in Transition? Digital trans activism on Youtube, *Information, Communication & Society*, *24*(8), 1091-1107, https://doi.org/10.1080/1369118X.2020.1797850 ISSN 1468-4462

Trans Autonomija. Informacija apie asociaciją ir translyčių žmonių ištekliai. https://transautonomija.lt/

Transgender Europe (2026). *Human rights and gender identity: Best practice catalogue* (3rd rev. ed.). https://tgeu.org/files/uploads/2026/01/tgeu_best-practice-chapters_v05_2026-01-21.pdf

Transgender Europe & Humboldt Law Clinic for Fundamental and Human Rights (2024). *Back me up! Rights of trans children under the United Nations Convention on the Rights of the Child*. https://www.tgeu.org/files/uploads/2024/01/Back-Me-Up.pdf

Travers, Robb, Bauer, Greta, Pyne, Jake, Bradley, Kaitlin, Gale, Lorreine, & Papadimitriou, Maria (2012). *Impacts of strong parental support for trans youth*. Trans PULSE Project. http://transpulseproject.ca/research/impacts-of-strong-parental-support-for-trans-youth/

Turban, Jack L, King, Dana, Carswell Jeremi M, Keuroghlian Alex S. (2020). Pubertal Suppression for Transgender Youth and Risk of Suicidal Ideation. *Pediatrics*, *145*(2):e20191725. https://doi.org/10.1542/peds.2019-1725

Turban, Jack L., Loo, Stephanie S., Almazan, Anthony N., & Keuroghlian, Alex S. (2021). Factors leading to “detransition” among transgender and gender diverse people in the United States: A mixed-methods analysis. *LGBT Health*, *8*(4), 273–280. https://doi.org/10.1089/lgbt.2020.0437

United Nations General Assembly (1989, November 20). *Convention on the Rights of the Child*, G.A. Res. 44/25, UN Doc. A/

RES/44/25, United Nations Treaty Series, 1577, 3. Prieiga internetu: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

United Nations Committee on the Rights of the Child. (2011). *General Comment No. 13: The right of the child to freedom from all forms of violence* (CRC/C/GC/13). https://digitallibrary.un.org/record/711722?v=pdf

United Nations Committee on the Rights of the Child. (2016). *General Comment No. 20: The implementation of the rights of the child during adolescence* (CRC/C/GC/20). https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-20-2016-implementation-rights

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. *Informacija apie kreipimąsi į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą*. https://vtaki.lt/

Vaikų linija. *Emocinė parama.* https://www.vaikulinija.lt/emocine-parama/

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba. *Vaiko teisių linija.* https://vaikoteises.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/vaiko-teisiu-linija/

Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija. *Skundų nagrinėjimas*. https://vdai.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/skundu-nagrinejimas/

Wiepjes, Chantal M., Nota, Nienke M., de Blok, Christel J. M., Klaver, Maartje, de Vries, Annelou L.C., Wensing-Kruger, A. Annelijn, de Jongh, Renate T., Bouman, Mark-Bram, Steensma, Thomas D., Cohen-Kettenis, Peggy, Gooren, Louis J.G., Kreukels, Baudewijntje P.C, & den Heijen, Martin (2018). The Amsterdam cohort of gender dysphoria study (1972–2015): Trends in

prevalence, treatment, and regrets. *Journal of Sexual Medicine*, *15*(4), 582–590. https://doi.org/10.1016/j.jsxm.2018.01.016

Wilson, Erin C., Chen, Yeah-Hung, Arayasirikul, Sean, Raymong, H. Fisher & McFarland, Wiliam (2016). The Impact of Discrimination on the Mental Health of Trans* Female Youth and the Protective Effect of Parental Support. *AIDS & Behavior, 20*, 2203–2211. https://doi.org/10.1007/s10461-016-1409-7

Wippell, Jack, Nzitatira, Hollie, Frye, Shelby, Londerée, Bri, Adkins, Ryleigh, & Yogesh, Shreya (2026). Creating an Anti-Transgender Moral Panic. *Contexts*, *25*(2), 28-35. https://doi.org/10.1177/15365042261442484

World Health Organization (2022). *Gender incongruence and transgender health in the ICD*. https://www.who.int/standards/classifications/frequently-asked-questions/gender-incongruence-and-transgender-health-in-the-icd

Yogyakarta Principles (2017, November). *The Yogyakarta Principles Plus 10: Additional principles and state obligations on the application of international human rights law in relation to sexual orientation, gender identity, gender expression and sex characteristics*. YP+10. https://yogyakartaprinciples.org/principles-en/yp10/